

1 2020
ročník 54

Životné prostredie

Revue pre teóriu a starostlivosť o životné prostredie

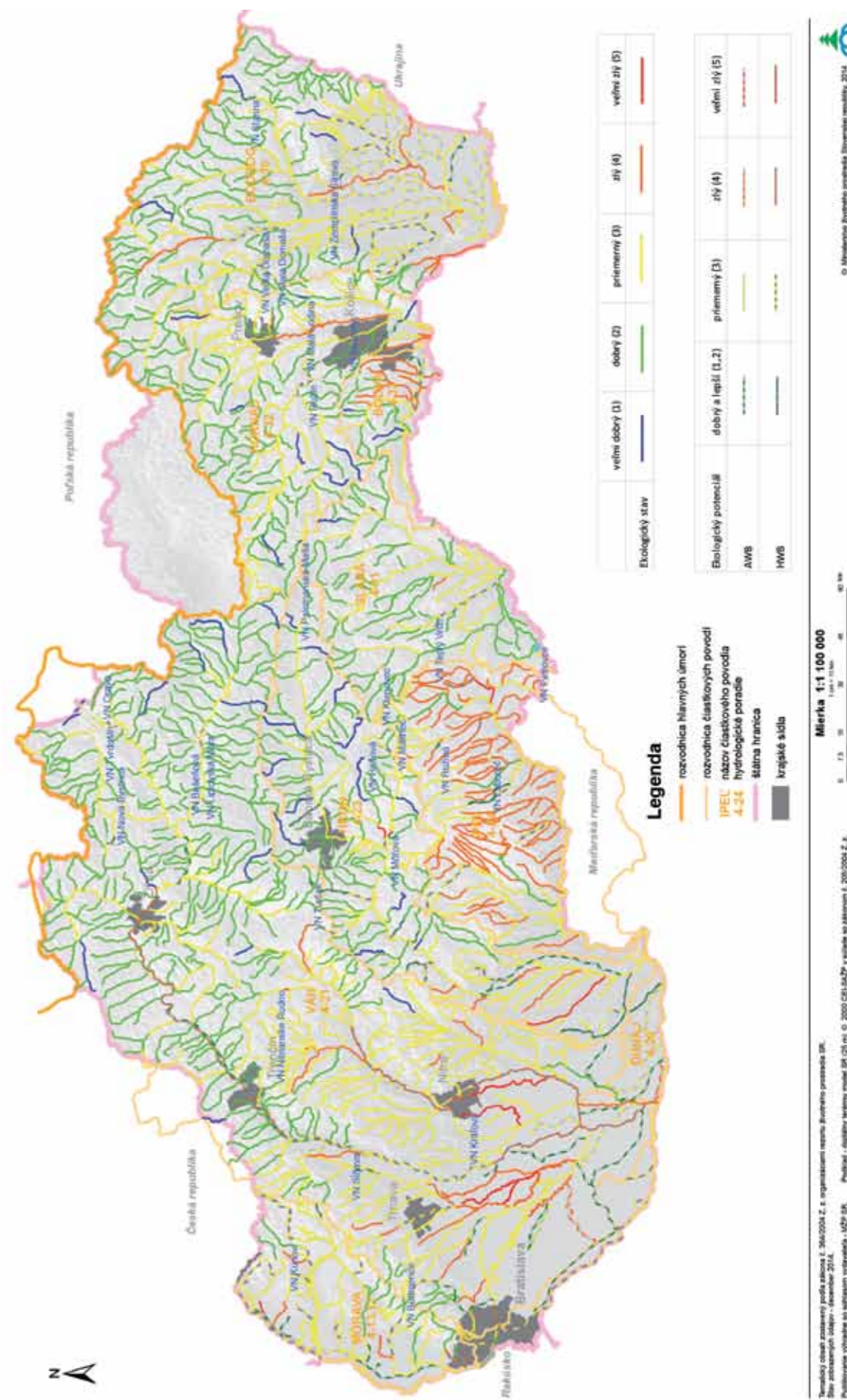

Životné prostredie
vydáva Ústav krajinnej ekológie SAV
ISSN 0044-4863
ISSN 2585-7800 (online)
EV 3187/09

Ekologický stav a potenciál v správnom povodí Dunaja za obdobie 2009 - 2012

Ekologický stav a potenciál v správnom povodí Dunaja za obdobie rokov 2009 – 2012. Zdroj: Ministerstvo životného prostredia SR, Výskumný ústav vodného hospodárstva

Životné prostredie

REVUE PRE TEÓRIU A STAROSTLIVOSŤ O ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

ROČNÍK 54

1/2020

Inštitucionalizácia starostlivosti o životné prostredie

Životné prostredie nás neustále obklopuje, nie je to vec a nedá sa ani vyrobiť. Je ním krajina – geosystém – ako komplexná entita, ktorá má svoju štruktúru, svoje prvky a ich vzájomné vzťahy.

Čo a kto vlastne ovplyvňuje stav tohto komplexného systému, uvedomujeme si, ako vlastne dochádza k ovplyvňovaniu jeho stavu? Sú tri významné okruhy ľudskej činnosti, ktoré majú naň fyzický vplyv: odber materiálu z tohto systému – ťažba, výrub, kosenie, žatva; vnášanie materiálu, najmä cudzorodého – haldy, odpady, znečisťujúce látky; ako aj vytváranie cudzorodých fyzikálnych polí – žiarenie, hluk, teplo. Takže je to jednoduché, ak chceme zachovať ideálny stav životného prostredia, stačí zregulovať tieto činnosti.

Lenže tieto činnosti vykonáva množstvo subjektov, počnúc nami samými až po najväčšie fabriky, elektrárne a zaoceánske lode. Na ustrázenie činností všetkých týchto subjektov sú nevyhnutné regulačné opatrenia: obmedzenie činností, usmernenie ich fyzického vplyvu a nakoniec aj zmiernenie ich negatívneho dopadu. Žiaľ, táto regulácia sa dá dosiahnuť dobrovoľne, jednoduchým apelom na environmentálne vedomie a len v obmedzenej miere, preto je nevyhnutné vytvoriť systém inštitucionálneho zabezpečenia tejto regulácie. Tento systém môžeme charakterizovať ako starostlivosť o životné prostredie.

Čo všetko patrí na Slovensku do inštitucionálneho zabezpečenia? Hneď treba zdôrazniť, že ministerstvo životného prostredia, ani úrady, ani organizácie, dobrý stav životného prostredia „nevyrábajú“, nemajú naň fyzický vplyv. „Vyrábajú“ len regulatívy a dbajú o ich dodržiavanie. Okruh činností inštitucionalizácie je zložitý, má niekoľko významných prvkov. Za rozhodujúce štádium možno považovať tvorbu zákonov a iných predpisov a noriem, ktoré sú záväzné pre každého, vrátane sankcií za ich nedodržanie. Táto činnosť pripadá predovšetkým Ministerstvu životného prostredia SR. Aby sa účinné zákony mohli vytvárať, sú potrebné vedecké a odborné poznatky, ich tvorba je úlohou odborných organizácií, za ktorými musí stáť veda a výskum.

Aby sa dal stav životného prostredia kontrolovať a riadiť, sú potrebné monitorovacie systémy, na ktoré boli zriadené odborné organizácie. V rezorte životného prostredia na Slovensku sú to Výskumný ústav vodného hospodárstva, Slovenský hydrometeorologický ústav, Štátna ochrana prírody SR so správami národných parkov a chránených krajinných oblastí. Na dodržiavanie zákonov a regulované usmerňovanie činností sú potrebné centrálné, regionálne a miestne orgány štátnej správy, ktoré zabezpečuje Slovenská inšpekcia životného prostredia so svojimi oblastnými pobočkami, ako aj miestne orgány životného prostredia, v súčasnosti ako odbory životného prostredia úradov všeobecnej štátnej správy a obcí. Osobitné postavenie má starostlivosť o racionálne využívanie vôd, na čo sa zameriavajú štátne podniky, ako je Slovenský vodohospodársky podnik, š. p., a Vodohospodárska výstavba, š. p. No a nakoniec nezabúdajme ani na významnú snahu rezortu životného prostredia o zvyšovanie environmentálneho vedomia cez svoje špecifikované organizácie: Slovenské banské múzeum, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Zoologickú záhradu v Bojniciach. Osobitné postavenie má Slovenská agentúra životného prostredia, ako strešná organizácia, ktorá prekrýva mnoho činností z oblasti environmentálnej výchovy, informatizácie, spravodajstva, medzinárodnej spolupráce, spolupráce s mimovládnu sférou a popularizácie výsledkov.

László Miklós

Obsah

J. Klinda: Vývoj inštitucionalizácie starostlivosti o životné prostredie na Slovensku.....	3
L. Miklós: Vznik Slovenskej komisie pre životné prostredie a jej transformácie.....	13
E. Greschová: Storočnica štátnej ochrany prírody na Slovensku (1919 – 2019).....	17
D. Šubová: Deväťdesiate výročie založenia Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši.....	27
J. Ďurďovičová: Úlohy a ciele Slovenskej inšpekcie životného prostredia.....	40
M. Rimarčíková: Sedemdesiat rokov existencie Výskumného ústavu vodného hospodárstva.....	50
I. Kureková: Slovenská agentúra životného prostredia – odborná základňa rozvoja starostlivosti o životné prostredie.....	55

Aktuality

D. Lieskovská: Index článkov publikovaných v časopise Životné prostredie v roku 2019.....	62
--	----

The Environment

REVUE FOR THEORY AND CARE OF THE ENVIRONMENT

VOLUME 54

1/2020

Popularisation of Environmental Science

The environment is not an object, it cannot be produced and it remains all around us. The environment involves the landscape as a geosystem, as a complex entity that has unique structural elements and their inter-relationships. What and who actually influences the state of this complex environmental system? However, do we realise how its state is actually affected? We must consider the following important areas of human activity which have the greatest impact on environmental quality: the collection of material from this system including mining, excavation, mowing and harvesting; the material input with production of vast amounts of waste and pollutants and the physical aspects that endanger the environment especially radiation, heat and noise. The solution seems simple. We must just regulate all these activities to create and maintain an environmental dream state.

These activities, however, are performed by a great number of entities, from individuals to the largest factories, power plants and ocean-going ships, and strict regulatory measures are required to control their activities. These include limiting and directing their actions and mitigating their negative impacts. Unfortunately, this regulation can be voluntarily achieved only to a limited extent, by mere appeal to environmental awareness, so it is essential to create a system of institutes which can be defined as a care for the environment.

What does it include? Here, it must be emphasised that the Ministry of the Environment and the constituted authorities and organisations do not "produce" a good environmental state and they lack physical impact on it. They only "produce" regulations and control their observance. The institutes' range of activities is complex and includes several important elements. The most crucial of these are the formation of laws and other regulations and standards which are binding on everyone and contain sanctions for non-compliance. This is primarily in the competence of the Ministry of the Environment of the Slovak Republic. However, scientific and professional knowledge is also necessary to advice on good environmental laws, and this is the task of the professional organisations involved in science and teaching.

Competent professional organisations have been established to run the required monitoring systems and control and manage the state of the environment. The most proficient of these are the Research Institute of Water Management, the Slovak Hydrometeorological Institute and the State Nature Protection with its administration of national parks and protected landscape areas. In addition, central, regional and local governments also control legal compliance and regulate environmental activities. In the Slovak Republic, these come under the jurisdiction of the Slovak Environmental Inspectorate with its regional branches and under the local environmental authorities. These currently include the environmental departments of general state and municipal administration. Additional competence is supplied in the care for rational water use. This has special importance for Slovakia and it is under the expert control of state enterprises, such as the Slovak Water Management Enterprise and Water Management Construction. Significant efforts of the Ministry of the Environment are also apparent in the care of Slovak museums and botanical and zoological gardens. Here, the ministry increases environmental awareness through the Slovak Mining Museum, the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology and the Zoological Garden in Bojnice town. Finally, the Slovak Environment Agency has the very special function of an 'umbrella' organisation. The agency covers many activities in environmental education through its provision of information, intelligence, cooperation with the non-governmental sphere, international cooperation and the popular publication of results in all these fields.

Contents

J. Klinda: History of the Institutionalization of Care for the Environment in Slovakia.....	3
L. Miklós: Establishment of the Slovak Commission for Environment and its Transformation.....	13
E. Greschová: The Centenary of State Nature Protection in Slovakia (1919 – 2019).....	17
D. Šubová: The 90 th Anniversary of the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology in Liptovský Mikuláš.....	27
J. Ďurđovičová: Tasks and Objectives of Slovak Environmental Inspectorate.....	40
M. Rimarčíková: Seventy Years Existence of the Water Research Institute.....	50
I. Kureková: Slovak Environment Agency – Professional Basis of Environmental Development.....	55
News	
D. Lieskovská: Index of Articles Published in the Journal <i>Životné prostredie</i> in 2019.....	62

Vývoj inštitucionalizácie starostlivosti o životné prostredie na Slovensku

Klinda, J.: History of the Institutionalization of Care for the Environment in Slovakia. *Životné prostredie*, 2020, 54, 1, p. 3–12.

Judicial and organisational Care for the Environment in the Slovak republic locality began after the 1867 Austro-Hungarian Compromise, and it became especially prominent following formation of the first Czecho-Slovakian republic in 1918. The initial cross-sectional scientific technical and investment department was coordinated by the federal and republican government after the second world war. However, environmental quality declined after 1988 under the unsatisfactory control of Ministry of the Interior and Environment. This led to inception of the independent Slovak Commission for the Environment in 1990 and this has now been transformed to the Ministry of Environment of the Slovak republic.

Key words: environmental law, care of the environment, environment preservation, Slovak Commission for the Environment, Ministry of the Environment of SR

V meniacich sa spoločenských podmienkach, štruktúrach štátnych orgánov, hraníc štátu a regiónov od roku 1848 až po vznik Slovenskej republiky 1. januára 1993, si už málokto spomenie na začiatky inštitucionalizácie starostlivosti o životné prostredie, ktoré záviseli od zásadných politických rozhodnutí vo Viedni, Budapešti a Prahe, ale aj v Paríži, Washingtone, Berlíne, Ríme, Londýne, Mníchove, Moskve, New Yorku, Ženeve, Štokholme, Helsinkách a Riu de Janeiro. Právne a organizačné základy tejto kultúrnej ľudskej činnosti (sektorov dnešnej environmentalistiky) podmienili zdravotné, vedecké, urbanistické, osvetové, estetické, morálne, verejnosprespešné aj iné dôvody, predovšetkým však postupujúca devastácia prírody a krajiny, zhoršovanie kvality životného prostredia a zmeny klímy. Tie viedli k vydaniu predpisov a rozhodnutí o zložkách životného prostredia, ochrane pred negatívnymi vplyvmi jeho fyzikálnych, chemických a biologických faktorov, hygieny, priestorovom usporiadaní, využívaní a mapovaní územia, verejnom a stavebnom poriadku, starostlivosti o kultúrne a prírodné pamiatky atď.

Právne a organizačné základy starostlivosti o životné prostredie

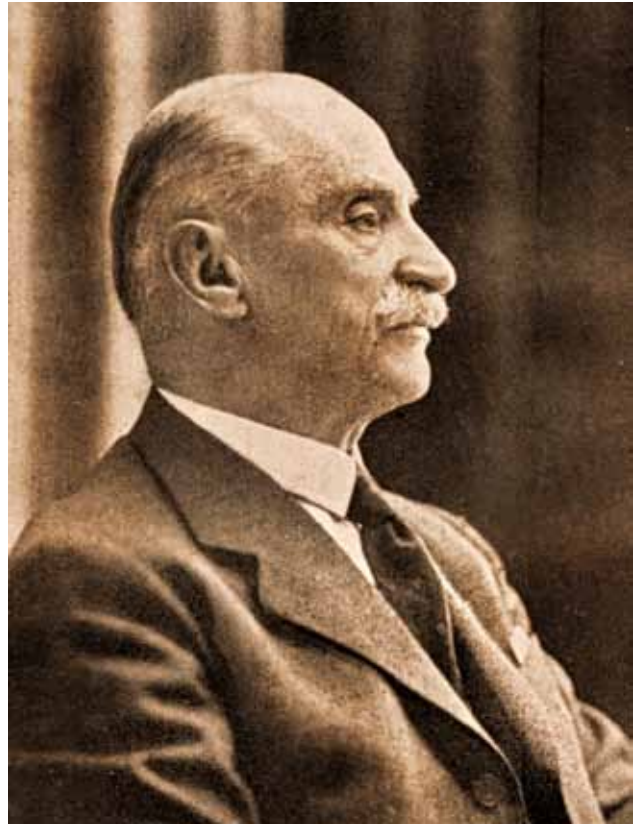
Vznikla potreba kontrolovať dodržiavanie regulatívov vo vzťahu k využívaniu prírodných zdrojov a starostlivosti o pamiatky prostredníctvom štátneho dozoru, uplatňovania zákonov prostredníctvom výkonu štátnej správy, hľadania preventívnych a nápravných riešení a vytvárania koncepčných, právnych a ekonomických podmienok na zlepšenie environmentálnej situácie. Začali vznikať rôzne komisie a ich sekretariáty, rezortné, regionálne a miestne orgány štátnej správy a organizácie.

Na podporu týchto aktivít aj vedecké inštitúcie a rôzne združenia fyzických a právnických osôb. Legislatívny vývoj v oblasti životného prostredia pokračoval po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 už na základe právneho systému Uhorska na Ministerstve pôdohospodárstva, priemyslu a obchodu (od 15. júla 1889 len pôdohospodárstva) s podporou najmä Ministerstva viery a verejnej osvetvy (za pôsobenia ministra Albína Csákyho z Krompách v období 22. septembra 1888 – 10. júla 1894, ktorý bol v rokoch 1880 – 1892 predsedom Uhorského karpatského združenia založeného v Kežmarku v roku 1873). Najvýznamnejšou osobnosťou spomedzi gestorských ministrov pôdohospodárstva, ktorí zodpovedali za starostlivosť o životné prostredie, bol Ignác Darányi (vo funkcii 2. novembra 1895 – 3. novembra 1903 a opäť 8. apríla 1906 – 17. januára 1910; obr. 1), ktorému pomáhali napríklad lesník Karol Kaán (obr. 2), absolvent akadémie v Banskej Štiavnici a zakladateľ uhorskej štátnej ochrany prírody, prírodovedec Oto Herman, študent košického gymnázia a zakladateľ Uhorského spolku ochrany zvierat (založený v roku 1882) a ďalší odborníci – etnológ Ján Xántus, geograf Samuel Lasz, zoológovia Jakub Schenk a Karol Sajó. O rozvoj, legislatívu a inštitucionalizáciu sektorov environmentalistiky sa zaslúžili aj členovia Uhorského lesníckeho spolku (založený v roku 1851, Ostrihom), Uhorskej geologickej spoločnosti (založená v roku 1848, Vidiná pri Lučenci), Kráľovskej maďarskej prírodovedeckej spoločnosti (založená v roku 1841) a ďalší.

Kým v Česku ostali v platnosti ríšske predpisy, na území Slovenska ich postupne nahradili uhorské zákony – zákonné články. Z nich napríklad zákonný článok LVII/1791 o zamedzení devastácie lesov a zákonný článok XXI/1807 o zachovaní lesov nahradil *lesný zákon*

Obr. 1. Uhorský minister pôdohospodárstva Ignác Darányi – významná osobnosť inštitucionalizácie starostlivosti o životné prostredie. Zdroj: Envirokabinet Halič

Obr. 2. Zakladateľ uhorskej ochrany prírody a krajiny Karol Kaán. Zdroj: Envirokabinet Halič

– zákonný článok XXX/1879, ktorý bol v platnosti 108 rokov, kým bol nahradený (rovnako ako aj v Česku platný lesný zákon č. 250/1852 R. z.) zákonom č. 166/1960 Zb. o lesoch a lesnom hospodárstve. Ten ďalej nahradili zákonom č. 61/1977 Zb. o lesoch a zákonom SNR č. 100/1977 Zb. o hospodárení v lesoch a štátnej správe lesného hospodárstva. V súčasnosti je od 22. júla 2005 v platnosti lesný zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch v kompetencii Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR.

Taktiež ríšsky *banský zákon* č. 146/1854 R. z. nahradil až zákon č. 41/1957 Zb. o využití nerastného bohatstva, ktorý bol po zrušení Slovenského banského úradu v pôsobnosti Ministerstva hospodárstva SR nahradený zákonom č. 44/1988 Zb. o ochrane a využití nerastného bohatstva. K nemu pribudol zákon SNR č. 52/1988 Zb. o geologických prácach a o Slovenskom geologickom úrade, po zrušení tohto úradu od 25. augusta 1992 v kompetencii Ministerstva životného prostredia SR (MŽP). Nahradil ho geologický zákon č. 569/2007 Z. z. o geologických prácach. Zákonnú úpravu týkajúcu sa vody z roku 1885 (zákonný článok XXIII/1885 o vodnom práve) zrušil o 70 rokov zákon č. 11/1955 Zb. o vodnom hospodárstve, ktorý bol nahradený zákonom

č. 138/1973 Zb. o vodách (*vodný zákon*) a doplnený kompetenčným zákonom SNR č. 135/1974 Zb. o štátnej správe vo vodnom hospodárstve. Tie nahradil v pôsobnosti MŽP vodný zákon č. 184/2002 Z. z., zrušený novým vodným zákonom č. 364/2004 Z. z. Zákonný článok XX/1883 o *poľovníctve* zrušil zákon č. 225/1947 Zb. o poľovníctve, nahradený zákonom č. 23/1962 Zb. o poľovníctve, ktorý bol neskôr zrušený zákonom č. 274/2009 Z. z. v kompetencii Ministerstva pôdohospodárstva a regionálneho rozvoja SR. Zákonný článok XXIII/1885 a XIX/1888 o *rybárstve* zrušil zákon č. 62/1952 Zb., nahradený tretím zákonom č. 102/1963 Zb. o rybárstve, dnes zákonom č. 139/2002 Z. z. v kompetencii MŽP. Aj na *hygienu* zameraný zákonný článok XIV/1876 o úprave verejného zdravotníctva nahradili dva zákony: zákon č. 4/1952 Zb. o hygienickej a protiepidemickej starostlivosti a zákon č. 20/1966 Zb. o starostlivosti o zdravie ľudu. Dnes platí zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia v pôsobnosti Ministerstva zdravotníctva SR.

Zákonný článok XXXIX/1881 o zachovaní kultúrnych pamiatok zrušil až o 77 rokov zákon SNR č. 22/1958 Zb. SNRo kultúrnych pamiatkach, ktorý nahradil zákon SNR č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti,

zrušený novším zákonom č. 49/2002 Z. z. o *ochrane pamiatkového fondu* v kompetencii Ministerstva kultúry SR.

Štátna ochrana prírody bola uzákonená až v povojnovom Československu, najskôr na Slovensku zákonom SNR č. 1/1955 Zb. SNR o štátnej ochrane prírody. Tomuto zákonu predchádzal zákon SNR č. 11/1949 Zb. SNR o Tatranskom národnom parku (TANAP), ktorého správa bola prenesená z rezortu lesného hospodárstva do pôsobnosti MŽP až po prijatí prvého zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (v súvislosti so vstupom SR do EÚ bol nahradený druhým zákonom č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ktorý bol do roku 2020 až 29-krát čiastočne novelizovaný, naposledy zákonom č. 356/2019 Z. z.). Zákon č. 35/1967 Zb. o opatreniach proti znečisťovaniu ovzdušia bol zrušený zákonom č. 309/1991 Zb. o *ochrane ovzdušia* pred znečisťujúcimi látkami (zákon o ovzduší), ktorý nahradili zákonom č. 478/2002 Z. z. a ten zákonom č. 137/2010 Z. z. o ovzduší v pôsobnosti MŽP.

Zákon č. 238/1991 Zb. o *odpadoch* a zákon SNR č. 494/1991 Zb. o štátnej správe v odpadovom hospodárstve nahradil zákon č. 223/2001 Z. z. (dnes v pôsobnosti MŽP zákon č. 79/2015 Z. z., ktorý zrušil aj článok 1 zákona č. 119/2010 Z. z. o obaloch). Pribudli zákon č. 514/2008 Z. z. o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu, zákon č. 469/2002 Z. z. o environmentálnom označovaní výrobkov, ktorý nahradil zákon č. 217/2007 Z. z. (v ktorom „výrobok“ sa nahrádza slovom „produkt“), zákon č. 491/2005 Z. z. o environmentálnom overovaní a registrácii organizácií v schéme Európskeho spoločenstva pre environmentálne manažérstvo a audit (nahradený zákonom č. 351/2012 Z. z.), zákon č. 205/2004 Z. z. o zhromažďovaní, uchovávaní a šírení informácií o životnom prostredí, zákon č. 3/2010 Z. z. o národnej infraštruktúre pre priestorové informácie, zákon č. 237/2002 Z. z. o obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín (články 1 – 2 nahradené zákonom č. 15/2005 Z. z. o ich ochrane). Zákon č. 48/1959 Zb. o ochrane poľnohospodárskeho pôdneho fondu nahradil zákon č. 53/1966 Zb. s kompetenčným zákonom SNR č. 78/1976 Zb. o pôsobnosti orgánov ochrany poľnohospodárskeho pôdneho fondu Slovenskej socialistickej republiky. Obidva zrušil zákon SNR č. 307/1992 Zb., nahradený novým zákonom č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy (v kompetencii Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR).

Po prijatí prierezového federálneho zákona č. 17/1992 Zb. o *životnom prostredí* a vstupe SR do Európskej únie, schválila Národná rada SR viacero nových environmentálnych zákonov, napríklad v pôsobnosti MŽP zákon č. 127/1994 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (nahradený zákonom č. 24/2006 Z. z.), zákon č. 76/1998 Z. z. o ochrane ozónovej vrstvy Zeme (nahradený zákonom č. 321/2012 Z. z.), zákon č. 261/2002 Z. z. o prevencii závažných priemys-

selných havárií, zákon č. 442/2002 Z. z. o verejných vodovodoch a verejných kanalizáciách, zákon č. 666/2004 Z. z. o ochrane pred povodňami (nahradený zákonom č. 7/2010 Z. z.), desať rokov tvorený zákon č. 409/2011 Z. z. o niektorých opatreniach na úseku environmentálnej záťaže, diskutabilný zákon č. 572/2004 Z. z. o obchodovaní s emisnými kvótami (nahradený zákonom č. 414/2012 Z. z.), zákon č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia (nahradený zákonom č. 39/2013 Z. z.). Inštitucionálny charakter má zákon č. 201/2009 Z. z. o štátnej hydrologickej službe a štátnej meteorologickej službe. V pôsobnosti Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR išlo napríklad o zákon č. 224/1998 Z. z. o ekologickom poľnohospodárstve a výrobe biopotravín, v kompetencii Ministerstva zdravotníctva SR o zákon č. 87/2008 Z. z. o radiačnej ochrane a mnohé ďalšie, najmä rôzne zákony o ochrane pred nebezpečnými fyzikálnymi, chemickými a biologickými faktormi životného prostredia (väčšinou úplne alebo čiastočne novelizované). Keďže desiatky zákonov v zväčšujúcom sa a neustále zložitejšom systéme environmentálneho práva boli začlenené do pôsobnosti viacerých ústredných orgánov štátnej správy, situácia si už v 60. rokoch 20. storočia začala vyžadovať koordináciu ich aktivít a prerozdelenie kompetencií vo výkone štátnej správy na všetkých stupňoch.

Koordinácia rezortov, zodpovedných za sektory starostlivosti o životné prostredie

Snahy o koordináciu činností orgánov štátnej správy, ktoré zodpovedali za jednotlivé sektory starostlivosti o životné prostredie, sa objavili pred rokom 1967. V Prahe pôsobili v rokoch 1953 – 1960 *Vládny výbor pre zvelaďovanie poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva*, v rokoch 1961 – 1963 *Stála komisia pre zvelaďovanie prírodného prostredia* a v rokoch 1963 – 1967 *Stály výbor pre ochranu čistoty ovzdušia*. Medzitým vo vláde pod vedením Viliama Širokého od 11. júla 1960 do 23. júna 1961 prevzal zodpovednosť minister poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva Lubomír Štrougal, po ňom do 20. septembra 1963 Vratislav Krutina. Predseda *Ústrednej správy vodného hospodárstva* Josef Smrkovský (od 10. novembra 1965) sa vo vláde pod vedením Jozefa Lenárta v období 20. januára 1967 – 8. apríla 1968 stal ministrom lesného a vodného hospodárstva, po ňom túto funkciu vo vláde Oldřicha Černíka prevzal do 31. decembra 1968 Július Hanus. Na environmentálnej zodpovednosti participovali aj Ministerstvo zdravotníctva (hluk, radiácia, hygiena, kúpele a žriedla) a Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy (ochrana pôdy, potravín, krmív, veterinárstvo), prípadne v súvislosti s pracovným prostredím aj Ministerstvo práce a sociálnych vecí. Ochrana prírody ostávala v rokoch 1918 – 1990 v rezorte Ministerstva školstva a národnej osvety (kultúry). V ňom, v područí pamiatkovej starostlivosti, ktorá

sa na návrh prvého vládneho komisára na ochranu pamiatok architekta Dušana Jurkoviča inštitucionalizovala prostredníctvom nariadenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska – Vavra Šrobára z 20. októbra 1919 č. 155/1919 Ú. n. o právomoci Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku. Vrcholnú zodpovednosť za rozvoj štátnej ochrany prírody za týchto 72 rokov prevzalo 42 osôb (ministrov a povereníkov), medzi nimi v rokoch 1919 – 1945 s menšími pokrokmi najmä Milan Hodža a Ivan Dérer, do pôsobnosti ktorých komisariát (od roku 1922 štátny referát) patrilo. Podľa vyjadrenia jeho vedúceho (pamiatkára Jana Hofmana) v roku 1928, si komisariát od roku 1921 privolal na súpis prírodných pamiatok z Prahy konzervátora Rudolfa Maximoviča, neskôr zakladateľa siete rezervácií na Slovensku. Väčšie úspechy sa dosiahli po roku 1945 počas pôsobenia povereníkov – Ladislava Novomestského (zákon o TANAP-e, 1949), Ondreja Klokoča a Ernesta Sýkoru (zákon o štátnej ochrane prírody, 1955), Mateja Lúčana (prvé CHKO a PIENAP, 1964 – 1967) a za obdobie pôsobenia ministra kultúry Miroslava Válka (zriadenie Ústredia štátnej ochrany prírody, vytvorenie systému práva, organizácie a siete chránených území, finančná podpora Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny).

V koordinácii environmentálnych aktivít začalo nabývať dominantné postavenie Ministerstvo výstavby a techniky, ktoré malo značný dosah na krajinu, investičnú výstavbu a nové technológie. Jeho právomoc určoval po druhej svetovej vojne zákon č. 280/1949 Zb. o územnom plánovaní a výstavbe obcí, následne (správne oddelené) dva zákony: zákon č. 84/1958 Zb. o územnom plánovaní a zákon č. 87/1958 Zb. o stavebnom poriadku, ktoré nahradil účelovo zlúčený zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon). Ako základný nástroj environmentálnej politiky bol v roku 1990 (opodstatnene) začlenený do pôsobnosti rezortu životného prostredia, odkiaľ ho Národná rada SR „nešťastne“ presunula s účinnosťou od 1. mája 2003 do kompetencie Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR. Pod politickým tlakom akoby zo dňa na deň prestal byť funkčným nástrojom starostlivosti o životné prostredie a územné plány environmentálnou dokumentáciou. Pritom § 16 zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii štátnej správy aj po 10 rokoch jasne uviedol, že súčasťou tvorby a ochrany životného prostredia je územné plánovanie a stavebný poriadok. Potvrdil tým od vzniku rezortu starostlivosti o životné prostredie v roku 1990 odborne i politicky dohodnuté, nikým nespochybnené kompetencie, aby sa na základe vlastných predstáv a ambícií jedného ministra (zodpovedný László Gyurovszky) vrátili do obdobia ťažkopádnej a prekonanej koordinácie. Slovenská národná rada už v § 6 zákona SNR č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky ustanovila, že „Slovenská komisia pre životné prostredie (SKŽP) sa stala ústred-

ným orgánom štátnej správy Slovenskej republiky pre tvorbu a ochranu životného prostredia vrátane:

- ochrany prírody (od roku 1994 aj krajiny);
- ochrany akosti a množstva vôd a ich racionálneho využitia (od 2003 komplexne vôd);
- ochrany ovzdušia;
- územného plánovania a stavebného poriadku;
- konceptných otázok nakladania s tuhým komunálnym odpadom (v roku 1991 odpadov);
- zabezpečovania jednotného informačného systému o životnom prostredí a plošného monitoringu na území SR.“

Takéto zmeny by si žiadna vláda a parlament bez odborného a štátoprávneho posúdenia návrhov už nemali dovoliť. Nápravy chýb sú však stále aktuálne.

Inštitucionalizácia starostlivosti o životné prostredie na celoštátnej úrovni

Po prijatí návrhu Československej socialistickej republiky (ČSSR) na 27. plenárnom zasadnutí Európskej hospodárskej komisie OSN v Ženeve v apríli 1967 o zorganizovaní 1. európskej konferencie o životnom prostredí, vznikla 1. januára 1970 v Bratislave prvá prierezová environmentálna organizácia Československé stredisko pre výskum a rozvoj ochrany životného prostredia pred znečistením. Úspech diplomatického úsilia Juraja Králiku bol spojený s dotáciou 1,075 mil. dolárov z OSN na rozvoj strediska na päť rokov. Jeho riaditeľom sa stal Ignác Frátrič, po ňom Viera Šimkovicová. Organizácia mala mať 58 zamestnancov (medzi nimi bol aj Ivan Tirpák, v rokoch 1990 – 1992 predseda SKŽP). Po premene na Ústav životného prostredia v Brne ostala v Bratislave len jeho pobočka s 22 zamestnancami (ďalšie zriadili v Prahe, Ústí nad Labem a Ostrave), z ktorých iba päť delimitovali do SKŽP. Ústav od 19. júla 1990 v pôsobnosti Federálneho výboru pre životné prostredie totiž k vzniku dvoch samostatných republík dňa 1. januára 1993 zrušili s využitím jeho kapacít pre rozvoj českého rezortu životného prostredia. Konferenciu (premenovanú štyri dni pred jej začiatkom 3. mája 1971 na sympóziu) pripravovalo už Federálne ministerstvo pre technický a investičný rozvoj v Prahe, ktoré vzniklo 1. januára 1971 nadväzne na ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii. Na čele s ministrom Ladislavom Šupkom malo podľa § 52 písm. a) bod 5 zákona č. 133/1970 Zb. o pôsobnosti federálnych ministerstiev envirokompetencie obmedzené na „zabezpečovanie medzinárodnej spolupráce v oblasti investičnej výstavby a životného prostredia“. Jeho predchodcom bol Výbor pre technický a investičný rozvoj, od 1. januára 1969 do 20. januára 1970 na čele s Miloslavom Hruškovičom, následne do 23. júna 1970 Oldřichom Černíkom, po ňom Ladislavom Šupkom do 31. decembra 1970. Vedenie Ministerstva pre technický a investičný rozvoj od neho prevzal 20. júna 1983 bývalý minister vnútra Jaromír Obzina. Keď toto ministerstvo od 1. novembra 1983 ústavným

zákonom č. 114/1983 Zb. o zriadení Štátnej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj nahradila táto komisia so širšou environmentálnou pôsobnosťou, stal sa Jaromír Obzina jej predsedom. Dňa 12. októbra 1988 ho nahradil Pavol Hrivnák (do 19. júna 1989) a po ňom Karel Juliš (19. júna 1989 – 10. decembra 1989). V pozadí Federálneho ministerstva pre technický a investičný rozvoj a Štátnej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj riadil starostlivosť o životné prostredie najmä námestník Karel Nutil. Na federálnej úrovni v troch „Čalfových vládach“ koordinácia starostlivosti o životné prostredie pripadla veterinárovi Františkovi Reichelovi (10. decembra 1989 – 6. apríla 1990) a vedcovi Arminovi Delongovi (6. apríla 1990 – 27. júna 1990). Následne článok VIII ústavného zákona č. 296/1990 Zb. o zmenách v ústave federálnych ústredných orgánov štátnej správy zrušil zákon č. 114/1983 Zb. o zriadení Štátnej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj, zriadil Federálny výbor pre životné prostredie ako ústredný orgán štátnej správy ČSFR pre oblasť životného prostredia, na čele s predsedom, ktorý riadi aj jeho aparát. Zákonom č. 297/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 194/1988 Zb. o pôsobnosti federálnych ústredných orgánov štátnej správy, prešli environmentálne kompetencie na Federálny výbor pre životné prostredie na čele s jeho predsedom Josefom Vavrouškom. J. Vavroušek bol nahradený v „Stráského federálnej vláde“ stomatológom Miroslavom Macekom (2. júla 1992 – 29. októbra 1992). Ukážkou ťažkosti koordinácie starostlivosti o životné prostredie, rezortizmu, federalizmu a teoretizovania bola pätnásťročná príprava zákona o životnom prostredí, ktorá začala na pôde Ústavu štátu a práva Československej akadémie vied. Po prvej Konferencii OSN o životnom prostredí človeka (Štokholm v roku 1972, kvôli solidarite s NDR bez účasti ČSSR) a Helsinskej konferencii o bezpečnosti a spolupráci v Európe (v roku 1975), ktorá obsahovala aj tzv. piaty environmentálny kôš, uvedený ústav pristúpil k vypracovaniu *Návrhu právnych a politických zásad starostlivosti o životné prostredie*, ktorý predložil v júli 1979. Do týchto zásad zahrnul starostlivosť o les, kultúrne pamiatky, prírodu, pôdu, nerastné suroviny, ovzdušie, vodu, ale aj územné plánovanie, kvalitnú výstavbu (dnes environmentálne bezpečnú a vhodnú výstavbu), hluk, vibrácie, ionizujúce žiarenie, nakladanie a hospodárenie s odpadom a pod. Namiesto jedného mesiaca však trvalo desať rokov, kým tento vcelku dobrý východiskový podklad dokázalo gestorské federálne ministerstvo dopracovať do *Návrhu zásad zákona o starostlivosti o životné prostredie*, ktorého tretiu a štvrtú verziu zverejnil v októbri 1988. Namiesto využitia tohto dokumentu a taxatívneho členenia starostlivosti o životné prostredie nadväzujúce na platné zákony a zainteresované orgány štátnej správy, prevzal Federálny výbor pre životné prostredie formulácie z aj tak záväznej *Listiny základných práv a slobôd*, ku ktorej tesne predtým ČSFR pristúpila ústavným záko-

nom č. 23/1991 Zb. (sčasti prevzaté aj do Ústavy SR). Pridané „ekologické“ ustanovenia, zahrnuté do zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí bez ponúkanej odbornej a legislatívnej pomoci Slovenskej komisie pre životné prostredie a predsedu Českého zväzu ochrancov prírody Bedřicha Moldana, boli pre exekutívu a uplatnenie v praxi prevažne nevyužitú.

Inštitucionalizácia starostlivosti o životné prostredie na Slovensku po roku 1969

Koordináciu starostlivosti o životné prostredie na Slovensku prevzalo Ministerstvo výstavby a techniky SSR podľa zákona. Na Slovensku zákonom SNR z 27. decembra 1968 č. 207/1968 Zb. o zriadení ministerstiev a iných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej socialistickej republiky (SSR). Za príslušné sektory starostlivosti o životné prostredie začali zodpovedať najmä novozriadené *Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva*, *Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy*, *Ministerstvo zdravotníctva*, *Ministerstvo kultúry* a *Slovenský geologický úrad*. Prvým vedúcim odboru životného prostredia na gestorskom Ministerstve výstavby a techniky sa stal František Zářiš. Za starostlivosť o životné prostredie politicky zodpovedali ministri: Milan Hladký (2. januára 1969 – 3. októbra 1969), Štefan Šebesta (3. októbra 1969 – 9. júla 1970), Juraj Buša (9. júla 1970 – 6. júla 1976), potom krátko poverený podpredseda vlády J. Hanus. Od neho 15. septembra 1976 prevzal funkciu ministra bývalý tajomník Ústredného výboru komunistickej strany Slovenska Václav Vačok, ktorý po premene Ministerstva výstavby a techniky 1. novembra 1983 na *Slovenskú komisiu pre vedecko-technický a investičný rozvoj* sa ako podpredseda vlády stal jej predsedom (do 20. apríla 1988). Po J. Hanusovi prevzal aj funkciu predsedu *Rady vlády SSR pre životné prostredie*. Vznik *výboru SNR pre tvorbu a ochranu životného prostredia* a inštitucionalizáciu ústrednej i miestnej starostlivosti o životné prostredie na Slovensku iniciovalo 130 účastníkov seminára o životnom prostredí 3. – 5. mája 1967 v Jasnej. Na túto iniciatívu nadviazala 23-členná *Komisia pre tvorbu životného prostredia pri SAV* (zriadená 6. januára – 29. júna 1964 podľa uznesenia vlády ČSSR z 23. 10. 1963 č. 915), ktorá na rokovaní 3. decembra 1969 (za účasti zástupcov šiestich ministerstiev), po vystúpeniach jej členov: Emila Mazúra – o krátkozrakej ekonomickosti a potreby integrovaného prístupu a Milana Ružičku – o nezodpovednom trieštení síl a rezortníckom prístupe, navrhla uvedenú Radu vlády pre životné prostredie vytvoriť. Túto iniciatívu, ochranu prírody a rozvoj starostlivosti o životné prostredie podporil predseda Slovenskej národnej rady Ondrej Klokoč slovami: „*Mám obavy, že ten ospevovaný obraz slovenskej prírody nám rýchlo mizne... Takto nesmieme ďalej pokračovať... Schválili sme dobré zákony, ale málo sme sa starali o ich uplatnenie v živote... Musíme vytvoriť také podmienky, aby príslušné rezorty nielen hlásali, ale aj zodpovedali za tieto úlohy.*“ Z vlády SSR sa pri-

dali najmä J. Hanus a M. Válek. Prvý podpredseda vlády SSR uviedol: „Analýzy stavu poškodenia jednotlivých zložiek životného prostredia preukázali nielen množstvá a rozloženie škodlivín, ale poukázali na kumulatívne účinky v príslušných priestoroch, a to je pri novom komplexnom pohľade na kvalitu životného prostredia rozhodujúce.“ Minister kultúry M. Válek vyzval k upriamenu pozornosti na potrebu účinnej a účinnej koordinácie všetkých činností súvisiacich s tvorbou a ochranou životného prostredia, prísneho uplatňovania právnych noriem a odbornú pomoc existujúcim orgánom štátnej správy pri riadení a rozhodovaní. Výhrady uplatnil najmä minister vnútra ČSSR Jan Pelnař. Napriek tomu vláda SSR prijala uznesenie č. 80/1970 o komplexnej ochrane prostredia a na základe ďalšieho uznesenia č. 132/1971 po apríli 1971 zriadila Radu vlády SSR pre životné prostredie ako svoj poradný a koordinčný orgán. Jej predsedami sa stali postupne Juraj Buša, J. Hanus, V. Vačok; potom podpredseda vlády SSR Milan Rusňák a po vzniku *Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR* od 20. apríla 1988 prvý podpredseda vlády SSR Štefan Murín. Do funkcie tajomníkov Rady vlády pre životné prostredie boli vymenovaní po sebe Alexander Hoschek, Ivan Iliš a od vzniku Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR P. Frolkovič, ktorý za predsedov V. Vačoka a M. Rusňáka bol podpredsedom Rady vlády pre životné prostredie. Túto funkciu zástupcu predsedu tejto rady prevzal 20. apríla 1988 jeho nadriadený – minister vnútra a životného prostredia Štefan Lazar. Členmi rady boli okrem zainteresovaných ministrov (neskôr ich námestníkov) a podpredsedov krajských výborov aj zástupcovia vedeckej obce a mimovládnych organizácií, napríklad akademik Emil Mazúr – predseda Komisie SAV pre otázky životného prostredia a predseda Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny. Išlo tak o rešpektovaný poradný orgán vlády SSR, ktorý sa stal posudzovateľom aj prvej *Súhrnnej koncepcie starostlivosti o životné prostredie v SSR* (uznesenie vlády SSR z 21. mája 1974 č. 150). Táto koncepcia v gescii Ministerstva výstavby a techniky vychádzala z uznesenia vlády SSR č. 45/1972 o problémoch životného prostredia a zhrňala len problematiku ovzdušia, vody, lesného a pôdneho fondu, pracovného prostredia, hluku a otrasov/vibrácií. Nahradila ju druhá *Súhrnná koncepcia s výhľadom do roku 2000* (uznesenie vlády SSR z 31. marca 1982 č. 100) a tretia takáto koncepcia (uznesenie vlády SSR z 22. novembra 1985 č. 290). Keď konečne vláda ČSSR uznesením č. 219/1988 schválila *Štátnu koncepciu tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov do roku 2000*, slovenskú tretiu nahradila formálne modifikovaná *štvtá koncepcia* (uznesenie vlády SSR z 7. septembra 1988 č. 209). V týchto koncepciách už nechýbala štátna ochrana prírody v pôsobnosti ministerstva kultúry a ďalšie sektory. Neľahký proces tvorby a počiatkov realizácie environmentálnych koncepcií, koordinovaný P. Frolkovičom, viedol aj k riešeniu problémov deviatich environmentálne zaťažených ob-

lastí. Rada pre životné prostredie odporučila vláde SSR schváliť aj prvú *Koncepciu rozvoja štátnej ochrany prírody v SSR do roku 2005* (uznesenie vlády SSR č. 113/1987), ktorá viedla k presunu kapacít z dlhoročného základného výskumu na operatívny manažment ohrozených častí prírody a krajiny. Cieľom bolo s využitím vedeckých poznatkov SAV, vysokých škôl a múzeí posilniť organizáciu výkonu štátnej správy a uplatňovať právne, ekonomické a výchovné nástroje štátnej ochrany prírody.

Vznik Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR

Skupinka zostavovateľov environmentálnych koncepcií, zložená zo zástupcov gestorských ministerstiev pod vedením P. Frolkoviča, začala po roku 1983 uvažovať o potrebe vzniku Ministerstva životného prostredia. Rozhovory k tejto téme boli dôverné a uskutočňované neformálne počas výjazdových zasadnutí Rady vlády SSR pre životné prostredie. Podľa politických pokynov z Prahy a zákona č. 50/1988 Zb. o zmenách v organizácii a pôsobnosti ministerstiev a iných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej socialistickej republiky od 20. apríla 1988 však všetky snaženia viedli len k vzniku *Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR* (obdobne v ČSR). Na Slovensku sa stal ministrom vnútra a životného prostredia 20. apríla 1988 vtedajší minister vnútra Š. Lazar. Do prvého environmentálneho ministerstva bol presunutý sekretariát Rady vlády pre životné prostredie a úsek ochrany a tvorby životného prostredia Štátnej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj. Členovia z medzirezortnej pracovnej skupiny najmä z Ministerstva lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu, Ministerstva poľnohospodárstva a výživy, Ministerstva kultúry, Ministerstva zdravotníctva a Ministerstva výstavby a stavebníctva sa s ním naďalej stretávali, no ostali robíť na uvedených ministerstvách. V roku 1989 sa situácia trochu skonolidovala, avšak prísť s návrhom na vyčlenenie životného prostredia z rezortu vnútra ostalo nemysliteľné a po skúsenostiach aktérov riskantné. Okrem toho by sa to nezaobišlo bez unifikácie s českou stranou. Po Š. Lazarovi dočasne (*ad interim*) od 12. decembra 1989 do 11. januára 1990 za životné prostredie zodpovedali predseda vlády SR Milan Čič a poverení podpredsedovia vlády SR Vladimír Ondruš a Alexander Varga. Od 11. januára 1990 do prijatia zákona SNR č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky bol ministrom vnútra a životného prostredia Vladimír Mečiar.

Vznik prvého samostatného ústredného orgánu starostlivosti o životné prostredie

Na vznik prvého samostatného ústredného orgánu štátnej správy pre životné prostredie nastala vhodná príležitosť až po 17. novembri 1989. Lídrmi právnych

a organizačných zmien sa stali podpredseda vlády SR V. Ondruš a P. Frolkovič. Ten v spolupráci so svojou koordinačnou medzirezortnou skupinou vypracoval *Návrh na zriadenie ústredného orgánu štátnej správy SSR pre životné prostredie*. Jeho súčasťou bol aj návrh zákona SNR, podľa ktorého sa mala zriadiť buď SKŽP alebo MŽP. Podľa dohody v medzirezortnej skupine, v oboch prípadoch mali prevziať vopred určené environmentálne kompetencie, príslušných zamestnancov a rozpočet z piatich ministerstiev SR. K tomuto návrhu zvolal na 5. decembra 1989 P. Frolkovič na Ministerstve vnútra a životného prostredia poradu zainteresovaných námestníkov ministrov, z ktorých časť uplatnila zásadné pripomienky rezortov. Kým súčinné Ministerstvo kultúry vyjadrilo už vo svojom liste plnú podporu návrhu zriadenia SKŽP, Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu vypracovalo iniciatívne vlastný *Návrh systému riadenia starostlivosti o životné prostredie SSR*, ktorý predložil minister Vladimír Margetin ako alternatívny materiál. V ňom síce pripustil vznik menšieho MŽP, no zároveň navrhol rozšíriť kompetencie Rady vlády SSR pre životné prostredie, vytvoriť pre ňu samostatný aparát a priložil v podstate nesúhlasné stanovisko k „Frolkovičovmu návrhu“ z Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR. Do dňa vstúpilo *Slovenské fórum ochrancov a tvorcov životného prostredia* (Ochranárske fórum/Ekofórum), ktoré vzniklo 8. decembra 1989. Už na tomto zasadnutí a následne na druhom rokovaní 20. decembra 1989 žiadalo vytvoriť nadrezortný orgán štátnej správy pre životné prostredie v SR. V súlade s návrhom „Frolkovičovej skupiny“ a so závermi medzirezortného rokovania odmietalo existenciu Rady vlády SSR pre životné prostredie a odporučilo realizáciu I. alternatívy – zriadenie SKŽP predovšetkým s riadiacou, koncepciou, normotvornou a kontrolnou funkciou. Na návrh jedného z členov, odporučilo Ekofórum vytvorenie Slovenskej ekologickej inšpekcie a siete regionálnych orgánov pre životné prostredie, a to hneď po zrušení krajov a zavedení nového územnosprávneho členenia Slovenska. Naformulované stanovisko Ekofóra signovali Gabriela Kaliská z Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Mikuláš Huba zo Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny a Pavel Šremer za Stranu zelených. Na jeho základe P. Frolkovič so zvyškom medzirezortnej skupiny upravil pôvodný variantný návrh a ten predložil 10. januára 1990 na ďalšie schvaľovacie konania. Podľa neho sa mal zriadiť nadrezortný orgán, odlišný od českého Ministerstva životného prostredia, ktorý by vznikol od 1. januára 1990. Do pôsobnosti SKŽP navrhla medzirezortná skupina začleniť URBION – štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania, Slovenský hydrometeorologický ústav, Ústredie štátnej ochrany prírody, Správu TANAP-u bez lesohospodárskej časti, tri inšpekcie zlúčené do Slovenskej inšpekcie životného prostredia (Slovenská poľnohospodárska a potravinárska inšpekcia neskôr

bola z návrhu vypustená) a potenciálny Slovenský fond tvorby a ochrany životného prostredia (do jeho zriadenia Štátny fond vodného hospodárstva a Fond ochrany ovzdušia). Podpredseda vlády V. Ondruš k takémuto finálnemu návrhu zvolal na 19. januára 1990 na Úrad vlády SR rokovanie zástupcov zainteresovaných ministerstiev, organizácií a politických strán. Na tomto pamätnom rokovaní bola definitívne odsúhlasená potreba zriadenia SKŽP. Kým Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy sa úplne odmietlo pripojiť, porada odmietla do pôsobnosti SKŽP začleniť z ochrany prírody ministerstva kultúry jaskyniarstvo, zoologické záhrady a príslušné špecializované múzeá. Prestalo sa uvažovať aj o delimitácii pamiatkovej starostlivosti. Alternatívny „Margetinov návrh“ neuspel a prešiel návrh o zrušení už nadbytočnej Rady vlády SSR pre životné prostredie. V zmysle záverov rokovania bol dopracovaný súhrnný návrh, ku ktorému zaujalo stanovisko s pripomienkami Ekofórum. Pre ďalšie práce bola paralelne pri Úrade vlády SR zriadená aj Dočasná pracovná komisia pre ochranu prírody, ktorej vedúcou sa stala G. Kaliská. Táto komisia na prvom zasadnutí 7. februára 1990 uplatnila stanovisko k upravenému „Frolkovičovmu návrhu“. Na druhom zasadnutí 13. februára 1990 prijala návrh J. Klindu na ďalší postup nadväzujúci na výsledky rokovania „Frolkovičovej skupiny“. Na treťom zasadnutí 20. februára 1990 komisia uložila J. Grišovi a J. Klindovi vypracovať návrh náplne činnosti SKŽP, ktorý podrobne prerokovala 6. marca 1990 s možnosťou ich využitia pri tvorbe štatútu a organizačného poriadku SKŽP. Medzitým vláda SR 28. februára 1990 schválila uznesenie č. 102 k návrhu zákona SNR o zriadení SKŽP, na základe ktorého SNR schválila **zákon SNR č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky**. Dotknuté boli už len štyri ministerstvá:

- v prvom rade Ministerstvo vnútra a životného prostredia SSR, z ktorého do SKŽP prešli útvary *tvorby a ochrany životného prostredia a koncepcných otázok nakladania s komunálnym odpadom* s 12 zamestnancami (opäť vzniklo len Ministerstvo vnútra SR);
- do SKŽP boli začlenené aj útvary *územného plánovania a stavebného poriadku* z Ministerstva výstavby a stavebníctva so 14 zamestnancami;
- útvary *ochrany ovzdušia a štátnej správy ochrany akosti a množstva vôd a ich racionálneho využitia* z Ministerstva lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu len s 11 zamestnancami (využívanie vôd a správu tokov – tzv. „veľkú vodu“ delimitovali až 1. mája 2003 podľa zákona č. 139/2003 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov);

Obr. 3. Návrh štatútu organizačnej štruktúry Slovenskej komisie pre životné prostredie (Bratislava, máj 1990). Zdroj: Envirokabiniet Halič

- z Ministerstva kultúry len oddelenie *ochrany prírody*, ktoré sa po likvidačných opatreniach v roku 1988 podarilo zvýšiť len na 3 systemizované miesta.

Do „druhého kola“ sa ponechal prechod pôsobnosti kompletne v odpadovom hospodárstve, ako aj v ochrane lesov a pôdy. Ministerstva poľnohospodárstva a výživy a Ministerstva zdravotníctva sa teda už delimitácie netýkali. K tomu sa pridalo 10 zamestnancov z Úradu vlády SR. Od 1. júla 1990 tak na SKŽP už pracovalo cca 50 zamestnancov. Celkove sa plánovalo, že SKŽP zamestná 227 odborných pracovníkov a 41 obslužných pracovníkov, teda spolu 268 zamestnancov, z toho len 52 delimitovaných zo zainteresovaných ústredných orgánov. Tento plán sa ukázal ako nereálny, pričom situáciu sťažovala tiež skutočnosť, že na SKŽP sa zamestnali aj ľudia bez skúsenosti s prácou v štátnej správe a s predstavami o manažovaní vlastných projektov, riešení úloh základného výskumu. Viacerí o starostlivosti o životné prostredie nemali patričné vedomosti, nechápali jej rozsah, význam a súvislosti, neraz okrem príslušnej profesie im chýbalo aj koncepčné a právne myslenie, neovládali legislatívu. Keďže SKŽP dostala do pôsobnosti aj zabezpečenie jednotného informačného

ho systému o životnom prostredí a plošný monitoring na území Slovenska, niektorí sa chceli zamerať na túto problematiku, ale nie v koncepcnej, koordinačnej a legislatívnej polohe, ale priamej výkonnej. Našťastie sa vytvorilo 12 čiastkových monitorovacích systémov (neskôr zredukovaných na 10), podľa uznesenia vlády SR č. 620 zo 7. septembra 1993 systémovo priradených do pôsobnosti príslušných odborných organizácií rezortov. Rozpočet SKŽP sa odhadol na 15 003 000 Kčs, z toho 3 248 500 Kčs delimitovaných. Keďže len cez Ministerstvo kultúry sa vynakladala na obnovu pamiatok ročne čiastka 1,2 mld. Kčs a na Ministerstve lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu boli finančné objemy ešte oveľa vyššie, uvedená čiastka bola nepatrná. Rezorty ostali neústretové a vzdali sa len toho, čo nemohli odmietnuť. Niektoré nedelimitovali ani korunu, čo signalizovalo, že SKŽP bude musieť prekonať počiatočnú krízu. Pritom aparát Federálneho výboru pre životné prostredie v Prahe absorboval značnú časť štátneho rozpočtu na environmentálne programy a projekty, o ktorých aj rozhodoval, čo vyvolávalo nevoľu u predstaviteľov republikových orgánov, priamo zodpovedných za výkon environmentálnej štátnej správy podľa zákonov v ich pôsobnosti. Po neakceptovaní viacerých nekonštruktívnych pripomienok federálnych ministerstiev a dosiahnutí kompromisu na osobitnom rokovaní s Ministerstvom lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu dňa 7. mája 1990 *prvý štatút SKŽP* aj s jej organizačnou štruktúrou schválila vláda SR 29. mája 1990 na návrh V. Ondruša (obr. 3). Podľa neho sa jeho námestníkmi stali traja podpredsedovia komisie (Kornélia Rišová, Ladislav Miklós a Jozef Smrek), ktorí mali riadiť tri zverené úseky aparátu SKŽP, členené na odbory. Ďalší vylepšený štatút SKŽP nadobudol účinnosť 1. decembra 1991 a pretrval do vzniku dnešného MŽP. Prvým predsedom SKŽP sa stal V. Ondruš, ktorého na tomto poste v „prvej Mečiarovej vláde“ a v „Čarnogurského vláde“ vystriedal minister – predseda SKŽP Ivan Tirpák (27. júna 1990 – 25. júna 1992). Dvadsaťčlenná SKŽP za celé obdobie svojej existencie zasadla len trikrát prevažne bez partnerských ministrov. Nový predseda – minister Jozef Zlocha – už rokovanie SKŽP nezvolal, lebo vedel, že 25. augusta 1992 zanikne. Zákon SNR č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky prvý raz spomenul aj *Slovenskú inšpekciu životného prostredia*, ktorú ako orgán štátneho dozoru uviedol až *zákon SNR č. 595/1990 Zb. o štátnej správe pre životné prostredie*. V zmysle zákona SNR č. 453/1992 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon SNR č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky, ktorým zásadne zmenili kompetenčný zákon č. 347/1990 Zb., dňom jeho platnosti 25. augusta 1992 SKŽP nahradilo MŽP, do roku 2020 na čele s politickými nominantmi – ministra-

Stretnutie ministrov životného prostredia V4 venované otázkam energetiky, životného prostredia, výmene informácií a skúseností z prípravy na členstvo EÚ (Český Krumlov, 1999). Zdroj: Evirokabinet Halič

mi, štátnymi tajomníkmi (17) a vedúcimi úradu (11). Do pôsobnosti MŽP vtedy prešli aj kompetencie zrušeného Slovenského geologického ústavu. V dôvodovej správe sa zrušenie SKŽP zdôvodnilo týmito slovami: „Existujúca forma ústredného orgánu štátnej správy s kolektívnym vedením sa počas svojho pôsobenia neosvedčila“.

Počas 30 rokov trvania rezortu starostlivosti o životné prostredie (1990 – 2020) zodpovedalo s rôznou dĺžkou trvania 18 osôb z desiatich politických strán/hnutí (traja opakovane) a členov trinástich vlád SR (Vladimír Ondruš, Ivan Tirpák, Jozef Zlocha, Juraj Hraško, László Miklós, Jaroslav Izák, Ján Chrbet, Ján Mikolaj, Viliam Turský, Dušan Čaplovič, Jozef Medveď, Vladimír Chovan, Zsolt Simon, József Nagy, Peter Žiga, László Sólymos, Árpád Érsek a súčasný minister Ján Budaj), z toho štyria aj vo funkcii podpredsedu vlády SR. Niektorí envirorezort budovali, iní likvidovali. Napríklad, kým v roku 1993 J. Zlocha už zakrátko po nástupe zriadil Slovenskú agentúru životného prostredia, D. Čaplovič počas svojho pôsobenia v roku 2009 možno nevedomky podpísal návrh na zrušenie odboru vedy, výchovy a starostlivosti o životné prostredie MŽP. *Radu vlády SR pre trvalo udržateľný rozvoj*, zriadenú uznesením vlády SR z 27. januára 1999 č. 978/1999 podľa návrhu, ktorý vypracovala pracovná skupina pod vedením J. Klindu a vláde predložil minister L. Miklós, zrušila po

11 rokoch od 2. marca 2011 nová vláda SR uznesením č. 135/2011 bez uvedenia dôvodu. Nepomohla ani skutočnosť, že stále bola v platnosti vládna *Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky*, schválená aj Národnou radou SR uznesením z 3. apríla 2002 č. 1989, ani márný apel Slovenského ochranárskeho snemu na jej obnovu. Na 14 hlavných cieľov jediného *Akčného plánu trvalo udržateľného rozvoja v SR na roky 2005 – 2010* (schváleného uznesením vlády SR z 13. júla 2005 č. 574/2005) sa akosi zabudlo už predtým. Napriek snaženiu menovaných chýbala politická vôľa a zodpovednosť prominentov na schválenie obsiahleho, progresívneho, konkrétneho, transparentného a so všetkými pripomienkujúcimi a zainteresovanými dohodnutého *Návrhu III. Environmentálneho akčného programu* (schválený operatívnou poradou ministra 18. septembra 2003 a stiahnutý z programu vlády SR v januári 2004; pričom EÚ má už VII. Environmentálny akčný program). Na základe demagógie a spiatocníctva skončili aj dohodnuté návrhy na vyhlásenie Národného parku Chočské vrchy a Banskobystrickým samosprávnym krajom iniciovanej a starostami podporovanej Chránenej krajinskej oblasti Krupinská planina. Tiež *návrh zákona o krajinnom plánovaní (neskôr zákon o krajine)*, a to napriek tomu, že Slovensko pristúpilo k Európskemu dohovoru o krajine (Florenca, 2000).

Pritom rozsiahla a zásadná novela onedlho neopodstatnene presunutého stavebného zákona č. 50/1976 Zb. *zákonom č. 237/2000 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) výrazne upravila jeho orientáciu na starostlivosť o krajinu a na environmentálnu bezpečnosť a vhodnosť stavieb* (vypracovali L. Miklós, J. Klinda a ďalší). Okrem iného rozšírila pôsobnosť Slovenskej inšpekcie životného prostredia o *stavebnú inšpekciu* a prvý raz upravila napríklad pojmy *krajina, chránené časti krajiny, zeleň, krajinnoekologický plán, štruktúra krajiny a jej proky, priestorové usporiadanie a vymedzenie územia* a v tej súvislosti aj *územný rozvoj*.

* * *

Počiatočná štruktúra MŽP už pozostávala z novovytvorených sekcií, upravených odborov a oddelení, v ktorých sa odborníci, resp. osoby vo vedúcich funkciách mohli meniť zo dňa na deň bez udania dôvodu. Jej tri varianty (jeden ešte aj s kompetenciami v ochrane lesa a pôdy) vypracovali L. Miklós a J. Klinda už koncom prvého polroka 1992. Po svojom nástupe minister – predseda SKŽP J. Zlocha zriadil 1. júla 1992 sedemčlennú pracovnú skupinu na vznik a štruktúru MŽP. Na vypracovanie ďalšieho určil novú skupinu odborníkov pre štátnu správu (I. Bednára, V. Huskovú, J. Klindu, E. Zimanovú) pod dozorom J. Löfflera. Jej návrh schválil. V modifikovanej podobe, ktorá vyplynula z prístupu Slovenska do EÚ a rozšírenia kompetencií podľa nových zákonov, táto štruktúra pretrvala do súčasnosti; od roku 2006 s doplnením o druhého štátneho tajomníka. Bola však poznačená nárastom byrokracie, formalizmu, kauzami, úpadkom v systéme práce, nekontrolovaním plnenia úloh, poklesom intelektuálneho potenciálu pri náraste obslužného personálu. Po roku 2011 došlo k čiastočnej náprave jej negatívnych zmien z niekoľko-ročného úpadkového obdobia, najmä v rokoch 2008 – 2010, ktorého vyvrcholením bolo v zmysle uznesenia vlády SR z 14. januára 2010 č.54/2010 a novelizáciou zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii a činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy z hľadiska štátnej environmentálnej politiky nezdôvodniteľným zákonom č. 37/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy zrušenie MŽP a začlenenie jeho pôsobnosti od 1. júla 2010 do *Ministerstva pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR*. Podľa vyjadrenia exministra L. Miklósa z 21. januára 2010 pre TASR „... vzniká z administratívno-výkonného hľadiska absolútne neprípustný štátnosprávny mamut, pričom nebola využitá príležitosť presunu starostlivosti o lesy pod MŽP...“. Tesne pred vznikom „tohto mamuta“ minister V. Chovan rozhodnutím zo 16. júna 2010 č. 2161/2010-250 s účinnosťou od 1. júla 2010 schválil jeho štruktúru, ku ktorej následne rozhodnutím z 8. júla 2010 pridal sys-

temizáciu až na 1 136 miest. Jeho nástupca v novej vláde, Zsolt Simon, z dôvodu obvykle nekonkretizovanej „racionalizácie a optimalizácie“ ju upravil už rozhodnutím 19. augusta 2010 č. 27/2010-440. Okrem 12 sekcií s 36 odborními (členenými na 21 oddelení) a s tromi samostatnými oddeleniami, obsahovala ešte deväť samostatných odborov a dva samostatné oddelenia. Osobitné postavenie mali minister, dvaja štátni tajomníci, jeden vedúci služobného úradu, ich sekretariáty, útvar splnomocnenca vlády SR pre výstavbu a prevádzku Sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a Agentúra na podporu regionálneho rozvoja s piatimi odborními, členenými na 17 oddelení. V rámci kolosu 46 právnických osôb v riadení Ministerstva pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR sa chvilu „pod jednou strechou“ ocitli *tri celoslovenské odvetvové múzea*: Štátna ochrana prírody SR – *Správa TANAP-u a Štátne lesy TANAP-u, Národná zoologická záhrada Bojnice* a Plemenárske služby SR, š. p., Bratislava, Národný žrebčín, š. p., Topoľčianky a Závodisko, š. p., Bratislava, ale aj *Slovenská inšpekcia životného prostredia Bratislava* a Plemenárska inšpekcia SR Lužianky a tiež Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov Košice a *sieť stredísk environmentálnej výchovy Slovenskej agentúry životného prostredia*. Z nej ako prvé zrušili a využili pre miestne poľnohospodárstvo a poľovníctvo v okrese Rimavská Sobota zo štátnych prostriedkov vybudované a prosperujúce jediné európske certifikované Stredisko environmentálnej výchovy Slovenskej agentúry životného prostredia na neďalekom Teplom Vrchu. Postupne takto zlikvidovali aj špecializované environmentálne odborné vývojové centrá Slovenskej agentúry životného prostredia v Trnave, Prešove, Košiciach, Bratislave, Banskej Bystrici a Žiline. MŽP (obnovené zákonom č. 372/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy od 1. novembra 2010) a jeho rezortné inštitúcie nesú dôsledky takýchto a podobných činov dodnes, pričom majú značný negatívny dopad aj na zabezpečovanie rozvoja samotnej starostlivosti o životné prostredie a environmentálnej výchovy. Stále platí nadčasové vyjadrenie básnika a odporcu dogmatizmu Miroslava Válka: „... Možno nebudeme všetci vinní. Ale všetci budeme zodpovední“. Minulosť, dnešok i perspektíva starostlivosti o životné prostredie a jeho ohrozenie a poškodzovanie na Slovensku, v európskom až globálnom meradle, to potvrdzujú.

RNDr. Jozef Klinda, jozef.klinda@gmail.com
bývalý riaditeľ odboru pamiatok a ochrany prírody
Ministerstva kultúry SR; generálny riaditeľ troch sekcií
a riaditeľ troch odborov Slovenskej komisie pre životné
prostredie/Ministerstva životného prostredia SR

Vznik Slovenskej komisie pre životné prostredie a jej transformácie

Miklós, L.: Establishment of the Slovak Commission for Environment and its Transformation. *Životné prostredie*, 2020, 54, 1, p. 13–16.

This article describes the early stages of the creations of institutions for environmental management in the Slovak Republic after the velvet revolution. The Slovak Commission for Environment was established in 1990 following the “velvet revolution” in Czechoslovakia. The first Slovak environmental policy in the period 1990 – 1992 was defined as “Ecologisation of Social Development”. This policy was biased by the theses announced in preparation for the UN Conference on Environment and Development.

Key words: ministry of environment, environmental policy, ecologisation

Starostlivosť o životné prostredie zahŕňa nesmierne široký okruh tém. Pre verejnosť sú najznámejšie aktivity, ktoré sa týkajú kvality vody, ovzdušia, odpadov alebo stavu ochrany prírody. Aby sa tieto konkrétne činnosti mohli vykonávať a neustále skvalitňovať, je potrebná aj celá škála aktivít, pričom medzi najzákladnejšie predpoklady patrí vytvorenie inštitucionálnej základne na riadenie starostlivosti o životné prostredie. Na prvom mieste tu treba spomenúť vytvorenie ústredného orgánu štátnej správy.

Vznik a činnosť Slovenskej komisie pre životné prostredie

Rok 1989 priniesol významný zvrät aj v oblasti starostlivosti o životné prostredie, pričom nepriaznivý stav životného prostredia v ČSSR sa považoval za jeden z hlavných hnacích motorov nežnej revolúcie. V roku 1990 a v nasledujúcich dvoch rokoch v oblasti ochrany životného prostredia nastali výrazne revolučnejšie zmeny, než kedykoľvek predtým, ale aj potom. V tomto porevolučnom environmentálnom zápale malo životné prostredie naozaj otvorené dvere. Bolo celkom prirodzené, že horúcou témou bolo vytvorenie špecializovaného ústredného orgánu štátnej správy aj pre životné prostredie. Taký do roku 1989 v ČSSR nebol.

Tak vznikli na jar v roku 1990 na federálnej úrovni *Federálny výbor pre životné prostredie*, Ministerstvo životného prostredia v Českej republike a *Slovenská komisia pre životné prostredie* (SKŽP) pre Slovensko (zákon SNR č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky).

Vznik SKŽP bol ovplyvnený veľmi pokrokovou myšlienkou, že orgán riadenia starostlivosti o životné prostredie nemá byť radovým orgánom štátnej správy, ale prierezovým, nadrezortným, lebo konkrétny stav

životného prostredia je výsledkom pôsobenia činnosti všetkých rezortov. Orgán životného prostredia musí usmerňovať všetky takéto činnosti, preto má byť nadrezortný. Z toho dôvodu sa tento orgán aj názvom odlišoval, nenazýval sa ministerstvom, ale komisiou. Na čele orgánu stál minister – predseda SKŽP, ktorý bol zároveň ministrom a členom vlády, ktorého menovalo aj odvolávalo predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Námestníci ministra boli zároveň podpredsedovia SKŽP. Tento špecifický štatút SKŽP bol posilnený aj faktom, že prvý predseda SKŽP (V. Ondruš) bol súčasne podpredsedom vlády SR. Po voľbách v júni 1990 sa však už ďalší minister – predseda SKŽP (I. Tirpák) – podpredsedom vlády nestal. Špecifická bola aj jej organizácia. Vlastnú komisiu tvorili členovia komisie – ministri ostatných rezortov, ako aj ďalší vysokí štátni úradníci (obr. 1). Táto komisia mala prijímať najvýznamnejšie rozhodnutia ohľadom starostlivosti o životné prostredie.

Žiaľ, táto teoretická konštrukcia nadrezortnosti SKŽP v skutočnosti príliš nefungovala už po júni 1990. Ostatní rezortní ministri postupne na zasadnutie komisie posielali svojich námestníkov, predstava nadrezortnosti SKŽP iritovala najmä hospodárskych ministrov a v skutočnosti sa rozhodnutia prijímali na rokovaníach vlády, kde predseda komisie mal už pozíciu radového ministra. Preto sa SKŽP po parlamentných voľbách v roku 1992, po dvoch rokoch fungovania, pretransformovala na „radové“ Ministerstvo životného prostredia SR (MŽP SR), ktoré nielen *de facto*, ale aj *de jure* stratilo svoje nadrezortné postavenie.

Kompetencie Slovenskej komisie pre životné prostredie

Konkrétnu činnosť ústredného orgánu štátnej správy vykonával aparát – „úrad“ SKŽP, ktorý sa začal budovať po voľbách v júni 1990, po vymenovaní novej vlády. Prvým krokom pre činnosť SKŽP bolo stanovenie jej

SLOVENSKÁ KOMISIA PRE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

predseda: **Ivan Tirpák**, minister
1. podpredsedníčka: **Kornélia Rišová**
podpredseda: **Ladislav Miklós**
členovia:

Jozef Belcák, minister hospodárstva
Michal Kováč, minister financií
Michal Džatko, minister poľnohospodárstva a výživy
Viliam Oberhauser, minister lesného a vodného hospodárstva
Anton Andráš, minister vnútra
Ján Holčík, minister priemyslu
Jozef Dubníček, minister výstavby a stavebníctva
Rudolf Krč, predseda Slov. štatistického úradu
Ivan Hrivnák, predseda Fóra vedeckých a výskumných pracovníkov
Vladimír Staninka, predseda Únie pedagogických pracovníkov
Ferdinand Šamaj, riaditeľ Slovenského hydrometeorologického ústavu
Milan Kňazko, minister medzinárodných vzťahov
Ján Burian, predseda Slov. geologického úradu
Pavol Smorádek, predseda Slov. úradu bezpečnosti práce
Milan Ružička, predseda komisie PSAV pre životné prostredie
Mikuláš Huba, predseda Slov. zväzu ochrancov prírody
Štefan Šfacha, predseda Spolku slov. architektov
Ivan Masár, hlavný hygienik SR
tajomník: **Vladimír Jurík**, poradca ministra-predseda Slovenskej komisie pre životné prostredie

Obr. 1. Prvé zloženie Slovenskej komisie pre životné prostredie s deviatimi ministrami k jej prvému zasadnutiu 9. januára 1991. Zdroj: Envirokabinet Halič

kompetencií. Na túto činnosť bola ustanovená odborná komisia, ktorú v tom čase viedol súčasný minister životného prostredia Ján Budaj. Kompetencie sa doslova pozbierali z ostatných predošlých rezortov, napr. úsek tvorby a ochrany životného prostredia a koncepčné

otázky nakladania s tuhým komunálnym odpadom z ministerstva vnútra, ochrana ovzdušia a štátna správa vôd z ministerstva lesného a vodného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu, ochrana prírody z ministerstva kultúry, územné plánovanie a stavebný poriadok z ministerstva výstavby a stavebníctva (Tirpák a kol., 1991; obr. 2). Zaujímavosťou bolo, že kompetencie vo vodách sa delili. SKŽP mala v kompetencii „ochranu akosti a množstva vôd a ich racionálneho využívania“, kým ministerstvo lesného a vodného hospodárstva využívanie vôd a správu tokov (tzv. veľké vody).

Zákomom SNR č. 96/1990 Zb. o zriadení Slovenskej komisie pre životné prostredie a o zmenách v pôsobnosti ministerstiev Slovenskej republiky, neskôr potvrdené aj zákonom SNR č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky sa nakoniec stanovili nasledovné kompetencie SKŽP podľa § 6:

- (1) Slovenská komisia pre životné prostredie je ústredným orgánom štátnej správy Slovenskej republiky pre tvorbu a ochranu životného prostredia, vrátane
  - a) ochrany prírody;
  - b) ochrany akosti a množstva vôd a ich racionálneho využívania;
  - c) ochrany ovzdušia;
  - d) územného plánovania a stavebného poriadku;
  - e) koncepčných otázok nakladania s tuhým komunálnym odpadom;
  - f) zabezpečovania jednotného informačného systému o životnom prostredí a plošného monitoringu na území Slovenskej republiky.
- (2) Slovenskej komisii pre životné prostredie sú podriadené
  - a) Slovenská inšpekcia životného prostredia, prostredníctvom ktorej Slovenská komisia pre životné prostredie plní funkciu orgánu hlavného štátneho dozoru vo veciach životného prostredia;
  - b) Slovenský hydrometeorologický ústav.
- (3) Slovenská komisia pre životné prostredie sa skladá z ministra – predsedu a z ďalších členov. Predsedu Slovenskej komisie pre životné prostredie vymenúva a odvoláva Predsedníctvo Slovenskej národnej rady, ďalších členov komisie vymenúva a odvoláva vláda Slovenskej republiky. Prácu Slovenskej komisie pre životné prostredie a jej aparátu riadi minister-predseda Slovenskej komisie pre životné prostredie.

Na základe vybraných kompetencií sa potom stanovila prvá štruktúra úradu SKŽP. Delila sa na tri úseky, ktoré viedli podpredsedovia – námestníci ministra. Každý úsek mala štyri odbory.

Prvá environmentálna politika Slovenskej republiky

Prvé dva roky po nežnej revolúcii boli pre životné prostredie dôležité preto, lebo ideová línia prvej environmentálnej politiky SR sa formulovala presne v čase príprav Konferencie OSN o životnom prostredí a roz-

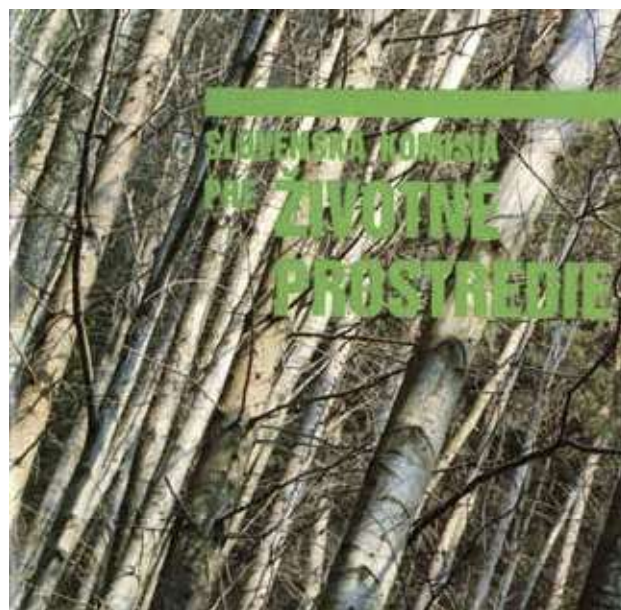

voji (UNCED, *United Nations Conference on Environment and Development*), ktorá vyvrcholila na slávnom Samite Zeme 92 (*Rio de Janeiro Earth Summit 92*, známejší pod názvom *Rio Summit 92*), v júni 1992 (mimochodom práve v čase druhých slobodných volieb v Československu). V tom čase bol námestníkom ministra – podpredsedom SKŽP L. Miklós, ktorý mal v kompetencii aj environmentálnu politiku. Zúčastnil sa všetkých prípravných konferencií (Nairobi 1990, Ženeva 1991, New York 1992), ešte ako reprezentant Československa, preto mal možnosť z blízka sledovať celosvetové trendy a priamo ich pretavovať do národnej politiky.

Prvú oficiálnu environmentálnu politiku SR v roku 1990 sme označili ako *Ekologizácia spoločenského rozvoja*, pričom slovo „ekologizácia“ v tom čase vyvolalo určitý rozruch doma, aj v zahraničí. V súčasnosti pre túto politiku možno zodpovedá termín „trvalo udržateľný rozvoj“. Pred Rio Samitom 92 anglický výraz „sustainable development“ ešte nemal ustálený slovenský preklad, obsahovo však naša politika určite napĺňala jeho črty. Dôraz bol kladený na to, že ochrana životného prostredia nie je nejaké osobitné odvetvie hospodárstva, ktoré vyrobí dobré životné prostredie, preto sa nemá riešiť ako nejaké osobitné nevyhnutné zlo, ale ako súčasť hospodárskeho a spoločenského rozvoja – dobrý stav životného prostredia je nevyhnutným predpokladom rozvoja každého odvetvia a podieľa sa na ňom každá sféra spoločenského života. Dnes sú už tieto tézy samozrejmosťou, vtedy však vyvolávali otázky nielen pri iných rezortoch, ale aj pri postupne sa grupujúcich úradníkoch SKŽP.

Zásady ekologickej politiky SR (Miklós, 1991) boli sformulované do štyroch hlavných pilierov. Nestratili na aktuálnosti dodnes, bez ohľadu na to, že odvtedy sa pri zmenách vlád rôznym spôsobom menili, prispôbovali sa záujmom a schopnostiam každej vlády.

Prvé dva piliere mali nadstavbový charakter. Na prvé miesto sme zaradili pilier *Ekologizácia spoločenského vedomia* a to práve preto, že za najdôležitejší moment ďalšieho smerovania ochrany životného prostredia sme považovali prerod myslenia. Prioritizácia tejto témy v tom čase vyvolala počudovanie a otázky, prečo nezdôrazňujeme napríklad ochranu vtedy ešte dramaticky znečisteného ovzdušia a vôd. Bolo to práve kvôli zmene postoja, ktorá nakoniec postupne viedla aj ku všeobecnému akceptovaniu dnes už samozrejmych ideí udržateľného rozvoja. Za hlavné nástroje sme už aj vtedy označili ekologickú výchovu a vzdelávanie, ktoré v súčasnosti už nechýbajú ani v škôlkach. Osobitným programom bolo tzv. „ekologické minimum“, akýsi rýchlokurz ekologickej politiky, najprv pre úradníkov v štátnej správe, potom aj pre ostatné sféry. Dnes už neexistuje vysoká škola, kde by chýbala environmentálna výučba v neakej forme. V tomto čase sa vytvorilo *Krajinnoekologické centrum* v Banskej Štiavnici s osvetovou a informačnou funkciou, ako predchodca *Slovenskej*

Obr. 2. Spomienka na činnosť Slovenskej komisie pre životné prostredie – malá brožúrka zachytávala stav životného prostredia Slovenska

agentúry životného prostredia, vypracovala sa aj základňa na vytvorenie jedinej špecializovanej fakulty na Slovensku – Fakulty ekológie a environmentalistiky na Technickej univerzite vo Zvolene.

Druhý pilier mal názov *Ekologizácia právnych a ekonomických nástrojov*. Išlo tu nielen o vytvorenie nových zákonov, ale aj o prienik ekologických ideí do existujúcich zákonov.

Za osobitný významný počín treba považovať vytvorenie *nezávislej štátnej správy životného prostredia*, ktorá v súčasnosti už, žiaľ, neexistuje a bola začlenená do všeobecnej štátnej správy. V tom čase sa začali rozvíjať špecifické prierezové právne normy, najmä posudzovanie vplyvov na životné prostredie (EIA, *Environmental Impact Assessment*), ktoré boli reálnym prepojením ostatných sektorov so životným prostredím. Významnú pomoc počiatocnému rozvoju životného prostredia poskytl vytvorenie *Štátneho fondu životného prostredia SR*.

Tretí pilier *Ekologizácia technologických procesov* bol najklasickejšou časťou politiky. Táto časť sa zameriavala na sprísnenie a zdokonaľovanie veľmi širokej škály technologickej ochrany zložiek životného prostredia pred poškodením a znečistením. Samozrejme, tento smer pretrváva dodnes, znečisťujúce technológie sú už nahradené novými, stále sa rozvíja vlastne nové priemyselné odvetvie – environmentálne technológie, podporujú sa tzv. „čisté“ a bezodpadové technológie, vznikol recyklačný priemysel. Postupne sa tieto technológie stávajú úplne samozrejmom súčasťou výrobných procesov, už ich nikto nepovažuje za niečo výnimočné. Táto

oblasť ochrany životného prostredia sa stáva normálnou súčasťou hospodárstva a obchodu. Niekedy sa dokonca úplne odtrháva od environmentálnej podstaty a stáva sa „biznisom ako obyčajne“ (BAU, *business as usual*).

Štvrtý pilier *Ekologizácia priestorovej organizácie krajiny* bol pre mnohých veľkou neznámou. V súčasnosti by sme ju nazvali *integrovanej manažment krajiny*. Tento smer ochrany životného prostredia vychádzal z presvedčenia, že mnohé problémy nie je treba, ba často ani nie je možné, chrániť drahými technológiami, ale myslením, plánovaním, vhodným rozmiestnením činností v krajine. Tu sme sa zamerali predovšetkým na ochranu prírody a biodiverzity, ekologizáciu územného plánovania a pozemkových úprav, ktoré dodnes považujeme za veľmi významné nástroje ochrany životného prostredia. Implementovala sa koncepcia územných systémov ekologickej stability, rozpracoval sa k nim generel, ako aj regionálne územné systémy ekologickej stability všetkých okresov. Naše myšlienky nakoniec prenikli aj do dokumentov UNCED 92, do Agendy 21, ktorá metodiku krajinnokoekologického plánovania LAN-DEP priamo odporučila vládam na použitie ako integrujúci nástroj.

Odborná podpora novej ekologickej politiky

Kým na riešenie problémov starostlivosti o kvalitu jednotlivých prvkov životného prostredia existovali aj pred týmto obdobím výskumné ústavy a iné odborné organizácie, na systémové riešenie ekologizácie spoločenského rozvoja, ktorá by mala presadiť zásady ekologickej politiky a poskytovala by odborné podklady pre celý komplex „životného prostredia“, neexistovala nadstavbová inštitúcia. Za takúto inštitúciu pred rokom 1990 bolo možné snád považovať *Československé stredisko pre životné prostredie* v Bratislave, ktoré však v tomto období zaniklo. Tento nedostatok bol vlastne dôvodom na skoncipovanie podpornej inštitúcie odborno-agentúrneho charakteru, ktorou je Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP), ktorá začala svoju činnosť v roku 1993. Predchodcom SAŽP ustanoveným na odborno-agentúrnu pomoc a službu vtedy „novonarodenému“ ústrednému orgánu štátnej správy pre životné prostredie, ako aj okresným a obvodným úradom životného prostredia, bolo Krajinnokoekologické centrum, založené v roku 1990. Toto centrum bolo z odborno-personálneho hľadiska ukotvené na aktivity pobočky Ústavu experimentálnej biológie a ekológie Slovenskej akadémie vied a iných environmentálnych organizácií v Banskej Štiavnici. Medzi jej prvé a viditeľné úlohy patrilo zabezpečenie základného environmentálneho vzdelávania všetkých pracovníkov rezortu – tzv. ekologickej minimum, ako aj rozbehnutie moderného informatického zabezpečenia rezortu na báze geografických informačných systémov (GIS). Obe tieto aktivity – environmentálna výchova a vzdelávanie, ako aj informa-

tizácia – zostali medzi hlavnými aktivitami SAŽP, ako následníckej organizácie, dodnes.

* * *

Po parlamentných voľbách v roku 1992 došlo k výrazným zmenám: SKŽP sa pretransformovala na Ministerstvo životného prostredia SR. Nastali zmeny aj v odborných organizáciách. Nové vedenie ministerstva zrušilo Krajinnokoekologické centrum, jeho pozostatky presťahovalo do Banskej Bystrice a v roku 1993 rozhodlo o vytvorení SAŽP, do ktorej sa začlenili mnohé iné organizácie rezortu, ako napr. Slovenský útvar územného rozvoja a architektúry a jeho okresné pobočky, ako aj organizácie ochrany prírody a nastali aj výrazné personálne zmeny. Tento proces nebol jednoduchý, nebol ani bez politického podtónu, personálnych problémov, bez boja medzi odbornosťou a voluntarizmom a nebol ani bez chýb. Nakoniec ale s uspokojením možno povedať, že napriek všetkým politickým zmenám riadenie životného prostredia sa zachovalo na relatívne dobrej úrovni dodnes.

Literatúra

- Miklós, L.: Zásady slovenskej ekologickej politiky. *Životné prostredie*, 1991, 25, 4, s. 174 – 178.
- Tirpák, I., Rišová, K., Miklós, L., Smrek, J., Brňák, R., Zimanová, E., Prizemin, P., Duša, I., Janík, M., Hauskrechtová, O., Dobiš, J.: Slovensko. Slovenská komisia pre životné prostredie. Bratislava: AB Film Productions, 1991, 36 s.

Dr. h. c. prof. RNDr. László Miklós, DrSc.,
laszlo.miklos@savba.sk
Ústav krajinskej ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box
254, 814 99 Bratislava

Storočnica štátnej ochrany prírody na Slovensku (1919 – 2019)

Greschová, E.: The Centenary of State Nature Protection in Slovakia (1919 – 2019). *Životné prostredie*. 2020, 54, 1, p. 17–26.

This article focuses on the centennial 1919-2019 anniversary of State Nature Protection in Slovakia. This commenced with the situation after the establishment of the Czechoslovak Republic and the foundations of the current protection of cultural and natural heritage in Slovakia. There was then the establishment of the Ministry of Education and National Enlightenment in Prague, the creation of the first monument protection organisation in Slovakia – the Government Commissioner for the Protection of Monuments in Slovakia (1919 – 1922) and the State Office for the Protection of Monuments in Slovakia. The activities of the Slovak Monuments Office and Monuments Care Institute were then directed by the Government Commissioner. This article underlines that nature protection did not completely separate from monument care until 1981 when an independent professional organisation was established. This was named the State Nature Protection Centre. Finally, there followed the establishment of the Ministry of the Environment of the Slovak Republic which initiated significant institutions still involved in nature conservation in Slovakia.

Key words: state nature protection, history, institutions, personalities, legislation, protected areas

K inštitucionalizácii ochrany pamiatok v rakúskej monarchii prvýkrát došlo po roku 1850, kedy cisár František Jozef I. povolil vytvoriť Ústrednú komisiu vo Viedni. Jej cieľom mala byť najmä ochrana a zachovanie historických stavebných pamiatok. Spočiatku pôsobila pri stavebnom odbore ministerstva obchodu a svoju činnosť začala v roku 1853. Prechodom pod ministerstvo kultu a vyučovania v roku 1859 a najmä prijatím nového štatútu v roku 1873, bola jej činnosť definovaná v troch oblastiach – predhistorická, umelecká (stavebná) a historická. V Uhorsku bola v roku 1872 zriadená spočiatku dočasná pamiatková komisia sídliaca v Budapešti. Prevzala základné kompetencie ústrednej komisie v uhorskej časti monarchie. Jej úlohou bolo vykonávať súpis, kategorizáciu, dokumentáciu a ochranu pamiatok. Na vytvorenie pamiatkovej komisie nadviazal v Uhorsku v roku 1881 prvý pamiatkový zákon – *zákonný článok XXXIX/1881*, ktorý ustanovil štátnu starostlivosť o ochrane pamiatok a kraja Neriešil pamiatkový problém komplexne, pretože sa zaoberal len nehnuteľnými umeleckými a historickými pamiatkami a prírodných pamiatok sa netýkal ani okrajovo. Dočasná pamiatková komisia bola zákonom nahradená Krajinským výborom pre umelecké pamiatky. Kompetencie a organizačný chod tohto pamiatkového orgánu upravoval až neskorší štatút z roku 1902, ktorý mu vymedzil povinnosti v oblasti propagácie pamiatok, vypracovania návrhov na subvencovanie pamiatkových akcií, no predovšetkým vyhotovenie registra pamiatok (Tišliar, 2019). Napriek tomu, že sa až do rozpadu monarchie nepodarilo vyhotoviť kompletný súpis pamiatok, realizoval sa v tomto smere pomerne bohatý čiastkový dokumentačný a bádateľský výskum. V pamiatkovom

výbore pracovalo len niekoľko osôb – predseda, spravodajca, tajomník, stavitel – a tak po vzore ústrednej komisie vo Viedni vznikla sieť spolupracujúcich korešpondentov, ktorí pôsobili v jednotlivých regiónoch Uhorska.

Vznikom Uhorskej pamiatkovej komisie (*Műemlékek Országos Bizottsága*) sa začala pamiatková ochrana vyvíjať v uhorskej časti monarchie samostatne a odlišne od západnej časti Rakúsko-Uhorska. V oblasti ochrany prírodných pamiatok spolupracovala priamo s kompetentným ministerstvom pôdohospodárstva v Budapešti a inšpektorom múzeí a knižníc. Tento dualizmus pamiatkovej ochrany sa po vzniku Československa preniesol aj do nového štátneho útvaru.

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa vytvorili podmienky na rozvoj slovenskej vedy, kultúry a vzdelanosti. Odzrkadlilo sa to aj v ochrane prírody. Nová republika prevzala základy verejnej a štátnej správy od rozpadnutého Rakúsko-Uhorska. Najvyššie správne úrady v Československu boli ustanovené 2. novembra 1918 zákonom č. 2/1918 Z. z. a noviel boli utvorené ministerstvá v oblasti spravodlivosti, vnútra, zahraničia, školstva vrátane národnej osvety, financií, hospodárstva a práce, dopravy a techniky, národnej obrany, poľnohospodárstva a lesníctva (Zacharová, 2012).

Vznik Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe

V Prahe vyzval koncom novembra 1918 štátny tajomník František Drtina, poverený organizáciou štátnej správy, Zdeňka Wirtha – teoretika a organizátora pamiatkovej starostlivosti od začiatku 20. storočia, ktorý bol známy svojou prácou v *Svazu českých spolků okrášľovacích v králov-*

stvi českém a v Klubu za Starou Prahu, aby spolupracoval na príprave nového ministerstva, do kompetencie ktorého mala patriť celá oblasť školstva a tzv. národnej osvety. V decembri 1918 bol zriadený Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety, jeho názov sa menil, no až do zániku Československej republiky pretrval názov *Ministerstvo školstva a národnej osvety* (MŠaNO) so sídlom v Prahe. Vytvorením toho ministerstva bola zmenená pôvodná koncepcia, podľa ktorej malo byť pre oblasť národnej osvety vytvorené samostatné ministerstvo. V umeleckých kruhoch boli v tom čase snahy o zriadenie samostatného ministerstva umenia, príp. ministerstva krásnych umení, jeho súčasťou mala byť literatúra, divadlo, hudba a výtvarné umenie. Hlavným poslaním tohto ministerstva mala byť podpora umenia a jeho propagácia v zahraničí. Oblasť vedeckej práce – archívniectvo, knihovníctvo, archeológia, múzejníctvo a ochrana pamiatok mala zostať v kompetencii ministerstva školstva. Národné zhromaždenie tento návrh na rozdelenie MŠaNO v lete 1919 zamietlo (Uhlíková, 2010).

O tom, že bola osveta na ministerstve školstva skutočne poddimenzovaná, svedčí fakt, že osvetou sa zaoberal len jeden odbor, ktorý bol rôznymi organizačnými úpravami delený na tri až štyri oddelenia. Na čele pamiatkového oddelenia a neskôr aj celého osvetového odboru stál uznávaný odborník Zdeněk Wirth.

Ministerstvo školstva malo vo svojej kompetencii od roku 1919 aj zriaďovanie a vyhlasovanie prírodných rezervácií. Pre túto činnosť bol prijatý v roku 1922 na ministerstvo Rudolf Maximovič. Čestnú funkciu konzervátora vykonával najskôr popri svojej pedagogickej činnosti. V roku 1922 nastúpil na ministerstvo ako referent pre ochranu prírodných pamiatok a dnes je právom považovaný za zakladateľa štátnej ochrany prírody v Československej republike. R. Maximovič bol poverený vypracovaním zásad výkonu ochrany prírody v ČSR a neskôr mu minister udelil titul ústredný generálny konzervátor ochrany prírody. V tejto funkcii, ktorá bola v teoretických otázkach ochrany prírody nadradená pamiatkovým úradom, pôsobil po celé obdobie prvej republiky. Okrem iných náročných úloh bol poverený vypracovaním zásad výkonu ochrany prírody v Československu. Ako prvý pracovník štátnej ochrany prírody u nás založil a viedol sieť dobrovoľných okresných konzervátorov a spravodajcov.

Zriadenie siete konzervátorov

Okresní konzervátori, ako pomocný orgán štátnych pamiatkových úradov, tvorili významnú zložku ochrany pamiatok. Pri sústredení pamiatkových úradov v Prahe, Brne a Bratislave vo *Vládnom komisariáte na ochranu pamiatok na Slovensku* a neskôr v *Štátnom referáte na ochranu pamiatok na Slovensku* predstavovali dôležitú sieť dobrovoľných spravodajcov na celom území republiky. Boli poverení predovšetkým spravodajskou a súpisovou

Obr. 1. V roku 1941 najstarší slovenský konzervátor ochrany prírody Ján Volko-Starohorský vydal prvú slovenskú ochranársku publikáciu. Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

činnosťou. Ich úlohou bolo poskytovať informácie o výkopoch a nálezoch, ohrozených pamiatkach, iniciovať záchranu ohrozených pamiatok. Okrem toho bolo ich úlohou popularizovať všetky druhy pamiatok. V prípade, že ich ministerstvo školstva, príp. niektorý z pamiatkových úradov splnomocnili, mohli priamo dozerať na výkopy alebo opravu pamiatok.

V roku 1919 došlo k prvému menovaniu dobrovoľných konzervátorov ochrany prírody a kraja (domoviny) pre jednotlivé okresy a ministerstvo školstva vydalo stručné inštrukcie pre konzervátorov na ochranu rôznych druhov pamiatok (prehistorických, historických, hudobných, umeleckých a ľudových). Ich úlohou bola aj spolupráca pri vypracovaní *súpisov prírodných pamiatok*. Koordináciou ich činnosti bol poverený Rudolf Maximovič, zastupujúci referát ministerstva školstva v Bratislave a Vládný komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Prvým Slovákom – konzervátorom – sa stal, na základe

Výnosu MŠaNO č. 680 z roku 1919, Ján Volko-Starohorský z Liptovského Mikuláša. Referát ministerstva školstva požiadal o súčinnosť učiteľov všetkých typov škôl pri vypracovaní súpisu pamiatok. V roku 1941 vydal Volko nákladom Múzea slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši prvú slovenskú ochranársku publikáciu *Ochrana prírodných pamiatok na Slovensku* (obr. 1). Neskôr, pri ďalšom menovaní konzervátorov, bolo dôležité, aby konzervátor žil trvalo v danom okrese a dôkladne poznal sledované územie. Požiadavka vznikla pravdepodobne preto, že občasné sledovanie pamiatok v období prázdnin, prípadne počas dovolenky nebolo dostačujúce (Štorcner, 2005).

V roku 1933 uvažovalo ministerstvo školstva o zmene označenia „konzervátor“, pretože pomenovanie konzervátor malo byť určené len niekoľkým najvýznamnejším odborníkom. Pre ostatných bol určený nový titul „dopisovateľ“, ktorý výstižnejšie charakterizoval ich prácu. Obsiahlejšie inštrukcie pre konzervátorov, resp. spravodajcov, dopisovateľov a dokumentaristov pamiatkových úradov v Prahe a Brne a štátneho referátu v Bratislave vstúpili do platnosti výnosom MŠaNO z 3. decembra 1935 a o rok neskôr boli prvýkrát od roku 1918 menovaní konzervátori pre Podkarpatskú Rus.

Organizovanie štátnej ochrany prírody na Slovensku

Československá vláda vymenovala samostatný správny orgán pre Slovensko, ktorý začal pôsobiť 7. decembra 1918 pod vedením ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska. Súčasne s týmto úradom vzniklo, ako jeho podriadená zložka, štrnásť vládnych referátov. Prostredníctvom nich mal minister podchytené všetky oblasti života na Slovensku. Kompetencie týchto referátov neboli určené žiadnymi legislatívnymi normami. Vo svojej činnosti sa opierali o plnú moc ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorú uplatňovali v zmysle zákona z roku 1918 č. 64 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku. Na Slovensku bol zriadený Referát MŠaNO v Bratislave, ktorý nahradil zrušený Slovenský odbor ministerstva školstva v Prahe.

Vznik Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok

Nariadením ministra vlády Československej republiky s plnou mocou pre Slovensko Vavra Šrobára z 20. októbra 1919, bol zriadený Vládny komisariát na ochranu umeleckých pamiatok, známy predovšetkým pod názvom *Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku*. Jeho sídlom sa stala Bratislava. V paragrafe §1. tohto nariadenia sa uvádza: „*Ochranou výtvarných pamiatok umeleckých, historických, ľudových i pamiatok prírodných a ochranu svojrázu kraja a domoviny na Slovensku sa poveruje Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a prikazuje sa mu právomoc bývalej Uhorskej komisie. Tomuto úradu prísľuší spolurozhodovať vo všetkých záležitostiach, ktoré priamo*

alebo nepriamo majú vplyv na ochranu pamiatok. Úrady štátne i autonómne sú povinné v takých prípadoch ho uviesť a vec predostrieť. Proti protestu vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku nie je možné tieto záležitosti vybaaviť.“

Prednostom vládneho komisariátu menoval Vavra Šrobár dovtedajšieho vládneho komisára, architekta Dušana Jurkoviča. Jeho kompetencie boli oveľa väčšie než kompetencie Štátneho pamiatkového úradu v Prahe. Postupne prevzal do svojej správy takmer celú agendu osvetu v rozsahu príslušného odboru ministerstva, neprípadne pod ním len Štátny inšpektor archívov a knižníc, ktorým bol bývalý český archívár Václav Chaloupecký.

Vládny komisariát podliehal priamo MŠaNO v Prahe a zámerom jeho vytvorenia bolo vybudovanie ústredného pamiatkového orgánu na Slovensku. Do právomoci komisariátu patrili aj záležitosti nehnuteľných pamiatok, dozor nad vývozom pamiatok a obchodovaním so starozitnosťami. V oblasti ochrany prírody sa zameriaval aj na súpis starých a pamätných stromov, historických parkov a záhrad, prírodných výtvorov ako sú bralné útvary, vodopády, jaskyne, pramene a pod. Od začiatku svojej činnosti vyzýval na ochranu celých častí krajiny – pohorí, riek a dolín. Pre záležitosti ochrany prírodných pamiatok nebol vyčlenený osobitný pracovník. Popri ochrane historických pamiatok sa im okrajovo venoval český historik umenia, muzeológ a pamiatkar Jan (Ješek) Hofman, ktorý v *Zlatej knihe Slovenska* k začatiu ich súpisu po roku 1929 uviedol: „*Chystá sa súpis prírodných pamiatok na Slovensku a to za prispenia prírodovedeckých odborníkov na Slovensku a prírodovedcov, ktorí konajú študijné cesty po Slovensku. Pre rok 1923 stala sa dohoda o súpisu geologických pamiatok so Štátnym geologickým ústavom.*“

Reorganizácia systému ochrany pamiatok na Slovensku

Dňa 1. júna 1922 došlo k zásadnej reorganizácii celého systému ochrany pamiatok na Slovensku. Časť vládneho komisariátu s úradníkmi Dušanom Jurkovičom, Antóninom Václavíkom a Františkom Faulhammerom bola pričlenená do 2. oddelenia referátu MŠaNO v Bratislave. Kompetenciu ochrany pamiatok a múzejníctvo prevzal Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku pôsobiaci pod Štátnym inšpektorátom archívov a knižníc. Tento úrad dlhé roky nemohol pôsobiť ako samostatný úrad, pretože sa pre jeho zamestnancov nepodarilo zabezpečiť stále systematizované miesta a pracovali len na základe zmluvy – stálym štátnym úradníkom bol len Václav Chaloupecký. V roku 1933 získal status stáleho štátneho úradníka Jan Hofman, pod ktorého vedením sa štátny referát na ochranu pamiatok stal oficiálne samostatným úradom. Jan Hofman vykonával funkciu prednostu úradu až do svojho núteného odchodu do Čiech koncom roku 1938. Jeho administrátorom pre oblasť ochrany prírody bol dlhé roky Jan Reichert.

V období rokov 1938 – 1945 ochrana prírody na Slovensku z rôznych príčin relatívne stagnovala predovšetkým preto, že nemala svoju odbornú organizáciu. Štátny

referát na ochranu pamiatok na Slovensku bol zrušený na základe vládneho nariadenia č. 29/1939 Slovenského zákonníka z 24. marca 1939. Jeho kompetencie prešli na *Pamiatkové oddelenie MŠaNO Slovenského štátu v Bratislave*. Vedúcim odborom pamiatok novovzniknutého ministerstva sa stal bývalý pracovník zaniknutého štátneho referátu Vladimír Wagner. Jeho spolupracovníkom bol Václav Mencl, ktorý okrem úradných aktivít pracoval aj v Demänovskej jaskyni slobody na trasovaní prístupových ciest. Z Menclových spomienok sa zachovala informácia, ako pracovníci štátneho referátu úradne strážili bratislavské kvetinové trhy, aby zachránili pred vyhubením slovenský poniklec, jasenec, vzácne devínske orchidey a najmä vždy zelený ruskus, zvláštny nenáročný krík typický pre lesy Malých Karpát, ktorý obyvatelia trhali na predaj v zime do vencov na cintoríny.

Právne predpisy ochrany prírody vo vzťahu k Slovensku

V medzivojnovom období boli v Čechách aj na Slovensku vydané mnohé nariadenia na ochranu fauny, flóry, pravekých a prírodných pamiatok a bolo vyhlásené množstvo chránených území. Minister Československej republiky (ČSR) Martin Mičura, s plnou mocou pre správu Slovenska, vydal *nariadenie č. 31-1921/10873-prez. o ochrane pravekých a prírodných pamiatok*. Výnosom ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska Jozefa Kállaya bolo určené, ktoré prírodné útvary mali byť pod osobitnou ochranou. Tu už boli vyhlásené konkrétne oblasti – geologické okresy pod zvláštnou úradnou ochranou. Dôvodom ich ochrany boli najmä možnosti objavov archeologických nálezísk v jaskyniach, ako aj ich poškodzovanie a vykrádanie.

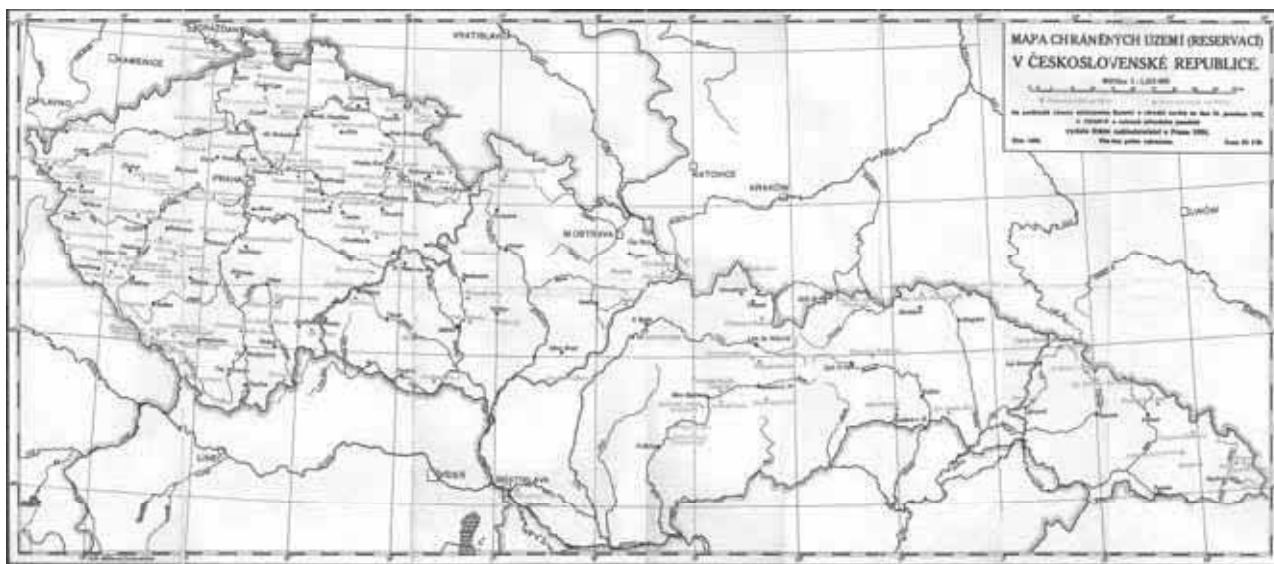
Prvým priamym nariadením o špeciálnej ochrane kveteny na Slovensku je nariadenie exozitúry Ministerstva poľnohospodárstva ČSR pre Slovensko v Bratislave č. 6362/21 z roku 1921 na ochranu plesnivca v Tatrách. Na túto výzvu a požiadavku ústretovo zareagovali riaditeľstvo Štátnych lesov v Liptovskom Hrádku a Správny výbor Spišskej župy rozhodnutím č. 2121 zo 6. júla 1922. Keďže toto opatrenie nebolo účinné, v roku 1927 bolo nahradené ďalším. Medzitým v roku 1924 minister ČSR pre správu Slovenska vydal Obežník č. 48970 o zákaze zberu mäsožravce rosičky okrúhlolistej.

Výrazné zníženie počtu kamzíkov vrchovských tatranských po prvej svetovej vojne viedlo k vyhláseniu ich jednoročnej úplnej ochrany. Vyhlásil ju minister výnosom zo 6. marca 1923, ktorý bol potvrdený aj nariadením z 23. marca 1923 č. 3318 adm. V/1923, ktorým sa predĺžila ochrana kamzíkov na desať rokov, čo štvornásobne zvýšilo ich populáciu. Išlo v podstate o poľovnícke opatrenie – zákaz odstrelu. V okolí Kriváňa a Popradského plesa zriadili dočasne dve kamzičie rezervácie.

Snahy o zriadenie prírodných rezervácií

Minister poľnohospodárstva ČSR, v súvislosti s vyhlásením poľského Pieninského národného parku v auguste 1930, vyhlásil v roku 1932 *Slovenskú prírodnú rezerváciu v Pieninách*, čím vzniklo prvé európske cezhraničné (bilaterálne) chránené územie. Rezervácia služobne podliehala riaditeľstvu Štátnych lesov a majetkov v Liptovskom Hrádku.

V medzivojnovom období bolo v Čechách aj na Slovensku vyhlásených viacero chránených území. Prvý úradný zoznam chránených území Československej republiky bol vydaný vo výnose MŠaNO ČSR č. 143.547-V

Obr. 2. Mapa chránených území a prírodných rezervácií v Československej republike v roku 1933. Zdroj: Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

o ochrane prírodných pamiatok z 31. decembra 1933. Obsahoval osemnásť prírodných rezervácií krajiny Slovenska, z toho jednu úplnú (Krajná Poljana neskôr nazvaná Dranec, v blízkosti Duklianskeho priesmyku v Ondavskej vrchovine), tri s diferencovanou úplnou a čiastočnou ochranou (Dobročský prales, Badínsky prales, Slovenská štátna rezervácia v Pieninách) a štrnásť čiastočných (obr. 2). Najväčšia z nich bola Dolina Svätajánska o výmere takmer 1 600 ha, vyhlásená bola až v roku 1984 ako Štátna prírodná rezervácia Jánska dolina. Podľa tohto zoznamu sa za najstaršie prírodné rezervácie z roku 1895 považujú Slovenská Lupča – Ponická Huta (vyhlásená v roku 1983 ako Štátna prírodná rezervácia Ponická Dúbrava) a Slovenská Lupča – Polesie Šalková (vyhlásená v roku 1950 a od roku 1983 vedená pod názvom Národná prírodná rezervácia Príboj).

Snahy o zriadenie prírodnej rezervácie v Tatrách

Po vzniku Československej republiky 28. októbra 1918 sa v podstatne väčšej miere začali o tatranskú oblasť a územie Slovenska vôbec zaujímať aj českí prírodovedci, ktorí významne prispeli k poznávaniu prírody Tatier i k rozvoju samotnej slovenskej vedy.

Ludovít Macko, rodák z Liptova, vo svojich spomienkach napísal: „*Otázka ochrany prírody zjavuje sa u nás na Slovensku vo zvýšenej miere po prvej svetovej vojne. Ide tu o konkretizované územie, ktorého jadro tvoria Vysoké Tatry. O utvorenie rezervácie na tomto území pod názvom Národný park vo Vysokých Tatrách sa zaslúžili obzvlášť pán univ. prof. Dr. Karol Domin a štátny konzervátor Rudolf Maximovič.*“

V roku 1919 sa konala vládna vedecká expedícia z Prahy na Slovensko, ktorej sa zúčastnil aj botanik prof. Dr. Karel Domin, neskorší rektor Univerzity Karlovej v Prahe. Jeho pozornosť sa spočiatku koncentrovala na ochranu Belianskych Tatier, ktoré navrhol vyhlásiť za prírodnú rezerváciu, z dôvodu značnej ohrozenosti prírody tohto územia. Návrh na zriadenie prírodnej rezervácie na území Vysokých Tatier vznikol v júli 1921 v Bratislave na rokovaní k ochrane prírodných pamiatok, ktoré zvolal vládny komisariát na ochranu pamiatok. Predniesol ho vrchný lesný radca Navrátil z Riaditeľstva Štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku, návrh sa ale nikdy nerealizoval.

O počiatkoch snáh zriadiť národný park v Tatrách svedčí list neskoršieho generálneho konzervátora Rudolfa Maximoviča z 12. augusta 1924, ktorý adresoval prednostovi osvetového odboru ministerstva školstva Zdeňkovi Wirthovi. Náležitá podpora vzniku národného parku v Tatrách, ktorej predchádzali snahy ministerstva školstva už krátko po vyhlásení Československej republiky, je vyjadrená v tzv. K rakovskom protokole z roku 1924.

MŠaNO, ako kompetentný orgán, krakovský projekt z roku 1925 v zásade akceptovalo a po určitých zmenách vznikol z neho nový model prírodnej rezervácie, ktorý ministerstvo zakotvilo vo svojich smerniciach na zriadenie tatranskej prírodnej rezervácie, ktoré podpísal v zástupení ministra Zdeňk Wirth 5. februára 1929.

Vláda Československej republiky ustanovila prípravnú komisiu na zriadenie národného parku vo Vysokých Tatrách. Jej predsedom sa stal JUDr. Juraj Slávik. MŠaNO vymenovalo za členov komisie osobnosti z vedeckých kruhov: Karla Domina, Rudolfa Maximoviča, Jana Roubala a Jána Volka-Starohorského. V činnosti komisie sa prejavovali názorové rozdiely medzi jej členmi reprezentujúcimi nielen záujmy ochrany prírody, ale aj iných zainteresovaných rezortov (rezort zahraničných vecí, verejných prác), štátnych podnikov (štátne lesy a statky, štátne kúpele), Štátneho referátu na ochranu pamiatok a tiež K rajinského úradu v Bratislave. Členovia komisie vyvíjali aktívnu a plodnú činnosť, ktorej výsledkom boli ďalšie koncepčné dokumenty. Najvýznamnejšie rokovanie prípravnej komisie prebiehalo v Tatranskej Lomnici 12. a 13. júna 1936, zápis z tohto rokovania sa nachádza v archíve ochrany prírody a jaskyniarstva so sídlom v Liptovskom Mikuláši vo fonde Jána Volka-Starohorského.

Zriadenie národného parku v Tatrách bolo na konci 30. rokov 20. storočia už takmer pripravené. V roku 1938 bol návrh vládneho nariadenia pripravený na predloženie do vlády, lenže politické zmeny zabránili jeho prerokovaniu. Snahy o vyhlásenie Tatranského národného parku pokračovali až po skončení druhej svetovej vojny.

Vznik Tatranského národného parku

Od začiatku 20. storočia vznikali rôzne návrhy na prijatie zákona na ochranu pamiatok (kultúrnych a prírodných), resp. samostatného zákona o ochrane prírody. Tieto snahy sa však úspešne zavŕšili až po druhej svetovej vojne a oslobodení Slovenska v roku 1945. V ôsmom čísle prvého povojnového ročníka časopisu Krásy Slovenska 1945/1946 bol uverejnený článok *Najnovší projekt Tatranského národného parku*. Bol publikovaný anonymne a išlo o aktualizovanú a doplnenú mutáciu elaborátu *Prípravnej komisie pre zriadenie národného parku vo Vysokých Tatrách* z roku 1936, čo potvrdzuje aj porovnanie archívnych dokumentov komisie z roku 1936 (Vološčuk, 1999). Na predchádzajúce snahy prípravnej komisie nadviazal Vladimír Cholvadt a v spolupráci s Jánom Futákom vypracovali návrh nariadenia o Tatranskom národnom parku. Predložil ho v roku 1947 Vladimír Wagner zainteresovaným poverencom na pripomienkové konanie a výsledkom bolo prijatie zákona SNR č. 11/1948 *Zb. o Tatranskom národnom parku* zo dňa 18. decembra 1948 s účinnosťou od 1. januára 1949. Išlo o prvý zákon zameraný na ochranu prírody v Československu.

Obnova siete konzervátorov na Slovensku – počiatky modernej ochrany prírody

Na obnove siete konzervátorov na Slovensku mal zásluhu bývalý školský inšpektor a osvetár Július Matiš, ktorého po politických zmenách vo februári 1948 preradili na referát ochrany prírody *Povereníctva škol-*

stva a osvetu. Sieť, začlenenú prevažne do pôsobnosti okresných osvetových stredísk, tvorilo asi 90 okresných konzervátorov štátnej ochrany prírody, najmä z radov učiteľov a lesníkov. Okrem nich pôsobili na Slovensku aj dobrovoľní konzervátori a to podľa inštrukcií z roku 1949 a zákona z roku 1955, ktorý ich oficiálne ustanovil. Konzervátori pôsobili až do roku 1995, kedy ich nahradila stráž prírody. Počas 75-ročného pôsobenia konzervátorov bolo vykonané množstvo zásluhnej práce v prospech rozvoja ochrany prírody (osadzovanie tabúľ, inštalácia vtáčích búdok, zimné prikrmovanie, príprava prírodovedných expozícií múzeí, organizovanie tematických vychádzok, brigád a vzdelávacích akcií s mládežou, večerných besied atď.). Zaslúžili sa aj o vyhlásenie viacerých chránených častí prírody a ochranársky poriadok, ktorý môžeme dnes označiť za predchodcu štátneho dozoru (Bartošová, Greschová, 2019).

Druhý štátny zoznam chránených území Slovenska z roku 1949 zverejnilo Povereníctvo školstva vied a umení v roku 1950 v Školských zvestiach, roč. 6, 1950, zoš. 7. Podľa neho ostalo na Slovensku len 17 chránených území vrátane Tatranského národného parku.

Slovenský pamiatkový ústav v Bratislave

Na základe nariadenia povereníka školstva, vied a umení Ladislava Novomestského, bol zriadený Pamiatkový ústav so sídlom v Bratislave ako odborný orgán pre vedeckú organizáciu ochrany, súpisu a výskumu kultúrnych a prírodných pamiatok a poradný orgán starostlivosti o pamiatky na Slovensku (výnos Povereníctva školstva z 15. marca 1951 č. 9864-I/5). Vláda Československej republiky právnym predpisom nariadila, že Štátny pamiatkový úrad v Prahe a jeho oddelenie v Brne sa premenuje na Štátny pamiatkový ústav, Pamiatkový ústav so sídlom v Bratislave sa premenuje na Slovenský pamiatkový ústav. Ústav začal pripravovať návrhy na vyhlásenie viacerých prírodných rezervácií a zorganizoval pod vedením Júliusa Matisa prvý celoslovenský kurz pre konzervátorov ochrany prírody. Zaslúžil sa o vyhlásenie približne 50 menších chránených území na Slovensku do roku 1955, napr. Kováčovské kopce, Zádielska rokľina, Vrátna dolina, Manínska tiesňava, Roháče, Devínska Kobyla. V tom čase pracovali na VI. oddelení ochrany prírody a krajiny traja pracovníci: Ján Futák – botanik, Milan Pacanovský – krajinnár, Ján Darola – zoológ. Vzhľadom na nízky počet pracovníkov bol operatívny plán úloh na rok 1955 preexponovaný, v dôsledku čoho bolo veľa úloh začatých, ale nedokončených. Od roku 1957 pôsobil vo funkcii vedúceho oddelenia s piatimi pracovníkmi Eugen Kotliarevský. Neskôr sa stal vedúcim Edgar Hošek a po ňom Anton Jurko. V roku 1959 Júliusa Matisa vystriedal na *Povereníctve školstva, vied a umení* Milan Pacanovský.

Prvý zákon o štátnej ochrane prírody v Československu

Generálny konzervátor ochrany prírody na Slovensku Július Matis navštívil v priebehu roku 1955 v Prahe riaditeľa Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Jaroslava Veselého, aby s ním prekonzultoval jeho návrh zákona o ochrane prírody. Návrh zákona bol neskôr upravený a predložený na schválenie Slovenskej národnej rade. Národnou radou schválený zákon SNR č. 1/1955 o štátnej ochrane prírody na Slovensku sa stal prvým takto zameraným zákonom vo vtedajšom Československu (Damohorský, 2006). V súvislosti s paralelnou prípravou zákona o územnom plánovaní, bola z neho po § 3 vypustená všeobecná ochrana prírody, takže išlo viac-menej o zákon na ochranu osobitných častí prírody. Presadenie zákona zabezpečil legislatívec národnej rady a milovník prírody Imrich Majerský z Liptovského Jána. V roku 1956 nasledovalo prijatie podobného zákona pre Čechy a Moravu. Zákon SNR č. 1/1955 doplnilo niekoľko vyhlášok: vyhláška Povereníctva školstva a kultúry č. 212/1958 Ú. v. o dobrovoľných pracovníkoch štátnej ochrany prírody (konzervátoroch a spravodajcoch), vyhláška Povereníctva školstva a kultúry č. 211/1958 Ú. v., ktorou sa určujú chránené druhy rastlín a podmienkach ich ochrany, vyhláška Predsedníctva SNR č. 125/1965 Zb. o ochrane voľne žijúcich živočíchov, vyhláška MK SSR č. 149/1980 Zb., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o ochrane stromov rastúcich mimo lesa, o postupe pri výnimočnom povolení ich výrubu a spôsobe využitia drevnej hmoty z týchto stromov, vyhláška MK SSR č. 60/1986 Zb. o chránených druhoch nerastov a vyhláška MK SR č. 174/1990 Zb. o spoločenskom ohodnotení stromov rastúcich mimo lesa. V štyridsaťročnom období platnosti zákona o štátnej ochrane prírody došlo k dovtedy nevídanému rozvoju ochrany prírody na Slovensku, vznikla rozsiahla diferencovaná sústava chránených území. Už v roku 1952 bola na podnet povereníctva školstva realizovaná prvá celoslovenská výstava *Ochrana prírody a kraja*, inštalovaná najskôr v Košiciach, neskôr v Banskej Bystrici a napokon sa stala putovnou. V roku 1960 bol na Slovensku otvorený prvý náučný chodník v štátnej prírodnej rezervácii Prielom Dunajca. Neskôr pribudlo mnoho ďalších náučných chodníkov, ktoré slúžia verejnosti ako výchovno-vzdelávacie turistické trasy. V roku 1979 na základe iniciatívy Ing. Jána Pagáča, vtedajšieho riaditeľa správy CHKO Malá Fatra, ministerstvo vypracovalo a zriadilo prvú *Školu ochrany prírody* so sídlom v Gbeľanoch, ktorá významnou mierou prispela k zabezpečeniu environmentálnej výchovy odborníkov, pedagógov a širokej verejnosti, najmä mládeže (Greschová, 2019).

Štátna ochrana prírody v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody

Na základe zákona SNR č. 7/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach došlo k premenovaniu Slovenského pamiat-

kového ústavu na *Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* so sídlom v Bratislave. Jeho súčasťou bolo aj oddelenie ochrany prírody, ktoré v 60. rokoch 20. storočia vypracovalo viacero návrhov na vyhlásenie štátnych prírodných rezervácií. Zástupcom riaditeľa ústavu sa stal v rokoch 1958 – 1961 Milan Pacanovský, ktorý v rokoch 1961 – 1967 zabezpečoval ochranu prírody ako vedúci referátu na Povereníctve pre školstvo a kultúru, odkiaľ sa vrátil pracovať späť do Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody.

Všetky tri krajské národné výbory zriadili v roku 1960 krajské pamiatkové správy, premenované na *Krajské strediská štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* v Bratislave, Banskej Bystrici a Prešove. Prijatím zákona SNR č. 69/1967 Zb. o národných výboroch sa stali orgánmi štátnej ochrany prírody národné výbory. V roku 1968 ich doplnila štvrtá organizácia – Mestská správa pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, premenovaná neskôr na Mestskú správu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. V roku 1970 boli zriadené okresné pamiatkové správy v 22 okresoch, v ktorých boli od roku 1977 vyčlenení aj pracovníci pre ochranu prírody.

Po integrácii s okresnými pamiatkovými správami, už s rozšírenou pôsobnosťou o úlohy konzervátorov štátnej ochrany prírody, ich premenovali v rokoch 1983 – 1984 na *Krajské ústavy štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody* (gestori Jozef Vicel a Jozef Klinda). Ochranu prírody v týchto organizáciách pamiatkovej starostlivosti zabezpečovali len malé oddelenia. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody začal vydávať v roku 1961 dvojmesačník *Ochrana pamiatok a prírody*, v rokoch 1969 – 1989 so zmeneným názvom *Pamiatky a príroda*; v roku 1963 zborník *Československá ochrana prírody*, v roku 1980 premenovaný na *Ochrana prírody* a v roku 1993 na *Naturae tutela*.

Na základe návrhu konzervátora štátnej starostlivosti o ochranu prírody a kraja pre okres Fiľakovo, Jozefa Klindu-Fiľakovského, mal Okresný národný výbor Fiľakovo podľa zákona SNR č. 1/1955 Zb. o štátnej ochrane prírody vyhlásiť prvé chránené prírodné výtvy a chránené prírodné pamiatky na Slovensku. Kvôli reorganizácii štátnej správy boli vyhlásené až v roku 1964. Išlo o chránené prírodné výtvy Ragáč a Soví hrad, chránené prírodné pamiatky Pohanský hrad a Hrad Hajnáčka (územie dnešnej Chránenej krajiny oblasti Cerová vrchovina). Komisia Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru rozhodnutím z 21. augusta 1964 vyhlásila prvú Chránenú krajinnú oblasť (CHKO) Slovenský raj. Navrhovateľmi boli Milan Pacanovský a Vladimír Cholvadt. Jej správa na čele s Eubomirom Huňom sídlila najskôr v Betlanovciach a stala sa modelom a príkladom budovania ďalších správ CHKO na Slovensku. Druhú v poradí – CHKO Malá Fatra, so sídlom v Terchovej, vyhlásila komisia Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru opatrením z 3. januára

1967. Navrhovateľmi boli Dušan Janota a Pavol Janáčik, ktorý pôsobil do roku 1973 ako riaditeľ jej správy, premiestnenej do kaštieľa v Gbeľanoch. Jeho nástupcom sa stal Ján Pagáč.

Pieninský národný park, ktorého navrhovateľom bol Milan Pacanovský, bol vyhlásený nariadením Predsedníctva SNR č. 5/1967 Zb. o zriadení Pieninského národného parku. Patril do pôsobnosti Správy Tatranského národného parku len ako ochranný obvod. Po prijatí zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, bol postavený na úroveň ostatných národných parkov. Jeho riaditeľom sa stala Mária Danková a potom Štefan Danko. V roku 1996 bol začlenený do Správy národných parkov SR v Liptovskom Mikuláši. Od júla 2000 sa stal súčasťou *Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky* v Banskej Bystrici.

Vznik Správy slovenských jaskýň

V roku 1969 prijala vláda Slovenskej socialistickej republiky opatrenie, podľa ktorého sa má starostlivosť o jaskyne sústrediť do jednej organizácie. Výsledkom procesu centralizácie slovenského jaskyniarstva v druhej polovici 60. rokov 20. storočia bolo zriadenie *Správy slovenských jaskýň* so sídlom v Liptovskom Mikuláši začiatkom roka 1970. Súčasťou správy sa stalo *Múzeum slovenského krasu* spolu so *Slovenskou speleologickou spoločnosťou*. Prvým riaditeľom sa stal Jozef Jakál. V tom období sa spracovala Koncepcia rozvoja slovenského jaskyniarstva na roky 1971 – 1985, ktorú po prerokovaní Speleologickým poradným zborom schválilo kolégium ministra kultúry. Podľa nej mala správa jaskýň na starosti najmä prevádzku a propagáciu 12 sprístupnených jaskýň, dokumentáciu, ochranu a výskum spravovalo *Múzeum slovenského krasu* a *Slovenská speleologická spoločnosť* zabezpečovala prieskum jaskýň.

V 70. rokoch 20. storočia nastalo postupné posilnenie kompetencií Slovenskej speleologickej spoločnosti, ktorá okrem objavovania a skúmania krasového podzemia venovala značnú energiu aj ochrane jaskýň. V roku 1976 sa jej predsedom stal Alfonz Chovan, ktorý podporoval odbornú činnosť členov a zakladal jej odborné komisie. Na nevyhnutnosť komplexnej ochrany jaskýň s nadväznosťou na všetky prírodné zložky geosystému: horninu, reliéf, klímu, pôdu, vodu a biotickú zložku poukázal v roku 1979 Jozef Jakál. Ochranu jaskýň definoval ako „zachovanie prírodného režimu jaskyne v danom štádiu jej vývoja so zachovaním všetkých prírodných faktorov krajiny, ktoré na jaskyňu vplyvajú priamo, resp. v interakcii s inými faktormi krajiny a umožňujú tak udržanie prírodnej rovnováhy nielen v jaskynnom prostredí a na povrchu krasu, ale aj v ich vzájomnom prepojení“. Položil tým základy moderného, vedecky podloženého komplexného chápania ochrany jaskýň na Slovensku (Jakál, 1970).

Dnes je hlavným poslaním správy jaskýň starostlivosť o jaskyne, ich čistenie, budovanie uzáverov, označovanie ich ochranných pásiem, ich výskum, monitorovanie, za-

bezpečovanie dokumentácie a mapovanie, sprístupňovanie a prevádzka verejne prístupných jaskýň, environmentálna výchova, budovanie náučných chodníkov a lokalít, vypracovávanie odborných podkladov pre orgány ochrany prírody a medzinárodná spolupráca.

Ochrana prírody v období Ústredia štátnej ochrany prírody v Liptovskom Mikuláši

Do roku 1981 bola ochrana prírody na Slovensku organizačne i riadením spojená s ochranou kultúrnych a historických pamiatok. Snahy o samostatnú organizáciu štátnej ochrany prírody od roku 1956, kedy snahu v tomto smere vyvíjal najmä doc. RNDr. Ján Futák, CSc., prvý vedúci oddelenia ochrany prírody v Slovenskom pamiatkovom ústave pokračovali trojročným úsilím Jozefa Klindu, ktoré vyvrcholilo schválením jeho návrhu na usporiadanie ústredných odborných organizácií štátnej ochrany prírody na Slovensku a následné zriadenie *Ústredia štátnej ochrany prírody* (1981 – 1992). Najvyšší stranícky predstaviteľ vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky podmienil jeho zriadenie zmenou sídla z Bratislavy do Liptovského Mikuláša. Vzniklo s účinnosťou od 1. júla 1981 zlúčením mikulášskej *Správy slovenských jaskýň* a bratislavského úseku ochrany prírody *Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody*. Celý kolektív úseku ochrany prírody, približne 30 pracovníkov, ostal v Bratislave v novovzniknutom *Stredisku rozvoja ochrany prírody*. *Ústredná odborná organizácia štátnej ochrany prírody na Slovensku* so sídlom v Liptovskom Mikuláši bola priamo riadená Ministerstvom kultúry Slovenskej socialistickej republiky, pracovisko plnilo funkcie vedecko-výskumnej, metodickej, koordinačnej, prevádzkovej, zbierkotvornej, prezentačnej, dokumentačnej, informačnej a kultúrno-výchovnej inštitúcie. K ústrediu ďalej patrili všetky vtedajšie správy chránených krajinných oblastí, Správa Národného parku Nízke Tatry v Banskej Bystrici, dnešné Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, Škola ochrany prírody v Gbeľanoch a Informačné stredisko ochrany prírody v Štefanovej. Ústredie spočiatku sídlilo v budove bývalej správy jaskýň na Ulici 1. mája, dnes v nej sídli Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. Neskôr pre ústredie štát kúpil budovu na Hodžovej ulici, ktorá je dnes sídlom Správy slovenských jaskýň a vysunutého pracoviska Správy Tatranského národného parku. Budova bola zrekonštruovaná a nadstavené boli dve nové poschodia. Prvým riaditeľom sa stal Ing. Anton Lucinkiewicz.

Na krajskej úrovni vznikli v riadení Krajských národných výborov Krajské strediská štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici, Bratislave a Prešove. Od roku 1981 sa stali po zlúčení s okresnými pamiatkovými strediskami Krajskými ústavmi štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Po oddelení ochrany prírody od pamiatkovej starostlivosti a vyňatí z

krajského riadenia sa v roku 1990 stali krajskými strediskami Ústredia štátnej ochrany prírody. Prvýkrát v histórii sa takto združili všetky odborné organizácie ochrany prírody okrem Správy Tatranského národného parku a Pieninského národného parku do jednotnej organizácie. Od júla 1988 začali pracovať špecializované poradné zbory riaditeľa Ústredia štátnej ochrany prírody: Poradný zbor pre ochranu fauny (predseda Pavol Hell, tajomník Cyril Barčák), Poradný zbor pre ochranu flóry (predseda Milan Križo, tajomník Ivan Vološčuk) a Poradný zbor pre ochranu anorganickú prírodu (predseda Milan Háber, tajomník Ján Zuzkin). Od januára 1989 ich doplnil Poradný zbor pre kultúrno-výchovnú činnosť (predsedníčka Gita Jančová, tajomník Ján Pagáč) a Muzeálna rada (predsedníčka Dáša Hornychová, tajomník Stanislav Pavlarčík). Z iniciatívy ministerstva kultúry sa tak v zázemí Ústredia štátnej ochrany prírody vytvoril značný vedecký a odborný potenciál, ktorý videl možnosti svojho uplatnenia v spoločenskej praxi. Došlo tak k cieľnému partnerskému prepojeniu a využitiu kapacít zainteresovaných ústavov SAV, vysokých škôl, múzeí, odborných inštitúcií a mimovládnych organizácií v prospech štátnej ochrany prírody, ako aj rozvoja vedy a výskumu bez elitárskych tendencií.

K postupnému rozbitiu ústredia prispelo odčlenenie Múzea vývoja ochrany prírody (predtým Múzeum slovenského krasu a ochrany prírody) a Správy slovenských jaskýň. Na základe rozhodnutia Ministerstva kultúry SR a podľa zákona SNR č. 174/1989 Zb. o pravidlách hospodárenia s rozpočtovými prostriedkami SSR vznikli dve samostatné rozpočtové organizácie so sídlom v Liptovskom Mikuláši – Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva a Správa slovenských jaskýň, riadené priamo Ministerstvom kultúry SR (Klinda, 2019).

Vznik Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky

Skupina zástupcov ministerstiev zainteresovaných v starostlivosti o životné prostredie začala v rokoch 1986 – 1987 s prípravou vzniku ministerstva životného prostredia. Tento zámer sa nepodarilo zrealizovať a podľa pokynov z Prahy, v oboch republikách vznikli len ministerstvá vnútra a životného prostredia, bez štátnej ochrany prírody, ktorá ostala v gescii ministerstiev kultúry. Náprava nastala uzákonením *Slovenskej komisie pre životné prostredie* v roku 1990. Do nej bol od 1. júla 1990 začlenený úsek životného prostredia z ministerstva vnútra a ďalšie príslušné organizačné útvary z jednotlivých zainteresovaných ministerstiev, vrátane oddelenia ochrany prírody Ministerstva kultúry SR.

Na základoch Slovenskej komisie životného prostredia vzniklo *Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, ktorého zriadenie bolo uzákonené 25. augusta 1992, zákonom SNR č. 453/1992 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon SNR č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy SR

z znení neskorších predpisov. Ministrom životného prostredia sa stal Jozef Zlocha. V systéme environmentálneho práva ministerstvo do svojej pôsobnosti úplne prevzalo 34 a čiastočne 16 zákonov, viac ako 35 nariadení Európskej únie a vyše 40 medzinárodných dohôd a protokolov na ich vykonávanie. Stalo sa riadiacim orgánom environmentálnych operačných programov, ktorými Európska únia spolufinancuje projekty starostlivosti o životné prostredie. V súčasnosti patria do jeho rezortu tieto príspevkové organizácie: *Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP)*, *Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky (ŠOP SR)*, *Štátny geologický ústav Dionýza Štúra*, *Slovenský hydrometeorologický ústav*, *Výskumný ústav vodného hospodárstva*, *Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva*, *Slovenské banské múzeum* a *Národná zoologická záhrada Bojnice*. Okrem toho napríklad aj štátne podniky *Slovenský vodohospodársky podnik* a *Vodohospodárska výstavba*. Osobitné postavenie v rezorte má štátny Environmentálny fond a ako ústredný orgán štátnej správy *Slovenská inšpekcia životného prostredia*, ktorej súčasťou je aj inšpekcia ochrany prírody.

Štátna ochrana prírody na Slovensku od zániku Ústredia štátnej ochrany prírody až do súčasnosti

Po zrušení Ústredia štátnej ochrany prírody (od 1. apríla 1992) vznikli tieto samostatné odborné organizácie štátnej ochrany prírody: *Slovenský ústav ochrany prírody v Bratislave*, *Strediská štátnej ochrany prírody v Bratislave*, *Nitre*, *Banskej Bystrici*, *Liptovskom Mikuláši* a *Prešove*, ku ktorým boli pričlenené okolité správy chránených krajinných oblastí, ďalej vznikla *Správa Národného parku Nízke Tatry* v Banskej Bystrici, *Správa Národného parku Malá Fatra* v Gbelanoch a *Správa Národného parku Slovenský raj* v Spišskej Novej Vsi. Okrem národných parkov sa tieto organizácie od 1. júla 1993 stali súčasťou *Slovenskej agentúry životného prostredia*. V rámci agentúry vzniklo *Centrum ochrany prírody a krajiny* v Banskej Bystrici s pätnástimi správmi chránených krajinných oblastí a strediskami na čele s riaditeľom Martinom Kassom. Riaditeľmi agentúry sa na krátko stali Peter Vozár a Dušan Slávik, ktorého nahradil Miroslav Tončík. Generálnymi riaditeľmi sekcie ochrany prírody ministerstva životného prostredia boli Gabriela Kaliská, Jozef Pokorný, Ján Zuskin, Peter Straka, Ján Kadlečík, Jozef Kramárik; od roku 2007 Stanislav Klaučo, od roku 2009 do dočasného zrušenia ministerstva v roku 2010 Jozef Gurecka, po ňom opäť Stanislav Klaučo, Martin Zlocha a Rastislav Rybanič. V súčasnosti túto funkciu zastáva Katarína Butkiovská.

Od 1. marca 1996 bola zriadená *Správa národných parkov Slovenskej republiky*, ktorá združovala správy všetkých vtedajších národných parkov, vrátane Správy Tatranského národného parku a Správy Pieninského národného parku, ktoré prešli do rezortu životného prostredia. Organizácia mala sídlo v Liptovskom Mikuláši a pretrvala do roku 2000. Jej generálnym riaditeľom sa stal Ivan Vološčuk a od roku 1999 Ivan Gašinec. V období 1997

– 2002 boli prekategORIZOVANÉ ďalšie chránené krajinné oblasti na národné parky – Muránska planina (1997), Poloniny (1997), Slovenský kras (2002) a Veľká Fatra (2002), začala sa aj príprava návrhu úplnej novelizácie zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Ján Zuskin predložil vo februári 1999 ministrovi životného prostredia návrh systémových zmien vo vzťahu k organizačnej štruktúre a riadeniu profesionálnej ochrany prírody na Slovensku, na základe ktorého sa začala obnovovať predstava o zjednotenej samostatnej organizácii štátnej ochrany prírody, ktorou sa stala *Štátna ochrana prírody SR* v Banskej Bystrici (gestori Peter Straka a Jozef Klinda), zriadená v júli 2000. Vznikla z oddelených útvarov ochrany prírody, vrátane správ chránených krajinných oblastí od *Slovenskej agentúry životného prostredia* a zo správ jednotlivých národných parkov po zrušení Správy národných parkov SR. Po *Ústredí štátnej ochrany prírody* ide o druhú samostatnú komplexnú príspevkovú organizáciu štátnej ochrany prírody na Slovensku. Právnú subjektivitu si zachovali len *Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva* a *Národná zoologická záhrada Bojnice*, delimitované dodatočne z rezortu kultúry do rezortu životného prostredia. Prvým ústredným riaditeľom ŠOP SR sa stal Martin Kassa, po ňom boli krátko poverení vedením Peter Urban, Martin Kassa a opäť Peter Urban. Od roku 2005 sa stal riaditeľom Ján Mizerák. Organizácia pokrýva celé územie Slovenska, pričom jej činnosť sa zameriava na územnú ochranu, druhovú ochranu rastlín, živočíchov, nerastov a skamenelín, ochranu drevín, environmentálnu výchovu a propagáciu, monitoring a informatiku, dokumentáciu a medzinárodnú spoluprácu. Spadajú pod ňu správy 9 národných parkov a 14 chránených krajinných oblastí a od roku 2008 aj *Správa slovenských jaskýň* v Liptovskom Mikuláši.

Jozef Kramárik predložil v decembri 2006 na operatívnej porade ministra v súčinnosti s riaditeľom ŠOP SR Jánom Mizerákom návrh reorganizácie ŠOP SR, s účinnosťou od 1. januára 2007, vrátane jej novej zriaďovacej listiny, štatútu a rozhodnutia o územnej pôsobnosti organizačných jednotiek. Podľa tohto návrhu mali vzniknúť akési regionálne centrá ochrany prírody, do ktorých mali byť začlenené aj všetky správy národných parkov a chránených krajinných oblastí. Návrh, ktorý nebolo možné považovať za racionalizačné opatrenie, minister životného prostredia Jaroslav Izák odsúhlasil. Stanislav Klaučo vypracoval v spolupráci s Jánom Mizerákom v októbri 2007 návrh zlúčenia Správy slovenských jaskýň s ŠOP SR a zmenu hospodárenia z rozpočtovej na príspevkovú organizáciu. Minister životného prostredia Jaroslav Izák návrh schválil a jeho realizáciou poveril Jána Mizeráka.

Po zmene politických a spoločenských pomerov na Slovensku v 1989 a vytvorení samostatného Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky bol v roku 1994 prijatý nový zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ktorého navrhovateľom a gestorom bol Jozef Klinda. Tento zákon zmenil nielen kategórie chrá-

nených území, ale uplatnil aj nový princíp celoplošnej diferencovanej ochrany prírody a krajiny, s piatimi stupňami ochrany na celom území Slovenska. V roku 2002 bol prijatý v súčasnosti platný zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, do ktorého bola premietnutá legislatíva Európskej únie v oblasti ochrany prírody. Po najväčšej kríze rezortu životného prostredia v rokoch 2007 – 2010 došlo k jej vyvrcholeniu zrušením Ministerstva životného prostredia SR 1. júla 2010. Po odobratí ministerského kresla koalícnej Slovenskej národnej strane na tomto poste pôsobil v roku 2010 minister životného prostredia Jozef Medveď, ktorý sa snažil zastaviť krízový vývoj, zachrániť rezort pred úplným úpadkom a zabezpečiť aspoň jeho stabilizáciu. Následne vzniklo Ministerstvo pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR na čele s ministrom Zsoltom Simonom. Vývoj už za krátku dobu ukázal, že zrušenie envirorezortu nebolo správnym riešením a od 1. novembra 2010 došlo k jeho obnoveniu. Funkciu ministra prevzal József Nagy. Niektoré personálne, materiálne a priestorové zmeny však už boli nevratné a určitú dobu trvalo dosiahnutie stabilizácie a sfunkčnenia štátnej ochrany prírody. V ďalšom volebnom období sa stal ministrom Peter Žiga a do roku 2020 viedol tento rezort László Sólymos.

* * *

Ochrana prírody sa stala jednou zo siedmich odvetvových priorít novej koncepcie štátnej environmentálnej politiky, ktorú pod názvom *Návrh orientácie, zásad, priorít a hlavných úloh starostlivosti o životné prostredie na roky 2014 – 2020* vypracoval Jozef Klinda. Vedenie ministerstva ho schválilo v marci 2013. Návrh obsahoval desať zásad štátnej environmentálnej politiky, 75 hlavných úloh, z ktorých 11 bolo určených starostlivosti o biologickú diverzitu, prírodné dedičstvo a krajinu. S ňou súviseli aj ďalšie hlavné úlohy, napríklad v environmentálnej výchove a vzdelávaní. Vypracovanie a schválenie tejto koncepcie bolo podmienkou Komisie Európskej únie na schválenie II. Operačného programu kvalita životného prostredia, ktorý vypracovala gestorská sekcia. Národná rada Slovenskej republiky schválila zákon č. 263/2015 Z. z. o pôsobnosti pre oblasť postupu ku genetickým zdrojom a využívania prínosov vyplývajúcich z ich používania.

V roku 2018 sieť chránených území na Slovensku tvorilo deväť národných parkov, štrnásť chránených krajinných oblastí, 172 chránených areálov, 209 národných prírodných rezervácií, 384 prírodných rezervácií, 217 prírodných pamiatok a 11 národných prírodných pamiatok (vynímajúc jaskyne a vodopády), 44 národných prírodných pamiatok (jaskyne), päť národných prírodných pamiatok (vodopády) a jeden chránený krajinný prvok. Celkovo bolo evidovaných 7 292 jaskýň. Sústavu chránených stromov v Slovenskej republike tvorilo 443 stromov a ich skupín (1 251 jednotlivých stromov – 65 taxónov, z toho 32 pôvodných a 33 nepôvodných) (Greschová, 2019).

Literatúra

- Bartošová, E., Greschová, E.: Ochrana prírody na Slovensku počas 2. svetovej vojny až po zánik Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 60 – 72.
- Damahorský, M.: Padesát let od prijetí prvého českého zákona o ochrane prírody. *Ochrana prírody*, 2006, 61, 6, s. 161 – 163.
- Greschová, E.: Vplyv Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe a Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety na vývoj a formovanie ochrany prírody v období 1. Československej republiky. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 20 – 38.
- Hofman, J.: Ochrana pamiatok na Slovensku. In: Kolesár, M. (ed.): Zlatá kniha Slovenska 1918 – 1928. Jubilejný zborník. Bratislava, 1929, s. 145 – 248.
- Jakál, J.: Príspevok k problematike ochrany krasovej krajiny a jaskýň. *Slovenský kras*, 1979, 17, s. 3 – 32.
- Klinda, J.: Vývoj štátnej ochrany prírody v rokoch 1977 – 2007. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 88 – 106.
- Štorcner, P.: Príspevky k dejinám pamätkovej péče v Československej republike v letech 1918 – 1938. 3. časť. Konzervátori a ďalšie pamätkové inštituce a spolky. *Zprávy pamätkové péče* 2005, 65, 1, 59 s.
- Tišliar, P.: Formovanie pamiatok na Slovensku po vzniku Československej republiky: Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku. In: Greschová, E. (ed.): Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie, 9. – 11. október 2019, Liptovský Mikuláš. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 5 – 19.
- Uhlíková, K.: Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878 – 1939). Praha: Národní pamätkový úřad, 2010, 63 s.
- Vološčuk, I.: Prínos a perspektívy Tatranského národného parku v ochrane prírodného dedičstva Karpát. In: Vološčuk, I. (ed.): Prínos a perspektívy Tatranského národného parku v ochrane prírodného dedičstva Karpát. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25. – 28. 11. 1998. Tatranská Lomnica: Správa Tatranského národného parku, 1999, s. 32 – 56.
- Zacharová, J.: Počiatky činnosti Referátu ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky. *Paideia: Philosophical Journal of Charles University*, 2012, 9, 1 – 2, s. 1 – 14.

V článku boli použité rôzne archívne dokumenty: Archív Národného múzea Praha, Archív Národného zemédělského múzea Praha, Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, Národní archiv Praha, Slovenský národní archiv Bratislava a Ústav dějin umění Akademie věd ČR Praha.

Mgr. Eva Greschová, eva.greschova@smopaj.com

Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Školská 4, 031 01 Liptovský Mikuláš

Deväťdesiate výročie založenia Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši

Šubová, D.: The 90th Anniversary of the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology in Liptovský Mikuláš. *Životné prostredie*, 2020, 54, 1, p. 27 – 39.

In this year the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology, the all – Slovak specialised museum – commemorates the 90th anniversary of its establishment. It originated in 1930 under the name of the Slovak Karst Museum as a confederate museum managed by the curatorium in Liptovský Mikuláš, where the Museum has since resided. Its speleological orientation was extended to the protection of living nature in the 1980's and the Museum got its current name in 1990, ranked under the Ministry of Culture of the Slovak Republic. Since 1999 it has been under the authority of the Ministry of Environment of the Slovak Republic. The Museum administers a collection fund of natural and social science and technical items. The specialised archive at the Museum was established in 2005, and since then the Museum has also administered archival documents related to nature protection and speleology. It offers the following activities to the general public: making public collections and funds by comprehensive presentations in permanent and temporary study exhibitions, conducting research, publishing editorial titles and organising conferences, seminars and terrain excursions. It also offers educational programmes for the broader public including those for preschool children, seniors and marginalised groups. Finally, the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology continues its work in international associations such as International Council of Museums – Comité International pour les Musées et Collections de Sciences et Techniques and Mitteleuropäische Union Technischer Museen.

Key words: Slovak Museum of Nature Protection and Speleology, Slovak Karst Museum, 90th anniversary, nature protection, speleology, museum collections, archive documents, museum presentation activities

Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva (SMOPaJ) bolo založené v roku 1930 pod názvom *Múzeum slovenského krasu* (MSK) v Liptovskom Mikuláši. Podnet na založenie múzea dal Ján Volko-Starohorský, stredoškolský učiteľ prírodopisu na Gymnázium Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Mikuláši. Múzeum malo byť orientované prevažne na slovenský kras a jaskyne v blízkosti Demänovskej jaskyne slobody.

V rokoch 1928 – 1930 sa utvoril prípravný výbor, ktorý rozhodol, že budúce MSK bude budované na čo najširšom základe ako celoslovenské múzeum. Dňa 2. júna 1930 bolo zvolané zakladajúce valné zhromaždenie, na ktorom bolo založené MSK. Podľa prvých stanov z 18. júla 1932 malo múzeum „zbiery v dobrom stave zachovávať, rozmnožovať a robiť ich prístupnými verejnosti“ a zároveň vybudovať muzeálnu knižnicu a archív. Jeho činnosť mala byť zameraná hlavne na jaskyne a krasové územia Slovenska (Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, fond Múzea slovenského krasu, 1930 – 1949, IČ 23). Zbiery boli inštalované v prenajatých priestoroch bývalého Župného domu v Liptovskom Mikuláši. V auguste 1932 vznikol pri múzeu *Prírodovedecký zbor*, členený na odbory, z ktorých boli najaktívnejšie okrášľovací, ochraňovací, krasový a geologický odbor.

Ján Volko-Starohorský ako kustód múzea spravoval spočiatku zbierkový fond, ktorého základom bola Lip-

tovska zbierka z roku 1904. Mala štyri oddiely: knižničný, prírodovedný, národopisný a mluvopisný. Z tohto pohľadu korene múzea siahajú až do roku 1904. Je možné predpokladať, že keby snahy o založenie múzea v Liptovskom Mikuláši nesiahali do začiatku 20. storočia, obdobia blížiaceho sa rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a čoraz intenzívnejších snáh o vznik spoločného štátu českého a slovenského národa, kedy bolo mnoho dôležitejších úloh a ich riešenie bolo naliehavejšie ako vznik múzea, bolo by vzniklo určite skôr.

Štruktúra Liptovskej zbierky ako keby naznačila do budúcnosti aj rozšírenie zamerania múzea. Aj keď bolo pôvodne múzeum v 50. rokoch ako celoštátne speleologické pracovisko orientované prevažne na jaskyniarstvo, v 80. rokoch 20. storočia bolo jeho rozšírené zameranie na ochranu prírody sprevádzané aj viacerými zmenami jeho názvu. Jaskyne sa stali podľa zákona č. 287/1994 Zb. z. O ochrane prírody a krajiny organickou súčasťou ochrany prírody. V roku 2005 vznikol špecializovaný archív zameraný na ochranu prírody a jaskyniarstvo. Jeho súčasťou sa stala aj špecializovaná knižnica, svojim zameraním jedinečná svojho druhu na Slovensku, budovaná už od roku 1930.

Najväčším problémom, ktorý malo novozaložené múzeum, bola absencia vlastných priestorov. Zbiery boli vystavené u Jána Volka-Starohorského v kabinete

Obr. 1. Historická fotografia so záberom na vtedajšiu budovu Okresného súdu v Liptovskom Mikuláši, dnes múzeum (začiatok 20. storočia). Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

gymnázia pod názvom *Podkrivánske múzeum*. Problémy s priestormi vyriešilo múzeum na prelome rokov 1949 – 1950 umiestnením zbierok v prenajatej budove starého jezuitskeho, neskôr františkánskeho kláštora, následne budove Okresného súdu na Školskej ulici v Liptovskom Mikuláši, kde je sídlo múzea aj v súčasnosti (obr. 1). Dotedy boli zbierky dočasne umiestnené aj v prenajatých priestoroch bývalého župného domu a po druhej svetovej vojne aj v iných provizórnych priestoroch. Po odchode Jána Volka-Starohorského z múzea v roku 1949 pôsobil niekoľko mesiacov v tom istom roku ako kustód múzea významný predstaviteľ slovenskej turistiky *Miloš Janoška*.

Napriek výraznej orientácii Jána Volka-Starohorského na geológiu a speleológiu sú známe aj jeho ochranárske aktivity. Pôsobil ako najdlhšie aktívny okresný konzervátor na ochranu prírodných pamiatok na Slovensku. Nadčasová je jeho definícia ochrany prírody ako vedeckej disciplíny (Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, fond Ján Volko-Starohorský, rukopis Jána Volka Starohorského Ochrana prírody a životné prostredie z 12. mája 1954).

Ďalšie osudy múzea sú spojené so vznikom *Slovenskej speleologickej spoločnosti*. O jej založení sa rozhodlo na treťom zjazde Jaskyniarskeho zboru Klubu slovenských turistov a lyžiarov v Demänovskej doline v septembri 1949 (Lalkovič, 1981). Múzeum sa stalo súčasťou spoločnosti a za jeho správcu bol menovaný *Vojtech Benický*. Dňa 25. júna 1951 došlo uznesením Okresného národného výboru č. 646 z roku 1951 v Liptovskom Mikuláši k poštátňeniu múzea dovtedy fungujúceho na spolkovej báze. Pre verejnosť otvorili múzeum pri príležitosti valného zhromaždenia Slovenskej speleologickej

spoločnosti dňa 27. júla 1951, po inštalovaní novej expozície, ktorej základom sa stal materiál tvoriaci obsahovú náplň prvej jaskyniarskej výstavy Jaskyniarskeho zboru Klubu slovenských turistov a lyžiarov inštalovanej v roku 1946 v Slovenskom národnom múzeu v Martine. *Vojtech Benický* ako zaniatený jaskyniar, ochranár, významný fotograf, ale aj kultúrny pracovník, ktorý pôsobil aj v Martine, sa veľkou mierou podieľal na tvorbe spomentutej výstavy. V roku 1952 sa stal prvým riaditeľom múzea a na tomto poste pôsobil do roku 1963.

V rokoch 1952 – 1954 spravoval múzeum Krajský národný výbor v Žiline a Okresný národný výbor v Liptovskom Mikuláši. Budova bývalého okresného súdu prešla od 1. septembra 1954 do vlastníctva štátu a 4. januára 1955 sa vlastníkom budovy aj s jej príslušným okolím stalo MSK. (Archív ochrany úrirody a jaskyniarstva, fond *Vojtech Benický*, Z dejín Múzea slovenského krasu, rukopis, 1955). V rokoch 1954 – 1955, keď múzeum spravovalo Poverenie štátu školstva a kultúry, bolo zaradené medzi celoslovenské ústredne spravované múzea. V tom období sa múzeum začalo úzko zameriavať na jaskyne a jaskyniarstvo. Predovšetkým z toho dôvodu bola zo zbierkového fondu múzea vyčlenená vlastivedná zbierka budovaná v období kuratória. Na základe vypracovaného návrhu bola rozdelená medzi viaceré kultúrne inštitúcie (Liptovské múzeum Ružomberok, Múzeum Janka Kráľa Liptovský Mikuláš, Galéria Petra Michala Bohúňa Liptovský Mikuláš, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Matica slovenská Martin).

Následne v rokoch 1956 – 1960 bolo múzeum ako odborné jaskyniarske pracovisko zaradené do Slovenského národného múzea v Martine a od roku 1958 začalo vydávať *Slovenský kras* ako najstaršie speleologické periodikum a druhý najstarší múzejný zborník na Slovensku. V rokoch 1960 – 1965 bolo múzeum v správe Mestského národného výboru v Liptovskom Mikuláši. Budova múzea bola 23. marca 1963 vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku. Po *Vojtechovi Benickom* nastúpil na pozíciu riaditeľa *Vladimír Nemeč*. V rokoch 1966 – 1969 bolo múzeum v zriaďovateľskej pôsobnosti Stredoslovenského krajského národného výboru v Ban-

skej Bystrici. V tomto období spravovalo múzeum všetky sprístupnené jaskyne stredného Slovenska (Demänovskú ľadovú jaskyňu, Demänovskú jaskyňu slobody, Harmaneckú jaskyňu a Važeckú jaskyňu). V roku 1970 prijalo a schválilo Ministerstvo kultúry SSR koncepciu na rozvoj jaskyniarstva. Vznikla prvá celoslovenská inštitúcia, ktorá centrálnie spravovala sprístupnené jaskyne – *Správa slovenských jaskýň* (Archív ochrany prírody a jaskyniarstva, fond Vojtech Benický, Z dejín Múzea slovenského krasu, rukopis, 1955). MSK sa stalo jej organizačnou súčasťou ako centrálné dokumentačné pracovisko a súčasne riadilo aj dobrovoľných jaskyniarov združených v Slovenskej speleologickej spoločnosti. Po odchode Vladimíra Nemca v roku 1973 bol poverený vedením múzea *Alfonz Chovan*, od roku 1976 dlhoročný predseda Slovenskej speleologickej spoločnosti. Začiatkom toho istého roku bolo pri múzeu zriadené speleolaboratórium pri Gombaseckej jaskyni a meračské pracovisko Správy slovenských jaskýň sa v tomto roku pričlenilo k MSK.

Zlúčením Správy slovenských jaskýň a úseku ochrany prírody Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave vzniklo 1. júla 1981 v Liptovskom Mikuláši *Ústredie štátnej ochrany prírody* pod Ministerstvom kultúry SSR. Jeho riaditeľom sa stal *Anton Lucinkiewicz*, bývalý riaditeľ Správy slovenských jaskýň. Založením ústredia vyvrcholilo trojročné úsilie *Jozefa Klindu*, pracovníka ministerstva kultúry, na usporiadanie ústredných odborných organizácií štátnej ochrany prírody na Slovensku. Do novovzniknutej organizácie bolo začlenené aj MSK a jeho širšia profesijná orientácia sa odzrkadlila v hľadaní jeho nového názvu. V roku 1981 bolo premenované na *Múzeum slovenského krasu a ochrany prírody* (MSKaOP). Jedným z najvýznamnejších medzníkov vo vývoji činnosti a organizácie múzea bolo schválenie prvej *Koncepcie rozvoja MSK a OP do roku 1990* ministrom kultúry SSR. Gestorom boli vtedajší riaditeľ múzea *Alfonz Chovan* a pracovník Ministerstva kultúry SSR (MK SSR) *Jozef Klinda*. V roku 1987 došlo na návrh metodického gestora *Ladislava Dolána*, pracovníka Ústrednej správy múzeí a galérií, k premenovaniu MSKaOP na *Múzeum vývoja ochrany prírody* (MVOP). V rokoch 1988 až 2001

Obr. 2. Expozícia Chránená príroda Slovenska – sintrová časť z 90. rokov 20. storočia. Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

Obr. 3. Pohľad do revitalizovanej expozície, časť Chránená fauna (2007). Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, foto: Michal Oravec

pôsobil na pozícii riaditeľa múzea *Marcel Lalkovič*. Taktó sa múzeum stalo ústredným múzejným pracoviskom štátnej ochrany prírody a jeho výchovným a dokumentačným strediskom.

V júli 1990 boli z Ústredia štátnej ochrany prírody vyčlenené dve samostatné organizácie: *Správa slovenských jaskýň* a múzeum už s novým názvom *Slovenské múzeum*

ochrany prírody a jaskyniarstva. Pri tvorbe nového názvu stál Jozef Klinda spolu s Jaroslavom Halašom, bývalým dlhoročným pracovníkom múzea a vtedajším riaditeľom múzea Marcelom Lalkovičom. Tieto významné osobnosti sa súčasne zaslúžili aj o jeho začlenenie pod Ministerstvo kultúry SR v roku 1990. Od polovice roku 1996 do konca roku 1998 bolo múzeum začlenené do Hornoliptovského kultúrneho centra pod Vyšší územný celok Žilina. Po tomto krátkom období, keď múzeu zaradenému medzi regionálne inštitúcie hrozila strata celoslovenskej pôsobnosti, sa podarilo presadením jeho začlenenia pod MŽP SR túto hrozbu odvrátiť. Stalo sa tak v období, keď stál na čele rezortu minister *László Miklós*. So začlenením SMOPaJ do rezortu MŽP SR v roku 1999 vecne zodpovednému navrhovateľovi a gestorovi J. Klindovi priamo pomáhali organizačne Vlastimila Herdová, personálne Marta Herrmanová, ekonomicky Viola Procházková a vtedajší riaditeľ múzea.

SMOPaJ je od roku 1999 špecializovaným pracoviskom s celoštátnou pôsobnosťou pre oblasť ochrany prírody a krajiny vrátane jaskyniarstva, v zriaďovateľskej pôsobnosti MŽP SR. Predstavuje ústredie múzejnej práce aj vo vzťahu ku kompletnej dokumentácii vývoja a súčasného stavu ochrany prírody a jaskyniarstva. Na pozícii riaditeľa múzea je od roku 2001 riaditeľka *Danka Šubová*. V tomto roku si pripomíname aj 30. výročie fungovania múzea pod súčasným názvom. Aj keď ani v období rokov 1999 – 2020 sa múzeum nevyhlo niekoľkokrát problematickým obdobiam, snaha o jeho existenciu ako popredného celoslovenského múzea s hlavnými úlohami dokumentovať stav ochrany prírody vrátane jaskyniarstva a hlavne pôsobiť ako jedinečné edukačné pracovisko a diskusné fórum zamerané na environmentálne otázky a vzdelávanie z najširšieho uhla pohľadu je už definitívna.

Expozičná a výstavná činnosť múzea

Obdobie rokov 1970 – 1998

Prvou expozíciou múzea bola doplnená prvá jaskyniarska výstava Jaskyniarskeho zboru Klubu slovenských turistov a lyžiarov, ktorú sprístupnili verejnosti v roku 1951. Už komplexnou vlastnou speleologickou expozíciou sprístupnenou tiež v priestoroch na Školskej ulici bola expozícia *Sintrové formy jaskýň* otvorená pre verejnosť v roku 1981. Po získaní priestorov na Ulici 1. mája v Liptovskom Mikuláši bola v tejto budove realizovaná v roku 1994 expozícia *Kras a jaskyne Slovenska*. Na Školskej ulici sa v suteréne vytvorila v roku 1995 expozícia *Minerály – výskum, ochrana a využitie* a pôvodná jaskyniarska expozícia sa v roku 1992 pretvorila na expozíciu *Chránená príroda Slovenska* z dvoch častí – sintrová výzdoba a chránená fauna (obr. 2), ktorá bola v roku 2001 doplnená o časť chránená flóra.

V tomto období bolo celkovo v múzeu sprístupnených 194 výstav. Mnohé z nich predstavovali výstavy pri príležitosti výročí objavenia jaskýň. Po začlenení

múzea pod Ústredie štátnej ochrany prírody sa začalo aj s realizáciou výstav s tematikou ochrany prírody.

Obdobie rokov 1999 – 2019

Od roku 1999 do roku 2010 boli v múzeu sprístupnené expozície vybudované v 90. rokoch 20. storočia s doplnením už spomenutej časti chránená flóra. Ich odborná stránka bola na veľmi vysokej úrovni, ale výtvarné spracovanie sa pomaly stávalo zastaraným a z pohľadu atraktivity pre návštevníka nevyhovujúcim, bez akýchkoľvek interaktívnych prvkov. V roku 2007 vypracovalo múzeum projekt komplexnej revitalizácie a rozšírenia expozícií (obr. 3), ktorý bol z hľadiska nevyhovujúceho stavu budovy starého kláštora doplnený aj o komplexnú rekonštrukciu budovy a jej okolia. Projekt bol schválený a v roku 2009 podpísalo múzeum s MŽP SR zmluvu o poskytnutí nenávratného finančného príspevku na čerpanie finančných prostriedkov z Európskej únie. Prakticky hneď po začatí rekonštrukčných stavebných prác sa začal aj proces rozpracovania víťazného architektonicko-ideového diela, ktoré bolo zrealizované v rokoch 2014 – 2015 (Habalová a kol., 2013). V rámci neho vznikli nasledovné expozičné celky:

- v suteréne budovy – hydrologia, povrchový kras a podzemný kras, jaskynná výzdoba, biospeleológia, speleoarcheológia, jaskyniarstvo – prieskum a história;
- na prízemí – história budovy a inštitúcie;
- na prvom nadzemnom podlaží – chránená príroda: minerály, naj z ríše rastlín a húb, chránená fauna, genetika, história ochrany prírody vrátane európskej legislatívy, životné prostredie, paleontológia;
- na druhom novovybudovanom podlaží – chránená príroda – hory, človek, Natura 2000: lesníctvo a drevárstvo, poľnohospodárstvo marginalizovaných oblastí, poľovníctvo, rybárstvo a včelárstvo, turistika a horolezectvo, lyžiarstvo a skialpinizmus, človek a hory.

Na všetkých podlažiach sú oddychové zóny a všetky celky sú doplnené o interaktívne prvky a prvky pre slabozrakých a nevidiacich. Expozície boli tvorené viacúrovňovo, takže pri vysokej odbornej úrovni informácií na expozičných paneloch a v audioinformáciách si tu nájdú miesto pre spoločnú zábavu a získanie cenných informácií aj rodiny s deťmi od troch rokov. Zaujímavým prvkom sú aj prezentácie spoločenskovedných zbierkových predmetov v nadväznosti na jednotlivé celky, napr. známky s vyobrazením chránených druhov. Prezentácie z činnosti kurátorov premietané v oddychových zónach umožňujú pochopiť návštevníkovi celú šírku múzejnej práce. Expozície majú výtvarne vkusné jednotné prevedenie a sú doplnené zaujímavými zvukovými efektmi. Sú sprístupnené aj marginalizovaným skupinám a osobitne sa zameriavame na prehliadky pre slabozrakých a nevidiacich návštevníkov. Prehliadka expozícií zaberie tri hodiny aj viac, čo je individuálne, ale podľa

ohlasov na sociálnych sieťach sa tu návštevníci vracajú opakovane. O revitalizovaných expozíciách sme informovali viackrát na domácich aj zahraničných fórach (Šubová a kol., 2016; Šubová, 2018). Snahou múzea je realizovať aj projektový zámer vybudovania pavilónu pre knižnicu. Uvoľnením súčasných knižničných priestorov by sa vytvorila ďalšia oddychová zóna s možnosťou občerstvenia pre návštevníkov.

Po roku 1999, keď múzeum prešlo pod správu MŽP SR, sme nadviazali na koncepciu tvorby výstav zameraných na jaskyniarstvo, ochranu prírody, neživú ako aj živú prírodu. Pracovníci múzea využili svoje profesijné kontakty s výskumnými pracoviskami ako aj s univerzitnými a akademickými pracoviskami na vytvorenie niekoľkých výstav, ako napr. cyklus výstav o biodiverzite agrogenofundu. Týmto výstavami sme chceli širokú verejnosť upozorniť na význam aj tejto formy biodiverzity, ktorú vytvoril človek a ktorá je rozhodujúca na zabezpečenie výživy ľudstva. Zároveň sme chceli upozorniť výskumné pracoviská na význam popularizácie vedy pre širokú verejnosť a spopularizovať vo vedeckej obci úlohu tohto múzea zameraného na ochranu prírody a životné prostredie. Aj naďalej sme pokračovali v realizácii výstav prezentujúcich spoločenskovedné zbierky (*Prírodné motívy na platidlách, História jaskýň na starých pohľadniciach, Najkrajšie plagáty – zo zbierok múzea, Výtvarné variácie – zo zbierok múzea*). Zameranie výstav sme rozšírili o výstavy venované osobnostiam ochrany prírody a jaskyniarstva (*Ján Volko-Starohorský, Oto Majzlán – osobnosť slovenskej entomológie, Anton Droppa – pilot, jaskyniar a geograf, Jozef Ludovít Holuby 1836 – 1923, Petr Hipman 1944 – 1999 jaskyniarska legenda na Slovensku*) a o výstavy upozorňujúce na globálne problémy ľudstva a životného prostredia (*Odpady – minimalizácia, separácia, recyklácia, Voda – kolíska života prameň zdravia, Geneticky modifikované organizmy nádej alebo hrozba 21. storočia?, Ohrozený život – zo života bunky, Život zo skúmavky*). Pri posledných troch výstavách typu informatívno-formatívnych výstav (Waidacher, 1999) sme využil spoluprácu s viacerými vedeckými inštitúciami (Ústav genetiky rastlín České Budějovice, Katedra genetiky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského Bratislava, Pracovisko asistovanej reprodukcie Brno).

Z pôvodnej koncepcie sme naďalej realizovali autorské výstavy a umelecky zamerané výstavy (*Prírodné materiály v tvorbe Tibora Gurina, Šúvkársky zverinec, Krásy Liptova pohľadom Mariána Béréša, Hory v karikatúre Ivana Baja, Zver v pohybe autorská výstava fotografií Ivora Mihála, Príroda očami Jozefa Olejníka, Portréty prírody – fotografická*

Obr. 4. Vizualizovaný zbierkový predmet lev jaskynný bol nájdený v Medveďej jaskyni v Suchej doline v Západných Tatrách. Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, foto: Michal Oravec

tvorba Juraja Záborskeho, Jaskyne v tvorbe Františka Mihála, Speleofotografia, Ekofotografia). V roku 2003 sme začali s cyklom výstav venovaným marginalizovaným skupinám (*Fragments z prírody, Príroda našimi očami*). *Fragments z prírody* je cyklus výstav určený predovšetkým nevidiacim a slabozrakým návštevníkom. Výstavy sú doplnené popismi v Braillovom písme, zväčšenej čiernotlači a opisným výkladom špecializovaného múzejného pedagóga. Realizujú sa v spolupráci s Úniou nevidiacich a slabozrakých Slovenska. V roku 2019 sa realizoval 17. ročník tohto cyklu, k výstave bol vydaný aj katalóg (Lázničková a kol., 2017). Od roku 2011 sa každoročne výstava *Fragments z prírody* reprizuje aj so sprievodnými prednáškami v Spojenej škole internátnej v Levoči a Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. *Príroda našimi očami* je cyklus výstav výtvarných prác s prírodnými motívmi, ktorých autormi sú deti, mládež i dospelí s mentálnym znevýhodnením, ktorý realizujeme v spolupráci so špeciálnymi školami, špeciálno-pedagogickými centrami a domovmi sociálnych služieb na Slovensku aj v zahraničí. O výsledkoch práce s marginalizovanými skupinami sme informovali na zahraničnej i viacerých domácich konferenciách, ale aj písomne v múzejnom časopise *Sinter* (Mauritzová, 2018) a zborníku z konferencie (Mauritzová, 2016).

Výstavy v čase rekonštrukcie

V rokoch 2011 – 2015, kedy prebiehala rekonštrukcia expozičných priestorov múzea bola výstavná činnosť značne obmedzená. Predstavovala najmä výstavy zapožičané mimo priestorov múzea. V rokoch 2012 – 2015 múzeum evidovalo až 110 výpožičiek výstav. Takýmto spôsobom múzeum aj naďalej propagovalo po Slovensku aktuálnosť problematiky ochrany prírody a životného prostredia. V priestoroch múzea sa realizovali tradičné výstavy (*Frag-*

menty z prírody, *Príroda našimi očami, Speleofotografia, Ekofotografia*) z dôvodu zachovania ich kontinuity.

Nové výstavy po znovuoživení expozícií múzea

Po otvorení nových expozícií v roku 2016 sa výstavná činnosť opäť zintenzívnila. Došlo k aktualizácii existujúcich výstav (*Natura 2000, Bionika, Chránené územia Slovenska – národné parky*) a tiež k tvorbe nových výstav (*Príroda a jej ochrana v priereze času, Lev jaskynný, Dvojníci – menovci z prírody, Mlád'atá, Z neznámeho sveta jaskýň, Z výtvarných zbierok múzea, Huby, Chránené územia v miniatúrach, 100 rokov štátnej ochrany prírody na Slovensku*). Vznikli tiež výstavy s inovatívnymi interaktívnymi prvkami (*Noční lovci – sovy, Nespútané živly*).

Výstavy sprístupnené v zahraničí

Niektoré výstavy sme sprístupnili aj partnerským organizáciám v zahraničí. Výstavu *Spolupráca slovenských a českých jaskyniarov pri prieskume podzemia* sme sprístupnili pre verejnosť v roku 2003 v Múzeu českého krasu v Beroune a vo Vlastivednom múzeu v Šumperku v roku 2004. V Slovenskom inštitúte v Budapešti sme v roku 2002 sprístupnili výstavu *Chránená príroda Slovenska* a v Prírodovednom múzeu v Budapešti sme v roku 2005 sprístupnili výstavu *Život zo skúmavky*. V roku 2003 sme v priestoroch Vysokohorského klubu v Krakove sprístupnili pre verejnosť výstavu *Sibír*. V Národnom parku Donau-Auen (Dunajské luhy) v Rakúsku sme v rokoch 2007 a 2009 sprístupnili výstavy *Chránené územia Slovenska* a *Dunajské luhy*. V roku 2007 sme sprístupnili pre verejnosť v ZOO Ostrava výstavu *Orol skalný*. V roku 2009 bola vystavená na slovenskom veľvyslanectve v Španielsku výstava *Lokality svetového prírodného dedičstva v SR*. Výstava *Dunajské luhy* bola ešte sprístupnená v roku 2010 v maďarskom Národnom parku Dunaj-Ipeľ (Duna-Ipoly) a Národnom parku Dunaj-Dráva (Duna-Dráva) pri obci Kölked.

Expozície a výstavy v rokoch 1999 – 2019 v číslach

Za posledných 20 rokov múzeom sprístupnilo pre verejnosť celkovo 876 výstav, z čoho 259 výstav bolo sprístupnených na domácej pôde múzea a 617-krát boli výstavy zapožičané pre múzeá a iné inštitúcie. Z 259 výstav sprístupnených v priestoroch múzea bolo 188 výstav vlastných a 71 prevzatých (obr. 5). Múzeom stavia na príprave vlastných výstav, ktoré len dopĺňa zaujímavými prevzatými výstavami, väčšinou umeleckého charakteru, cez letné obdobie alebo výstavami súkromných zberateľov, ktoré sú atraktívne. Priemerné ročné výpožičky výstav vysoko prevyšujú počet výstav realizovaných v múzeu, čo pomáha propagovať otázky ochrany prírody a životného prostredia v rámci celého Slovenska cez partnerské múzeá alebo aj správy chránených území a v určitých obdobiach aj cez zriaďovateľa.

Celkovú návštevnosť výstav nie je možné exaktnejšie vyčíslieť, nakoľko zapožičané výstavy mnohokrát nemali

evidovanú návštevnosť, predstavuje však za sledované obdobie viac ako 500 000 návštevníkov.

Návštevnosť expozícií sa pohybovala v rokoch 1999 – 2016 od 5 958 do 13 026, ale celková návštevnosť vrátane výstav, prednášok, besied, vzdelávacích programov a workshopov kolísala od 9 917 do 19 636. Od roku 2016 po sprístupnení revitalizovaných expozícií sa pohybuje návštevnosť expozícií od 20 496 v roku 2017 do 22 592 v roku 2019 a celková návštevnosť bola od 41 256 v roku 2016 do 43 278 v roku 2017.

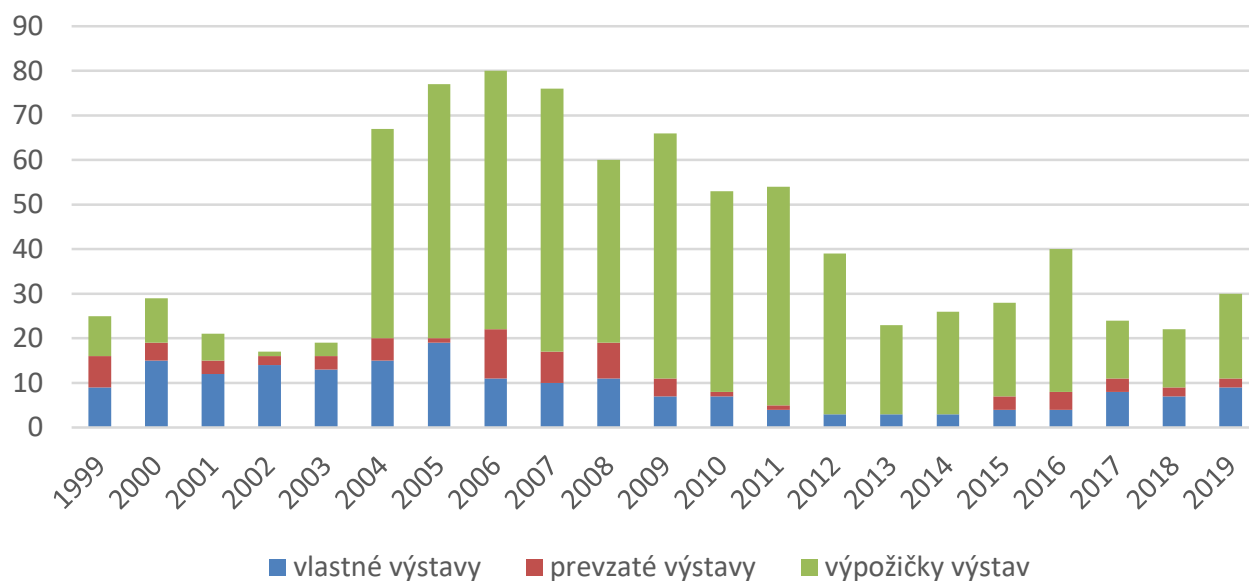
Múzejný zbierkový fond

Múzejný zbierkový fond je členený na prírodovedné a spoločenskovedné zbierky. Pozostáva z predmetov z oblasti botaniky, zoológie, archeológie, geológie, mineralógie, speleológie a histórie. Ku dňu 31. decembra 2019 múzeum registruje 38 450 evidenčných čísel (ev. č.) so 123 629 kusmi zbierkových predmetov členených do ôsmich základných skupín zbierok:

- *prírodné vedy*: geologická – zbierka sintrov, mineralogická zbierka, petrologická zbierka (5 882 ev. č. s 9 969 kusmi), paleontologická – paleozoologická a paleobotanická zbierka (906 ev. č. so 4 990 kusmi), botanická – cievnaté rastliny, huby a nižšie rastliny (5 133 ev. č. s 21 318 kusmi), zoologická – bezstavovce, stavovce, biospeleológia (3 758 ev. č. so 43 075 kusmi), *spolu 15 679 ev. č. so 79 352 kusmi zbierkových predmetov*;
- *spoločenské vedy*: archeologická – archeologické nálezy z jaskýň, krasových území, nálezy z nejasných lokalít, militárie, archeologické artefakty súvisiace s históriou múzea a budovy kláštora (1 092 ev. č. s 10 602 kusmi), kultúrno-historické zbierky – filatelia, filuménia, faleristika, numizmatika, zvukové a písomné pamiatky, filokartia, plagáty a ostatné propagačné a reklamné predmety a tlačoviny, odznaky, vyznamenania, úžitkové a spomienkové predmety (15 226 ev. č. s 19 938 kusmi), umelecké zbierky – predmety z oblasti výtvarného umenia, umeleckého remesla, dizajnu a iných výtvarných techník a filmové a fotografické pamiatky (2 850 ev. č. s 2 850 kusmi) a vedecko-technické zbierky – mapová dokumentácia jaskýň, meračské prístroje a pomôcky a speleologické pomôcky a výstroj (3 603 ev. č. s 10 887 kusmi), *spolu 22 771 ev. č. so 44 277 kusmi zbierkových predmetov*.

Základom tvorby zbierkového fondu je akvizičná činnosť múzea. Jej cieľom a poslaním je zhromažďovať súčasti kultúrneho dedičstva ako pramenný materiál slúžiaci na skúmanie a poznávanie vývoja prírody a spoločnosti. Je úzko prepojená s výskumnou činnosťou, ako aj s ďalšími základnými odbornými múzejnými činnosťami a je vykonávaná v súlade s platnou legislatívou pre ochranu prírody, pre múzeá a galérie, ako

Výstavná činnosť 1999 – 2019

Obr. 5. Počet výstav v múzeu v rokoch 1999 – 2019. Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš

aj platnou legislatívou o ochrane pamiatkového fondu a v súlade s internými predpismi múzea.

Múzeum od roku 2017 predsedá Prírodovednej komisii Zväzu múzeí na Slovensku a v rámci tejto koordinuje pre 14 členských múzeí s prírodovedným zameraním aj otázky nadobúdania zbierok, ich ohodnocovania a ich vystavovania.

Kultúrno-historické a umelecké zbierky sa nadobúdajú vždy vo vzťahu k zameraniu múzea, napr. pamätné mince vydané pri príležitosti výročí národných parkov a pod.

Akvizičná politika SMOPaJ definuje základné princípy a kritériá nadobúdania predmetov kultúrnej hodnoty a Plán akvizičnej činnosti na roky 2020 – 2024 zahŕňa budovanie kolekcí a zbierok v strednodobom horizonte. Proces nadobúdania zbierok je zabezpečovaný v súlade s legislatívou, cez činnosť odborných komisií, interných smerníc a v súlade s múzejnými štandardmi vypracovanými Zväzom múzeí na Slovensku (Hupko a kol., 2018). Vzhľadom na diferencovaný zbierkový fond od roku 2019 v múzeu pracujú dve samostatné komisie: Komisia pre tvorbu spoločenskovedných zbierok a Komisia pre tvorbu prírodovedných zbierok. Tieto sú zložené z externých odborníkov, špecialistov v odbore ako aj interných odborných pracovníkov a zasadajú podľa potreby 1- až 3-krát ročne.

Odborná správa zbierok zahŕňa tri kroky: odbornú evidenciu, odbornú ochranu a sprístupňovanie zbierok:

1. Odborná evidencia zbierok sa robí v Centrálnom múzejnom informačnom systéme SR (CEMUZ) v programovom nástroji ESEZ 4G od roku 2006 preto, lebo CEMUZ ponúkal obmedzený verejný prístup k spracovaným zbierkam múzeí. Tieto dáta sú v súčasnosti zverejňované cez portál *Slovakiana*.
2. Odborná ochrana zbierok sa zabezpečuje v súlade s múzejnými štandardmi, ako aj internými smernicami múzea. V uplynulých rokoch bola odborná ochrana a bezpečnosť posilnená úpravou a prestavbou depozitárnych priestorov múzea a novým mobiliárom, ktoré umožnili zabezpečiť adekvátnu ochranu zbierkových predmetov v značne diferencovanom zbierkovom fonde. Okrem toho je priebežne zabezpečovaná ochrana aj digitalizáciou zbierok v spolupráci s Digitalizačným centrom Múzea SNP v Banskej Bystrici, v rámci ktorého sa realizoval v rokoch 2011 – 2015 aj národný projekt Digitálne múzeum, do ktorého sa SMOPaJ zapojilo ako jedno z prvých múzeí. Výsledky digitalizácie v období riešenia projektu sú nasledovné: 9 494 zbierkových predmetov digitalizovaných, 3 500 zbierkových predmetov ošetrovaných a konzervovaných a jeden zbierkový predmet vizualizovaný (obr. 4). Na základe tejto vizualizácie bola uzatvorená v roku 2018 zmluva s Múzeom v Blansku na zhotovenie 3D modelu a v roku 2019 aj zmluva s kultúrnym centrom *The Box* v meste Plymouth v Anglicku, čo je veľmi

dobrou formou propagácie múzea, jeho zriaďovateľa aj samotnej speleopaleontológie na Slovensku. Výsledky digitalizácie počas udržateľnosti projektu (v rokoch 2016 – 2019) sú nasledovné: 3 777 úprava/doplňanie metadát v katalogizačných záznamoch, 4 161 dodanie digitálnych objektov z centrálného úložiska SR a 382 konzervovaných a reštaurovaných zbierkových predmetov. O výsledkoch digitalizácie sme informovali aj na celosvetovej konferencii Sekcie múzeí vedy a techniky (*International Council of Museums – Comité International pour les Musées et Collections de Sciences et Techniques*, ICOM – CIMUSET) v kanadskej Ottawe v roku 2018 (Šubová, 2019).

3. Koncovým článkom odbornej správy zbierok je *sprístupňovanie zbierok*, ktoré sa realizuje v súlade s Bádateľským poriadkom SMOPaJ. Každoročne kurátori umožňujú štúdium zbierkových predmetov a prameňov v rámci spolupráce s partnerskými subjektami, múzeami, univerzitami aj jednotlivcom pre účely výskumné a prezentačné. Zároveň informačný obsah zahrnutý v zbierkovom fonde je sprístupňovaný formou expozícií a výstav, formou vzdelávacích programov, publikačnej a edičnej činnosti, čo predstavuje komplexný systém environmentálneho vzdelávania múzea. Podľa presnejšej evidencie vedenej v múzeu od roku 2005 študovalo v depozitároch múzea v tomto období 27 bádateľov, špecialistov alebo študentov v danom odbore.

Archív ochrany prírody a jaskyniarstva

Archív ochrany prírody a jaskyniarstva bol zriadený ako Archív SMOPaJ so súhlasom Ministerstva vnútra SR 1. júla 2005. Patrí do skupiny 23 špecializovaných archívov na Slovensku. Vzhľadom na celoslovenskú pôsobnosť v tejto oblasti bol názov archívu 1. septembra 2019 zmenený na Archív ochrany prírody a jaskyniarstva. Všetky svoje činnosti vykonáva v zmysle platnej archívnej legislatívy, v súlade so zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov a vyhláškou Ministerstva vnútra SR č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov a podľa interných predpisov, ako sú napr. Bádateľský poriadok a Rokovací poriadok Archívnej rady. Hlavným poslaním archívu je dopĺňať, získavať, spracovávať, ochraňovať a sprístupňovať *archívne fondy a archívne zbierky* so zameraním na ochranu prírody a jaskyniarstva na Slovensku. Od svojho zriadenia eviduje archív v centrálnej evidencii AFondy 49 archívnych fondov a zbierok a v knihe prírastkov 107 poradových čísel.

Archívne fondy

Archívny fond v správe Archívu ochrany prírody a jaskyniarstva je súčasťou národného archívneho de-

dičstva. Vo svojej správe má viac ako 150 bm archívnych fondov (1 bm/bežný meter – 9 archívnych škatúl), ktoré sa spracovávajú v informačnom systéme *BACH ProArchív* v aplikácii *Inventáre*. Okrem toho spravuje aj 26 bm archívnych dokumentov archívu Štátnej ochrany prírody SR (ŠOP SR) v Banskej Bystrici.

Archívne fondy sa členia na: *fondy inštitúcií a spolkov* – 23 fondov rozsahu 80 bm (fondy múzea a jeho predchodcov, fondy jaskyniarskych a ochranárskych inštitúcií a spolkov), *osobné fondy* – 209 fondov v rozsahu 70 bm, spolu 232 fondov v rozsahu 150 bm. Na základe informácií z osobných fondov začalo múzeum realizovať projekt *Z galérie významných osobností ochrany prírody a jaskyniarstva*, kde do konca roku 2019 pripravilo dve monografie venované Vojtechovi Benickému a Jánovi Volkovi-Starohorskému, významným osobnostiam spojeným s históriou múzea (prvá monografia je vydaná, druhá pripravená na vydanie).

Archívne zbierky

Okrem archívnych fondov má archív múzea v správe 100 000 kusov zbierok fotodokumentácie, 380 kusov v zbierke máp, a 90 bm iných (písomných) archívnych zbierok. Sú spracovávané v informačnom systéme *BACH ProArchív* v aplikácii *Inventáre* a *Fotoarchív*.

Medzi archívnymi zbierkami sú významnými zbierka podzemných krasových javov (25 bm), v ktorej sa nachádzajú písomnosti k jaskyniam vedeným v národnej databáze jaskýň a zbierka listín štátneho zoznamu so sprievodnou dokumentáciou (42,5 bm), ktorú múzeum prevzalo zo ŠOP SR v roku 2002. Kompetencie medzi ŠOP SR a SMOPaJ pri vedení štátneho zoznamu sú od roku 2015 rozdelené nasledovne: ŠOP SR – vyhlasuje chránené územia, tvorí mapové digitálne dielo, zabezpečuje komunikáciu s katastrom, SMOPaJ – eviduje územia v databáze, zabezpečuje aktualizácie pri zmenách, robí výpisy pre zriaďovateľa. Od 1. júla 2002 SMOPaJ zrevidovalo celý štátny zoznam (1 167 chránených území a 443 chránených stromov) a databázu naplnilo chýbajúcimi údajmi, zaevidovalo 127 nových vyhlásených maloplošných chránených území, 41 chránených vtáčích území, 22 nových vyhlásených chránených stromov a ich skupín, zaevidovalo zmeny ochrany 52 chránených území, zrevidovalo zrušené maloplošné chránené územia v počte 155. Od 1. júla 2002 SMOPaJ poskytlo informácie (výpisy údajov) zo štátneho zoznamu na základe 139 žiadostí, z toho 50 pre MŽP SR, 61 pre ŠOP SR, 28 pre verejnosť. Za obdobie rokov 2008 – 2019 bola zaznamenaná celková návštevnosť internetových stránok štátneho zoznamu pre verejnosť v počte 454 426.

Digitalizácia archívnych fondov a archívnych zbierok

V rokoch 2008 – 2014 riešilo múzeum projekt *Digitalizácia fondov a technická podpora informatizácie v oblasti ochrany prírody*. Jeho cieľom bola modernizácia programových nástrojov na elektronické spracovávanie fondov

a zbierok v digitálnej podobe, komplexné zabezpečenie zálohovania dát, vybudovanie vhodného informačného systému SMOPaJ, vybudovanie tzv. otvorenej inštitúcie a najmä zvýšenie informačnej a komunikačnej gramotnosti používateľov systému v oblasti ochrany prírody, smerujúcej k celoživotnému využívaniu informačných zdrojov. Okrem nákupu technického vybavenia pracovník múzea, nákupu ochranných archívnych obalov, zabezpečenia nových knižničných regálov a mobiliáru do špecializovaných archívnych depotov a registratúrneho strediska bola prioritnou úlohou digitalizácia archívnych fondov a zbierok v celkovom počte 652 710, v kategóriách sklenené negatívy, negatívy a diapozitívy, fotografie, mapy, spisy, návštevne knihy jaskýň, ktorá bola zabezpečená *outsourcingom*. V priebehu udržateľnosti projektu bolo zdigitalizovaných na pracovisku ďalších 51 046 kusov archívnych dokumentov. V rámci toho boli zdigitalizované aj dokumenty štátneho zoznamu.

Knižničný fond

Požiadavka zriadenia knižnice v múzeu vyplynula z prvých stanov MSK. Základom knižnice sa stala súkromná knižnica Jána Volka-Starohorského, ktorý inicioval vydávanie svojich odborných prác v edícii *Muzeálna knižnica*. Múzeum za tieto publikácie získalo výmenou množstvo odbornej literatúry. Rozvoj špecializovanej speleologickej knižnice nastal po poštátnení múzea v 50. rokoch 20. storočia. Vydanie monografií o slovenských jaskyniach a prvého ročníka zborníka *Slovenský kras* podnietilo zahraničnú a domácu výmenu literatúry. Od roku 1981, po začlenení múzea do Ústredia štátnej ochrany prírody, sa v knižnici začalo budovať aj oddelenie prírodovednej a ochranárskej literatúry. Postupne sa knižnica vyprofilovala na jedinú špecializovanú knižnicu svojho druhu na Slovensku. Pri získavaní literatúry spolupracuje v rámci výmeny s takmer 30 krajinami sveta, s viac ako 150 výmennými partnermi. V súčasnosti spravuje knižnica knižničný fond v členení publikácie a periodiká, separáty a audiovizuálne diela v celkovom počte 28 811. Súčasťou fondu je 650 starých tlačí do roku 1918. Knižničný fond sa spracováva v elektronickom formáte *KIS3G* v systéme *Virtua* a katalogizuje aj v systéme *BACH-knižnica*.

Vedecko-výskumná a dokumentačná činnosť

Výskum bol v oblasti jaskyniarskej problematiky za celé sledované obdobie venovaný širokej problematike viažucej sa k jaskyniarstvu a neskôr aj k ochrane prírody: štúdiu písomných prejavov vo vybraných jaskyniach, osobnostiam jaskyniarstva, tematike jaskýň na Slovensku v poézii 19. a 20. storočia, povestiam a legendám o jaskyniach, entomofaune vo vybraných jaskyniach Slovenského krasu, štruktúrno-tektonickému mapovaniu jaskýň, inventarizačnému výskumu jaskýň,

archeologickým nálezom z jaskýň liptovského regiónu, štúdiu vzniku hydrotermálnych kalcitov v krase, sedimentologicko-petrologickému a mineralogickému výskumu alochtónnych sedimentov, prieskumu pseudokrasových oblastí, výskumu sintrových foriem, štúdiu veku a vývoja travertínov Spiša, štúdiu sedimentov, sedimentačných procesov a tvarov skalného reliéfu, štúdiu minerálov vrátane zvláštnych foriem (perly, mäkký a práškový sinter) vybraných jaskýň, získaniu zemepisných súradníc vchodov do jaskýň, dobudovaniu archívu podzemných krasových javov a vedeniu národnej databázy jaskýň. Geodetickým zameraním vchodov v krasových oblastiach, kde sa nachádzajú zdroje pitnej vody, sú lokalizované miesta jej potenciálnej kontaminácie. Celkový počet jaskýň v databáze k 31. decembru 2019 bol 7 479. Základný speleologický výskum sa realizoval v spolupráci so Slovenskou speleologickou spoločnosťou, Českou speleologickou spoločnosťou, Univerzitou Komenského v Bratislave, Geologickým ústavom AV ČR v Prahe, Jagelonskou univerzitou v Krakove v Poľsku.

Na základe mineralogického výskumu v neprístupných jaskyniach boli identifikované nové druhy vzácnych kryogénnych minerálov *ikait* a *landsfordit* prvýkrát opísané na Slovensku. V ostatných rokoch sa mineralogický výskum zameriava na štúdium kryogénnych jaskynných agregátov ako paleoklimatických indikátorov doby ľadovej s využitím geochemických a geochronologických metód a stratigrafických datovaní stalagmitov. Výsledky izotopových hodnôt ^{13}C a ^{18}O a koncentrácie niektorých stopových prvkov (stroncium) sa javia ako vhodné paleoklimatické nástroje na zisťovanie výskytu, hrúbky a veku topenia permafrostu v poslednom glaciáli až po súčasnosť. Geochemické a geofyzikálne metódy výskumu boli realizované v spolupráci s Ústavom vied o Zemi SAV Bratislava, pracovisko Banská Bystrica, Inštitútom environmentálnej fyziky Univerzity v Heidelbergu v Nemecku, Národnou taiwanskou štátnou univerzitou v Tchaj-peji a Geofyzikálnym ústavom Univerzity Silesia v Katoviciach v Poľsku. Zámerom tohto výskumu je rekonštrukcia environmentálnych podmienok vzniku monitorovaných speleotém.

V oblasti živej prírody bol výskum za sledované obdobie zameraný na centrálnu evidenciu zbierok chránených druhov fauny – stavovce v múzeách Slovenska, druhové zastúpenie obojživelníkov v okolí vodných nádrží, mokradí a vodných tokov Liptovskej kotliny, inventarizačný výskum maloplošných chránených území, výskyt a evidenciu invázných rastlín (boľševník obrovský) v Liptovskej kotline, inventarizačný výskum rozšírenia jasoňa červenoookého na Slovensku – projekt APOLLO, výskum flóry a fauny chránených území Slovenska s dôrazom na krasové územia, výskum malakofauny v zmenených podmienkach vodného diela Liptovská Mara, mapovaniu biotopov nižších rastlín a determinácii machorastov a lišajníkov z okolia vstupov do jaskýň v Jánskej doline a priľahlých dolinách

v spolupráci s Botanickým ústavom SAV (v súčasnosti Centrum biológie rastlín a biodiverzity SAV) a Prírodovedeckou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, lokalizácii svištích kolónií pomocou GPS na území TANAP-u, biodiverzitu druhov a pod.

Od roku 2008 sa inventarizačný výskum robil v nadväznosti na navrhované územia Natura 2000 v Prírodnej rezervácii Švihrová, Hybická tiesňava, Jelšie a Národnej prírodnej rezervácii Skalná Alpa, Jánošíkova kolkáraň, Suchá dolina vždy v koordinácii so ŠOP SR a v spolupráci s Botanickou záhradou Univerzity Komenského v Bratislave, pracoviskom v Blatnici a Technickou univerzitou vo Zvolene.

Od roku 2008 sa začalo systematicky aj s historickým výskumom nadväzujúcim v roku 2003 na riešenie úlohu *Výskum vývoja ochrany prírody na Slovensku* a to jednotlivými etapami po časových obdobiach ako aj úlohou *História a legislatíva druhovej a územnej ochrany na Slovensku*, z čoho vzniklo viac edičných výstupov ako napr. *Najstaršie chránené územia na Slovensku, Vznik Tatranského národného parku, Prírodné klenoty Slovenska a história ich ochrany*.

Po ukončení revitalizácie expozícií sa v roku 2016 začal riešiť aj výskum vzťahov medzi jaskynným osídlením a mimojaskynnými sídliskovými aglomeráciami v praveku a v dobe historickej. V roku 2017 sa začali riešiť štyri nové úlohy s dlhodobým zámerom: *Spoločenstvá snehových výležísk ako bioindikátory zmeny klímy na území európskeho významu Tatry* – v spolupráci s Botanickým ústavom SAV (v súčasnosti Centrum biológie rastlín a biodiverzity SAV) v Bratislave, *Lampenflóra prístupných jaskýň* – v spolupráci s Moravským zemským múzeom v Brne, Technickou univerzitou vo Zvolene a Správou slovenských jaskýň ŠOP SR, *Zooarcheologický výskum na lokalite jaskyňa Dúpnica v Suchej doline* a *Neinvazívny archeologický výskum pravekých hradísk v Demänovskej a Jánskej doline* v spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom v Žiline a Štátnou ochranou prírody SR v Banskej Bystrici, Správou slovenských jaskýň v Liptovskom Mikuláši.

Za sledované obdobie 1999 – 2019 bolo riešených 164 výskumných úloh, z toho 75 venovaných výskumu živej prírody, 71 neživej prírode a jaskyniarstvu a 18 humanitným a spoločenskovedným otázkam. Bolo odovzdaných 67 záverečných a 64 čiastkových správ.

V období rokov 2005 – 2010 pôsobila pri múzeu Múzejná koordinácia rada, ktorej činnosť sa prerušila v období rekonštrukcie budovy múzea na Školskej ulici a činnosť ktorej nahradila novovymenovaná múzejná vedecká rada, ktorá zasadala v rokoch 2018 a 2019. Zastúpenie v nej majú špecialisti z univerzít, SAV, múzeí, partnerských organizácií a jedným členom je zastúpené aj MŽP SR (sekcia ochrany prírody, biodiverzity a krajiny).

V roku 2009 SMOPaJ získalo akreditáciu na vykonávanie vedy a výskumu. Ako múzeum s celoslovenskou

pôsobnosťou sa zaradilo medzi organizácie zriadené ústredným orgánom štátnej správy uskutočňujúce výskum a vývoj v rámci svojej pôsobnosti. V roku 2016 múzeum akreditáciu obnovilo na ďalšie obdobie 2016 – 2022.

Múzeum je od roku 2002 členom Medzinárodnej rady múzeí (*International Council of Museums, ICOM*), členom Medzinárodného výboru múzeí vied a techniky (*Comité International pour les Musées et Collections de Sciences et Techniques, CIMUSET*) a od roku 2005 členom Stredoeurópskej únie technických múzeí (*Mitteleuropäische Union Technischer Museen, MUT*). V rokoch 2006 – 2010 bola D. Šubová členkou Národného výboru ICOM Slovensko.

Edičná a publikačná činnosť

Z 1 099 publikačných výstupov z oblasti výskumu, dokumentácie, prezentačných aktivít, akvizickej činnosti a odbornej správy fondov a zbierok zamestnancov múzea za sledované obdobie 1999 – 2019 bolo 8 uverejnených v karentovaných časopisoch, kde boli publikované výsledky speleologického mineralogického výskumu. Zo 106 výstupov uverejnených v recenzovaných tituloch bolo 43 zameraných na živú prírodu, 52 na geológiu a speleológiu, 5 na humanitné vedy a históriu a 6 na múzejníctvo a múzejnú pedagogiku. V nerecenzovaných zborníkoch a časopisoch bolo uverejnených 985 publikačných výstupov.

Múzeum vydáva tri periodické časopisy. Najstarším odborným časopisom je *Slovenský kras* od roku 1958 do roku 2007 ako najstaršie speleologické periodikum a zároveň druhý najstarší múzejný zborník na Slovensku. Od roku 2008 sa začal vydávať ako recenzovaný vedecký časopis. V období rokov 1958 – 2019 vyšlo 57 ročníkov a v období rokov 1999 – 2019 vyšlo 21 ročníkov (33 čísel a 3 suplementá). Druhým odborným časopisom je *Naturae tutela*, ktorého prvé číslo vyšlo v roku 1992 ešte pod názvom *Ochrana prírody*, druhé v roku 1993 už aj s latinským podnázvom *Naturae tutela* a od tretieho čísla ktoré vyšlo v roku 1995 už len pod latinským názvom *Naturae tutela*. V rokoch 1992 – 2003 vychádzala raz za dva roky ako zborník, v rokoch 2003 – 2008 raz ročne a od roku 2009 vychádza ako vedecký recenzovaný časopis dvakrát ročne. V rokoch 1992 – 2019 vyšlo 23 ročníkov (34 čísel). Redakčné rady oboch vedeckých časopisov so zastúpením ŠOP SR, špecialistov z univerzít a múzeí aj zo zahraničia pracujú pri SMOPaJ pod vedením predsedov redakčných rád z externých pracovísk a výkonných redaktorov SMOPaJ. *Sinter* je tretím múzejným časopisom, ktorého názov vznikol ako skratka zo spojenia speleologické informácie nové objavy technika expozície rebríčky. Jeho 1. číslo vyšlo v roku 1989, 2. číslo v roku 1993, kedy prinášal súhrnné informácie, nové objavy, jaskyniarske techniky, poznatky z jaskyniarskych expedícií, rebríčky jaskýň a iné speleologické zau-

Obr. 6. Exteriér budovy múzea v Liptovskom Mikuláši po rekonštrukcii (2016). Zdroj: Archív ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, foto: Michal Oravec

jímavosti. Od roku 2002 je to múzejný časopis SMOPaJ, ktorý reprezentuje základné odborné činnosti SMOPaJ a aktivity za príslušný rok. V rokoch 1989 – 2019 vyšlo 27 ročníkov. Za sledované obdobie múzeum vydalo 46 edičných titulov (monografií, zborníkov, sprievodcov a katalógov výstav).

Projekty

Múzeum riešilo v rokoch 2006 – 2015 päť projektov zo štrukturálnych fondov EÚ, jeden v operačnom programe Základná infraštruktúra, zameraný na softvérové a materiálno-technické dobudovanie pracoviska Štátneho zoznamu a Národnej databázy jaskýň. V operačnom programe Životné prostredie riešilo štyri projekty, ktoré boli zamerané na celoživotné vzdelávanie v oblasti Natura 2000, na digitalizáciu fondov a technickú podporu informatizácie v oblasti ochrany prírody, na získanie zemepisných súradníc vchodov do jaskýň, dobudovanie archívu podzemných krasových javov a na rekonštrukciu historickej budovy múzea pre environmentálne vzdelávanie (obr. 6). Podieľalo sa na spoluriešení jedného projektu z operačného programu Informatizácia spoločnosti, ktorého riešiteľom bolo Múzeum SNP v Banskej Bystrici.

V rokoch 2006 – 20019 riešilo múzeum 17 projektov s finančnou podporou Environmentálneho fondu MŽP SR. Z týchto boli tri projekty zamerané na vytvorenie náučných filmov s tematikou ochrany prírody, dva na sadovnicke úpravy areálu historickej budovy, jeden na podporu organizovania seminára geológov, jeden na organizovanie konferencie Voda kolíska života, prameň zdravia, jeden na vytvorenie výstavy o lokalitách svetového prírodného dedičstva v SR, jeden na vybudovanie študijného depozitárneho pracoviska na štúdium zbierok a environmentálnu výchovu, jeden pre environmentálne vzdelávanie v nových expozíciách, jeden na podporu organizovania Botanických dní, jeden na podporu vydania publikácií pri príležitosti 85. výročia múzea, jeden na vydanie propagačných materiálov a štyri na podporu environmentálnych aktivít SMOPaJ v edičnej a publikačnej činnosti.

Múzeum taktiež prešlo veľkými zmenami v personálnej oblasti keď sa z 52 zamestnancov v rokoch 1999 – 2000 znížil stav na 48, ktorý bol v období rekonštrukcie budovy a revitalizácie expozícií nepotrebný a v ďalších rokoch sa znížil až na 39 – 42 pracovníkov. V súčasnosti, po spustení prevádzky rozšírených revitalizovaných expozícií, sa zdá stav 48 zamestnancov vyhovujúci.

Environmentálne vzdelávanie

Výchovno-vzdelávacie aktivity majú v múzeu dlhoročnú tradíciu. Už počas pôsobenia Vojtecha Benického sa začali v múzeu organizovať pre verejnosť speleovečery, ktoré sa od roku 1999 organizovali pravidelne a na ktorých prednášali významní jaskyniari. Boli venované aj speleologickým expedíciám. Od roku 2002 sme tieto premenovali na *speleopodujatia* a *ekopodujatia*, ktorých sa pravidelne zúčastňujú externí špecialisti aj amatéri. Od roku 2018 sme na nich začali aj s prezentáciou niektorých typov zbierok, ktoré nie je možné využiť v expozícii, vo výstavnej činnosti, ani pri výučbových programoch, a tak tento spôsob je jediný ako ich predstaviť verejnosti (historické filmy, sklenené negatívy, jaskynné plány a mapy). Do konca roku 2019 sa uskutočnilo už 94 speleopodujatí a 152 ekopodujatí. Od roku 1999 sa uskutočnil cyklus *ekodní* na školách, ktorý sme s cieľom finančného zefektívnenia upravili tak, že škola, ktorá sa na tento cyklus prihlásila, musela poskytnúť priestor na chodbe a zároveň upraviť režim vyučovania v daný deň tak, aby sa na prednáškach troch až štyroch odborných pracovníkov múzea vystriedala celá škola. Zaviedli sme dva cykly na jar a na jeseň, ktoré sa nám po počiatočných organizačných problémoch s niektorými školami nakoniec veľmi osvedčili hlavne v období rekonštrukcie budovy. Okrem toho sme tiež nadviazali na budovanie *ekotried* na školách (v tom období malo ešte múzeum stolársku dielňu a vlastného stolára) a to postupne v Partizánskej Lupči, Sliacoch, Kvačanoch a na Základnej škole československej Brigád v Liptovskom Mikuláši. Začali sme aj s budovaním expozícií partnerských organizácií v ich priestoroch, ako napr. vo vstupnom areáli Ochtinskej aragonitovej jaskyne, na Sitne a v Národnom parku Muránska planina. Tieto aktivity sa postupne utlmili.

Múzeum zabezpečuje aj vzdelávanie pedagógov, ku ktorému prišlo v rámci projektu Natura 2000 v celoživotnom vzdelávaní, kedy v rokoch 2010, 2011 a 2012 zabezpečilo štyri týždenné kurzy s prednáškovými cyklami a terénnymi exkurziami ako aj ekohrami, ktoré realizovalo pre pedagógov základných a stredných škôl v zariadeniach MŽP SR na Teplom Vrchu, Regetovke, v zariadení vo Vadičove a v múzeu. Toto vzdelávanie bolo v súlade s Akreditáciou pre vzdelávanie získanou v roku 2009 na obdobie 2009 – 2015 pod názvom *Územná a druhová ochrana v SR* zamerané na doplnenie školského výučbového programu, po koordinovaní postupov v zabezpečovaní vzdelávania v rámci rezortu medzi SMOPaJ a SAŽP. Druhú akreditáciu získalo múzeum v roku 2016 na obdobie 2016 – 2021. Jedná sa o program kontinuálneho vzdelávania s názvom *Ochrana prírody a krajiny vo výučbe prírodovedných predmetov na základných a stredných školách*. Doteraz vzdelávanie absolvovalo 38 pedagógov. Okrem akreditovaných programov zabezpečilo múzeum vzdelávanie na aktuálne témy životného prostredia (klimatická zmena, zmeny DNA vplyvom faktorov ži-

votného prostredia) s účasťou 29 pedagógov gymnázií z celého Slovenska v roku 2017 a vzdelávanie Využitie prírodovedných expozícií pri environmentálnom vzdelávaní pre partnerské organizácie s účasťou 35 frekventantov v roku 2016.

Od roku 2003 múzeum na vyžiadanie Vlastivedného múzea v Šumperku zabezpečuje v rámci spolupráce jednodenný cyklus vzdelávacích aktivít pre stredné školy so zameraním na ochranu prírody, životné prostredie a jaskyniarstvo.

V rokoch 1999 – 2019 múzeum zabezpečilo komentované prehliadky expozícií pre takmer 24-tisíc návštevníkov. Kým v rokoch 1999 – 2015 to predstavovalo pravidelné sprevádzanie návštevníkov v expozíciách, od roku 2016 sú to hlavne výučbové programy zabezpečované v expozíčných celkoch a osobitne vyžiadané sprevádzania pre školy. Múzeum vydalo *Katalóg vzdelávacích programov*, kde je ponuka 35 vzdelávacích programov, vytvorených v rámci projektu *Rekonštrukcia historickej budovy múzea pre environmentálne vzdelávanie* a ktorá je každoročne dopĺňaná o nové témy zohľadňujúc pri tom aj požiadavky škôl. Väčšina návštevníkov sa však v expozíciách pohybuje voľne a v časovo neobmedzenom horizonte ako je to štandardom vo všetkých väčších múzeách v Európe a vo svete, ako sme to mohli vidieť v rámci konferencií CIMUSET v Číne, Francúzsku, Dánsku, Fínsku, Srbsku, Brazílii, Maroku a Japonsku.

Od roku 2013 múzeum pravidelne organizuje workshopy k významným dňom ochrany prírody a životného prostredia, zamerané na ochranu zvierat, stavanie vtáčích búdok, význam vody, ktoré za toto obdobie navštívilo 14 026 detí a žiakov. Na objednávky múzeum zabezpečuje aj terénne exkurzie, ktoré navštívilo 495 žiakov a študentov. Od roku 2016 zabezpečuje múzeum vzdelávanie seniorov v rámci Univerzity 3. veku pod Akadémiou ozbrojených síl pre štvorsestrálne vzdelávanie v predmete Environmentálne vzdelávanie. V rokoch 2016 – 2019 zorganizovalo detské letné tábory v období prázdnin, ktoré sa tešia veľkej obľube a navštívilo ich 114 detí, ale záujem ďaleko prevyšuje možnosti inštitúcie. Odborní pracovníci múzea zabezpečujú pravidelne aj odborné vedenie prác žiakov a študentov z biológie, geografie a geológie a pripravujú ich aj na biologické olympiády. Múzeum tiež spolupracuje od roku 2018 s Odborom školstva Mestského úradu v Liptovskom Mikuláši pri organizovaní detských ekologických konferencií.

Na konferenciách a seminároch organizovaných v múzeu od roku 2013 sa zúčastnilo 2 061 návštevníkov. Okrem domácich seminárov (speleomítingy, stretnutia archivárov) múzeum organizovalo pravidelne aj konferencie s medzinárodnou účasťou: Stretnutia prírodovedných pracovníkov múzeí s účasťou partnerov z Česka, Maďarska a Poľska, konferenciu s medzinárodnou účasťou *Príroda a jej ochrana v priereze času* (2017) a ďalšie.

Počas Dní svetového kultúrneho dedičstva organizujeme v knižnici cyklus čítaní s porozumením pre žiakov 1. stupňa základných škôl a v minulom roku sme zorganizovali workshop podzemnej fotografie pre Školu umeleckého priemyslu v Ružomberku. V rámci *Týždňa vedy a techniky* zabezpečujeme podujatia, na ktorých žiaci nadobúdajú zručnosti v práci s mikroskopom a osvojujú si základné metódy stanovenia kvality vody. Záujem škôl o tieto podujatia tiež prevyšuje naše priestorové aj personálne kapacity.

* * *

Môžeme objektívne konštatovať, že výchovno-vzdelávacie aktivity v oblasti environmentálneho vzdelávania vysoko prevyšujú aktivity všetkých múzeí na Slovensku, čo, samozrejme, súvisí so zameraním múzea, ale aj s tým, že témy životného prostredia čoraz silnejšie rezonujú ako z lokálneho a regionálneho pohľadu, tak aj z pohľadu globálneho. Máme personálne pokryté, s výnimkou dvoch, všetky oblasti kurátormi pre botaniku, zoológiu, paleontológiu, geológiu, speleológiu, archeológiu, históriu, knihovníctvo a archívniectvo. Pozíciu mykológa riešime dohodami o spolupráci a pozíciu antropológa máme kumulovanú s pozíciou archeológa. Do vzdelávacích aktivít sa v múzeu zapájajú všetci kurátori, nielen pracovníci múzejnej pedagogiky, čím je pokrytá celá šírka problematiky, ale aj jej odbornosť. Samostatnú kapitolu predstavuje predprimárne vzdelávanie s osobitným múzejným pedagógom, kde sme začali využívať vo vzdelávaní aj veľkoplošnú dotykovú obrazovku so špeciálnym softvérom s obsahom *Ochrana prírody a životné prostredie*. V tejto vekovej kategórii je obzvlášť dôležité vybudovať u detí vnímanie dôležitosti ochrany prírody a životného prostredia, lebo v tomto veku sa formujú rozhodujúce životné postoje. Začali sme tiež aj s využívaním mobilnej aplikácie na testovanie žiakov 8. a 9. ročníkov základných škôl a gymnázií z botaniky, zoológie a genetiky v nadväznosti na expozičné celky so zameraním na ochranu prírody a životné prostredie. Aj týmto sprístupňujeme širší obsah odborných celkov našich expozií širokej verejnosti s možnosťou (po pridelení hesla) otestovať si vedomosti návštevníka. Využili sme pri tom rôzne úrovne obťažnosti aj rôzne typy otázok. Takto sa snažíme vhodne kombinovať nové a staré formy vzdelávania. V súčasnosti je environmentálne vzdelávanie múzea koordinované Komisiou pre environmentálne vzdelávanie výchovu a osvetu pri MŽP SR, ktorá pracuje pod Sekciou environmentálnej politiky EÚ a medzinárodných vzťahov.

Podakovanie patrí všetkým pracovníkom múzea, ktorí sa podieľajú na bezproblémovom chode múzea. Osobitne by som sa chcela poďakovať tým, ktorí mi pripravovali podklady na tento článok: RNDr. Leonardovi Ambrózovi, Mgr. Ing. Eve Farkašovskej, PhD., Mgr. Eve Greschovej, Mgr. Ivete Koren-

kovej, Mgr. Petrovi Laučíkovi, PhD., Mgr. Eve Mauritzovej, Ing. Jiřímu Goralskému a Mgr. Ivete Chomovej.

Literatúra

- Archív ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, fond Múzeum slovenského krasu, 1930 – 1949.
- Archív ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, fond Ján Volko-Starohorský, 1880 – 1977.
- Archív ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, fond Vojtech Benický, 1907 – 1971.
- Archív ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, fond Správa slovenských jaskýň 1970 – 1981.
- Habalová, Z., Šubová, D., Janíková, O.: Dopracovanie textovej a grafickej časti súťažného návrhu so zohľadnením pripomienok odbornej poroty, odborných, didakticko-edukačných pripomienok odborných pracovníkov múzea zodpovedných za jednotlivé výstavné celky a spresnením zbierkových predmetov tak, aby nebol pozmenený ideovo umelecký návrh komplexného autorského expozičného diela. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2013, 55 s.
- Hupko, D., Majchrovičová, V., Michalík, T., Mazík, M., Kochanová, G., Kautman, J., Hanko, J.: Štandardy odborných múzejných činností na Slovensku. Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, Odborná komisia pre odborné múzejné činnosti, 2018, 36 s.
- Lalkovič, M.: Múzeum slovenského krasu v prehľade jeho 50-ročnej histórie. Slovenský kras, 1981, 19, s. 9 – 40.
- Lázníčková, M., Mauritzová, E., Sýkorová, M.: Príroda našimi očami: katalóg výstavy. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2017, nestránkované.
- Mauritzová, E.: Aktivity Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši určené pre slabozrakých a nevidiacich návštevníkov. In: Balužinský, J., Marcinová, F. (eds.): Múzeum pre všetkých. Zborník z konferencie venovanej debaterizácii múzeí pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2016, s. 21 – 32.
- Mauritzová, E.: Výstavy pre marginalizované skupiny. Sinter, 2018, 26, 1, s. 36.
- Šubová, D., Korenková, I., Greschová, E.: Interaktívne prvky v nových expozičných Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. In: Jurkovič, J. (ed.): Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí? Odborná konferencia 25. – 26. októbra 2016, Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, 2016, s. 58 – 65.
- Šubová, D.: New Forms and New Times in Popularization of Scientific Knowledge Following Environment. In: 45th Conference of CIMUSET Technical Heritage & Cultural Identity. 5th – 8th December 2017, Rabat, Morocco. Paris: ICOM, 2018, p. 117 – 121.
- Šubová, D.: Digitalization of Museum Collections and Archive Fonds of the Slovak Museum of Nature Protection and Speleology. In: 46th Conference of CIMUSET Museums in a Digital World. 15th – 19th October 2019, Ingenium – Canada's Museums of Science and Innovation, Ottawa, Canada. Paris: ICOM CIMUSET, 2019, p. 60 – 65.
- Waidacher, F.: Príručka všeobecnej muzeológie. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 1999, 477 s.

doc. RNDr. Danka Šubová, CSc., danka.subova@smopaj.sk
Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva,
Školská 4, 031 01 Liptovský Mikuláš

Úlohy a ciele Slovenskej inšpekcie životného prostredia

Ďurđovičová, J.: Tasks and Objectives of Slovak Environmental Inspectorate. *Životné prostredie*, 54, 1, p. 40–49.

The Slovak Environmental Inspectorate (SEI) is a specialised supervisory authority of the Ministry of the Environment of the Slovak Republic, It has supervised compliance with environmental legislation since 1991, and is active in the following six environmental areas at the national level – water, air, waste, nature and landscape protection, biological safety and integrated prevention and pollution control. The inspectorate is the current licencing authority in the last of those environmental areas and it now undertakes many specialised tasks in addition to its original functions. The main role and mission of the Slovak Environmental Inspectorate has dramatically changed over the years. The SEI has become a modern institution which significantly contributes to improvement of the environmental state of the Slovak Republic and its role in society is irreplaceable.

Key words: environment, supervision, competences, pollution, prevention

Výrazný rozmach priemyslu, poľnohospodárstva, výstavby, ale aj iných činností, ktorý nastal v druhej polovici 20. storočia, priniesol so sebou nový fenomén v podobe otázok o možnom negatívnom dopade týchto činností na kvalitu životného prostredia a zdravia ľudí.

Na pomyselné misky váhy sa tak na jednej strane dostali rozvoj a potreby ľudskej spoločnosti a na druhej strane ich neblahé vplyvy, ohrozujúce zachovanie prirodzene čistého životného prostredia pre ďalšie generácie. Postupne sa začali kreovať mechanizmy a inštitúcie určené na sledovanie vplyvu priemyselno-technických činností na životné prostredie a zdravie ľudí. Ľudstvo si s postupnou nástojčivosťou, založenou aj na vlastných negatívnych skúsenostiach, začalo uvedomovať unikátnosť životného prostredia, ktoré je jediným predpokladom našej existencie. Preto sa v súlade s týmto vnímaním sveta prirodzene vyvinula potreba chrániť životné prostredie a s ním aj zdravie ľudí. Nástrojmi, ktoré majú k tejto ochrane prispieť, sú predovšetkým zákony, ktoré sa za týmto účelom prijímajú. Tie by však nepostačovali k naplneniu ich účelu, ak by ich dodržiavanie nemal kto kontrolovať. Inštitút kontroly určite nepatrí k príjemným a obľúbeným formám presadzovania akýchkoľvek regulácií. Jednoznačne ho však možno označiť za jeden z najúčinnějších nástrojov prispievajúcich k zmene správania ako jednotlivcov tak aj skupín v prospech záujmov celej spoločnosti.

Vznik Slovenskej inšpekcie životného prostredia

Šesťdesiate roky 20. storočia na území SR boli obdobím, v ktorom sa začali objavovať prvé snahy, postupne dopĺňané reálnymi krokmi, smerujúce k inštitucionalizácii orgánov určených na ochranu životného prostredia. Priamo viedli k vzniku dvoch samostatných organi-

zácií – Štátnej vodohospodárskej inšpekcie a Štátnej technickej inšpekcie ochrany ovzdušia. Stali sa tak prvými „technickými“ inšpekciami ochrany životného prostredia, ktoré začali v SR pôsobiť na základe prijatých zákonov – a to zákona č. 11/1955 Zb. o vodnom hospodárstve a zákona č. 35/1967 Zb. o opatreniach proti znečisťovaniu ovzdušia. Vznik Štátnej vodohospodárskej inšpekcie, ktorej nástupcom sa neskôr stala Slovenská vodohospodárska inšpekcia, sa datuje k roku 1960 a Štátna technická inšpekcia ochrany ovzdušia bola založená v roku 1967.

Z pohľadu problematiky ochrany životného prostredia sa obdobie po roku 1990 na Slovensku vyznačovalo intenzívnou a bohatou tvorbou právnych predpisov, ktoré postupne a cielene začali riešiť jednotlivé zložky životného prostredia. Tento stav viedol v roku 1991 aj k zriadeniu Slovenskej inšpekcie životného prostredia (SIŽP), ktorá vznikla zlúčením už spomenutých, dovtedy samostatných organizácií: Slovenskej vodohospodárskej inšpekcie a Štátnej technickej inšpekcie ochrany ovzdušia.

SIŽP, ako odborný kontrolný orgán s celoslovenskou pôsobnosťou, bola zriadená 1. septembra 1991 vtedajším ministrom – predsedom Slovenskej komisie pre životné prostredie. Jej primárna úloha spočíva v kontrole nad dodržiavaním zákonných povinností a podmienok ustanovených pre jednotlivé činnosti a oblasti, vymedzené právnymi predpismi platnými na úseku životného prostredia.

Vývoj Slovenskej inšpekcie životného prostredia

Kým na počiatku SIŽP tvorili dve zložky – inšpekcia ochrany ovzdušia a inšpekcia ochrany vôd – postupom rokov a z dôvodu narastajúcej potreby intenzívnejšie vykonávať dozor nad stavom aj iných zložiek životného

prostredia sa prirodzene rozširovala. Po prijatí prvého zákona č. 238/1991 Zb. o odpadoch došlo v roku 1992 k zriadeniu *inšpekcie odpadového hospodárstva* a v roku 1995 k zriadeniu *inšpekcie ochrany prírody a krajiny* na podklade prijatého zákona č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Prvý rok svojej existencie SIŽP kreovala najmä internú organizačnú štruktúru, začala s nábormom personálnych kapacít a odbornou prípravou zamestnancov – inšpektorov – na výkon kontrolnej činnosti a budovala svoje technické zázemie. V nasledujúcom roku reálne začala vykonávať kontrolnú činnosť a tak za rok 1992 vykázala prvé výsledky už pod názvom SIŽP.

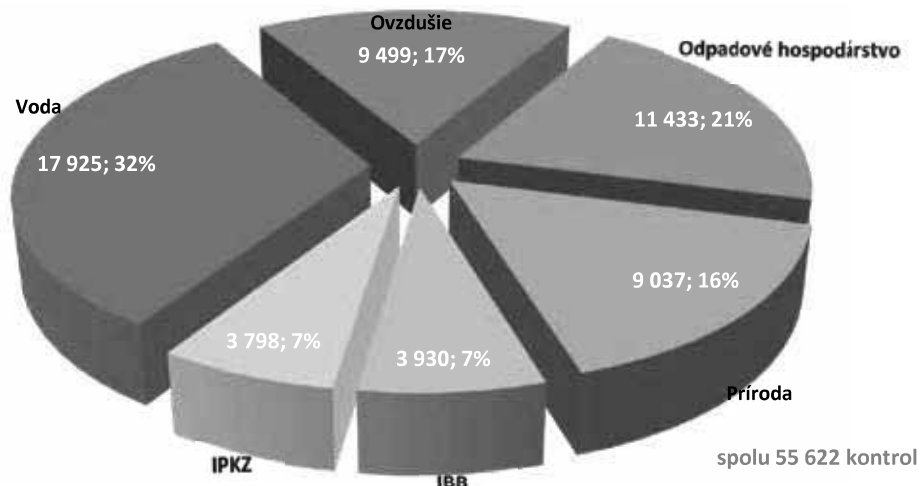
Nové smerovania a koncepcie environmentálnej politiky SR, ako aj príprava vstupu Slovenska do Európskej únie (EÚ) sa v roku 2003 pričínili o to, že v súvislosti s prijatím zákona č. 151/2002 Z. z. o používaní genetických technológií a geneticky modifikovaných organizmov (zákon o GMO), bola na SIŽP zriadená v poradí už jej piata odborná zložka – *inšpekcia biologickej bezpečnosti*. A napokon, na základe prvého zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia v znení neskorších predpisov, bola SIŽP rozšírená o zložku *integrovaného povolenia a kontroly*. Primárnou úlohou tejto inšpekcie, na rozdiel od ostatných, je vydávanie integrovaných povolení pre prevádzky, ktoré naplňajú kritéria uvedeného zákona, avšak súčasne plní aj úlohu kontrolného orgánu.

V období od 1. júla 2001 do 31. októbra 2003 bola súčasťou SIŽP aj *stavebná inšpekcia*, ktorá po tomto období prešla do pôsobnosti vtedajšieho Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR.

SIŽP tak v súčasnosti reprezentuje šesť odborov inšpekcie – ochrany vôd, ochrany ovzdušia, odpadového hospodárstva, ochrany prírody a krajiny, biologickej bezpečnosti a integrovaného povolenia a kontroly – ktoré na svojich úsekoch vykonávajú štátny dozor nad príslušnými právnymi predpismi a na úseku integrovanej prevencie a kontroly znečisťovania životného prostredia (IPKZ) aj povolenie prevádzok, ktoré spadajú pod zákon č. 39/2013 Z. z.

Každá z uvedených odborných zložiek je štruktúrovaná tak, aby zabezpečila efektívne plnenie úloh v oblasti svojho pôsobenia a súčasne sa podieľala na

Počet kontrol podľa zameraní odborov v rokoch 2004 - 2019

Obr. 1. Kontrolná činnosť SIŽP v rokoch 2004 až 2019. Zdroj: SIŽP

Vysvetlivky: IPKZ – Integrovaná prevencia a kontrola znečisťovania životného prostredia; IBB – Inšpekcia biologickej bezpečnosti

plnení spoločenského poslania SIŽP ako celku, ako aj očakávaní spoločnosti. SIŽP kontroluje fyzické osoby oprávnené podnikat' a právnické osoby a na úsekoch ochrany prírody a krajiny a biologickej bezpečnosti aj fyzické osoby.

SIŽP, ktorá má s ohľadom aj na jej originálne činnosti, nezastupiteľnú úlohu v ochrane životného prostredia v SR, je rozdelená na *ústredie* so sídlom v Bratislave a štyri *regionálne inšpektoráty životného prostredia* so sídlami v Bratislave, Banskej Bystrici, Žiline a Košiciach a jeden Inšpektorát životného prostredia Bratislava – *stále pracovisko* v Nitre. V súčasnosti na SIŽP pracuje celkom 245 zamestnancov. Práca inšpektora je veľmi náročná, pretože kladie mimoriadne vysoké nároky nielen na odborné vedomosti, čo je možno porovnateľné s inými významnými profesiami, ale vyžaduje napr. aj schopnosť a ochotu čeliť často neprimeraným útokom zo strany kontrolovaných osôb.

Kompetencie a činnosť Slovenskej inšpekcie životného prostredia

Rozsah kontrolnej a povolovej činnosti SIŽP, s ohľadom na odborné zložky, ktoré sú v nej sústredené, a rozsah právnych predpisov, ktoré sú predmetom jej pôsobenia, sú značné. V sumáre SIŽP vykonáva štátny dozor nad celkom 130 predpismi, z toho nad 29 zákonmi, 53 vyhláškami, 10 nariadeniami vlády SR, ale aj 38 nariadeniami EÚ. Celoslovenské pôsobenie však predurčilo SIŽP aj na výkon špeciálnych úloh, ktoré sú iba v jej originálnej kompetencii. Každá z odborných zložiek je preto niečím výnimočná a nezastupiteľná. K osobitným a významným úlohám SIŽP, ako špeciali-

zovaného orgánu štátnej správy, aj v spojení s presadzovaním nariadení EÚ, patrí napr.:

- plnenie úloh SR v medzinárodnom systéme ochrany vôd a pri cezhraničnom zhoršení kvality vôd na hraničných tokoch a zabezpečenie prevádzky Medzinárodného varovného strediska SR v súlade s Dohovorom o spolupráci pri ochrane a trvalom využívaní Dunaja;
- povoľovanie činnosti a stavebné povoľovanie strategických priemyselných prevádzok;
- zabezpečovanie stanoviska za SR v prípade povoľovania prevádzok v susedných členských štátoch s možným cezhraničným vplyvom na životné prostredie na územie SR;
- zabezpečovanie vyjadrenia cudzieho dotknutého orgánu a jeho účasť pri povoľovaní prevádzok s cezhraničným vplyvom;
- schvaľovanie plánov preventívnych opatrení na zamedzenie vzniku neovládateľného úniku škodlivých látok a obzvlášť škodlivých látok do životného prostredia a na postup v prípade ich úniku – havarijný plán;
- riadenie práce pri mimoriadnom zhoršení vôd a vydávanie príkazov pôvodcovi mimoriadnom zhoršení vôd na vykonanie opatrení;
- kontrolovanie:
  - cezhraničného pohybu odpadov;
  - držby, obchodu a dovozu exemplárov podľa dohovoru CITES (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*), aj v rámci medzinárodnej policajnej organizácie INTERPOL;
  - cezhraničnej prepravy, vývozu a dovozu geneticky modifikovaných organizmov, vrátane zdieľania informácií prostredníctvom mechanizmu *Biosafety Clearing-House*;
  - šírenia invázných nepôvodných druhov;
  - používateľov genetických technológií alebo genetických organizmov (GMO);
  - kvality vyrábaných, dovážaných a predávaných palív a kvality vyrábaných a dovážaných regulovaných výrobkov;
  - dodržiavania emisných limitov na stacionárnych zdrojoch vlastnými kontrolnými diskontinuálnymi meraniami;
  - reprezentatívnosti výsledkov oprávnených meraní emisií, technických požiadaviek a všeobecných podmienok prevádzkovania, kalibrácie, skúšok a inšpekcie zhody automatizovaných meracích systémov emisií (AMS-E), dodržiavania zásad výkonu oprávneného merania, náležitosti a požiadavky vyhotovovania správy o oprávnenej technickej činnosti a protokolov z kontinuálneho monitorovania emisií a dodržiavania osobitných podmienok oprávneného merania;

- monitorovanie cezhraničnej prepravy podozrivého elektrozariadenia;
- monitorovanie cezhraničnej prepravy použitých batérií a akumulátorov, ktoré nie sú odpadom;
- vykonávanie environmentálnych kontrol a štátneho stavebného dohľadu v strategických priemyselných prevádzkach;
- organizovanie a koordinovanie vykonávania kontrol na úseku prevencie závažných priemyselných havárií;
- vyjadrovanie k bezpečnostnej správe, ktorú vypracovávajú podniky spadajúce pod zákon o závažných priemyselných haváriách;
- koordinovanie prenosov údajov do národného registra a Európskeho registra uvoľňovania a prenosov znečisťujúcich látok.

Za obdobie rokov 2004 až 2019, teda za posledných 15 rokov, kedy v podmienkach SIŽP činnosť vykazovalo už všetkých jej šesť odborných zložiek, SIŽP vykonala 55 622 kontrol, pri ktorých bolo v priemere zistené porušenie v 31 % kontrol, vydala 12 241 právoplatných rozhodnutí o pokutách, ktorými uložila pokuty v celkovej výške 14 656 237 eur a vydala 6 698 integrovaných povolení a ich zmien.

SIŽP v období rokov 2004 až 2019 riešila viacero významných udalostí a káz, z ktorých mnohé rezonovali aj vo verejnosti. Na úseku vôd to boli napr. viaceré kontroly v spoločnosti Fortischem, a. s., Nováky (predtým Novácke chemické závody, a. s., Nováky), ktorá je jedným z potenciálnych znečisťovateľov Hornej Nitry. Kontroly boli zamerané najmä na prevádzku a účinnosť čistiarne odpadových vôd, ktorá je v prevládajúcom charaktere určená na čistenie priemyselných odpadových vôd, a následne na vypúšťanie týchto už predčistených vôd do recipientu Nitra. Počas kontrol bolo zistené, že spoločnosť nedodržiavala viaceré podmienky právoplatného povolenia na vypúšťanie odpadových vôd do rieky Nitra.

V oblasti ochrany ovzdušia to bolo napr. šetrenie petície poukazujúcej na znečisťovanie ovzdušia v dôsledku činnosti prevádzkovateľa veľkého zdroja znečisťovania ovzdušia – Kovohuty Krompachy, a. s., na zdroji šachtová pec (výroba čiernej medi). Kontrolou bolo zistené napr. prederavenie filtračnej vložky v komore č. 6 filtračnej stanice, slúžiacej na odprášenie šachtovej pece, nedodržanie technicko-prevádzkových parametrov predpísaných v platnej dokumentácii, nesprávny chod technologického zariadenia (šachtová pec a filtračné zariadenia), nedodržanie určených emisných limitov meraného zdroja pre SO₂, zistené pri diskontinuálnom emisnom meraní.

V oblasti odpadového hospodárstva k najzávažnejším prípadom patrí odhalenie nezákonnej cezhraničnej prepravy 1 300 t odpadov z Rakúska, ktorý bol zistený v Partizánskom. Prešetrovaním sa podarilo objasniť a preukázať túto nezákonnú prepravu, pričom Rakúsko

prevzalo zodpovednosť za tento odpad a zabezpečilo nakladanie s ním v súlade s európskym právom platným v tejto oblasti. Obdobne bola vyriešená aj ďalšia nezákonná cezhraničná preprava, odpad z ktorej rovnako pochádzal z Rakúska. V tomto prípade nedošlo k umiestneniu odpadu na území SR, nakoľko odpad bol zachytený ešte v dvoch kamiónoch, z ktorých mal byť vyložený do opusteného lomu. V tomto prípade, aj v súčinnosti s colnou správou a políciou, bola táto nezákonnosť zachytená včas a kamióny s nákladom odpadu boli odprevedené policajnou eskortou na štátnu hranicu s Rakúskom, ktoré si tento nezákonne prepravený odpad následne prevzalo v súlade s európskym právom platným v tejto oblasti.

V oblasti ochrany prírody a krajiny bol významný napr. prípad zakázanej komerčnej činnosti s papagájom sivým (*Psittacus erithacus*), kedy právnická osoba neprekázala inšpekcii pri 39 exemplárov ich nadobudnutie alebo dovezenie v súlade s právnymi predpismi CITES. Tieto papagáje boli s najväčšou pravdepodobnosťou odchytené vo voľnej prírode v Afrike a prepašované do Európy. Závažným prípadom bolo aj zistenie protizákonného výrubu stovky drevín rastúcich na parcelách v k. ú. Dobšiná, na území s prvým stupňom ochrany, subjektom MontyWood, spol. s r. o.

Citlivo je verejnosťou vnímaná aj oblasť biologickej bezpečnosti. Slovensko má na používanie geneticky modifikovaných organizmov (GMO) stanovené veľmi prísne podmienky, ale i tak sa v roku 2005 zdvihla aj u nás vlna protestov voči pestovaniu geneticky modifikovanej kukurice, ktorá bola uvoľnená na trh EÚ. Preto vtedajší minister životného prostredia SR László Miklós dal SIŽP podnet na správne konanie o zákaze jej pestovania. Do tohto konania boli ako znalci prizvané všetky relevantné osoby, vrátane viacerých ústavov Slovenskej akadémie vied (SAV). V roku 2005 sa geneticky modifikovaná kukurica na slovenské polia nakoniec nedostala, výsledkom tohto správneho konania však bolo rozhodnutie, že za stanovených kontrolných opatrení môžu povolenú kukuricu pestovať aj slovenskí poľnohospodári.

V oblasti integrovaného povoľovania a kontroly SIŽP zastáva dôležitú úlohu v povoľovaní prevádzok, ktoré sú významné objemom svojej činnosti, vrátane podstatného prínosu pre zamestnanosť na Slovensku. SIŽP povoľovala, povoľuje a kontroluje činnosť, napr. prevádzok významných spoločností, ako sú elektrárne, automobilky, veľké chemické prevádzky, papierne, metalurgické prevádzky, potravinárske spoločnosti a iné. Tento útvar riešil aj závažnú protizákonnú činnosť pri prevádzkovaní skládky odpadov Vlčie hory v okrese Hlohovec, ktorý prevádzkovateľovi tejto skládky uložil doposiaľ najvyššiu pokutu, a to vo výške 250 000 eur za nesplnenie uložených opatrení na nápravu.

Najvyššiu pokutu v oblasti ochrany vôd uložila zložka inšpekcie ochrany vôd subjektu FORTISCHEM,

a. s., Nováky za vypúšťanie odpadových vôd v rozpore s povolením orgánu štátnej vodnej správy vo výške 24 502,41 eur.

V oblasti ochrany ovzdušia bola najvyššia pokuta 46 471 eur uložená subjektu Kovohuty Krompachy, a. s., za viaceré porušenia ustanovení zákona o ovzduší.

Úsek inšpekcie odpadového hospodárstva uložil najvyššiu pokutu 38 000 eur subjektu Obchod s palivami, s. r. o., Žilina za to, že v rozpore so zákonom o odpadoch použil rôzne druhy odpadov na povrchovú úpravu terénu.

Na úseku ochrany prírody a krajiny najvyššia pokuta vo výške 20 000 eur bola uložená subjektu MontyWood, spol. s r. o., za protiprávne konanie, ktorého sa dopustil tým, že si objednal výrub drevín, v rámci ktorého jeho realizátori vyrúbali stovky drevín rastúcich na parcelách v k. ú. Dobšiná na území s prvým stupňom ochrany. Rovnaká výška pokuty bola uložená aj subjektu KROM, s. r. o., za protiprávne konanie, ktorého sa dopustil tým, že dal pokyn na výrub drevín v k. ú. Humenné mimo lesného pôdneho fondu, kde platí prvý stupeň územnej ochrany, pričom na túto činnosť nebol vydaný právoplatný súhlas orgánu ochrany prírody.

Inšpekcia biologickej bezpečnosti zistené porušenia rieši hlavne opatreniami na nápravu a rozhodnutiami o zničení GMO. Najvyššie pokuty uložila ústavom SAV vo výške 1 660 eur.

Ochrana vôd

Ochrana povrchových a podzemných vôd vrátane vodných ekosystémov a od vôd priamo závislých ekosystémov v krajine je právne upravená v článku 4 Ústavy Slovenskej republiky a následne aj v zákone č. 364/2004 Z. z. o vodách (vodný zákon), do ktorého bola implementovaná *smernica Európskeho parlamentu a Rady 2000/60/EÚ z 23. októbra 2000, ktorou sa ustanovuje rámec pôsobnosti pre opatrenia spoločenstva v oblasti vodného hospodárstva* (rámcová smernica o vode). Smernica ukladá členským štátom povinnosť chrániť podzemné vody, nakoľko sú najcitlivejším a najväčším útvárom sladkej vody na Zemi a predovšetkým hlavným zdrojom pre verejné zásobovanie pitnou vodou v mnohých regiónoch. Účelom vodného zákona je všestranne chrániť vody pre ich nenahraditeľnosť a preto ustanovenia vodného zákona, povinnosti vyplývajúce z jeho príslušných ustanovení ako aj právnych predpisov vydaných na jeho základe, sú koncipované ako preventívne opatrenia na zamedzenie úniku znečisťujúcich látok do prostredia súvisiaceho s vodou, vrátane vodných ekosystémov a od vôd priamo závislých ekosystémov. SIŽP pri plnení si svojich úloh v rámci štátneho vodoochranného dozoru v kontrolovaných subjektoch vykonáva aj osvetu a edukáciu na úseku ochrany vôd, čím pôsobí preventívne pri odstraňovaní nežiaduceho stavu na tomto úseku.

Inšpekcia ochrany vôd, ktorej prvopočiatky pôsobe-
nia v podmienkach jej predchodcu siahajú až do roku
1960, vykonáva štátny dozor napr. nad vypúšťaním
odpadových vôd alebo osobitných vôd, prevádzkou
a údržbou zariadení slúžiacich na zníženie alebo od-
stránenie znečistenia vôd vypúšťaných do povrchových
alebo podzemných vôd, ochranou povrchových a pod-
zemných vôd pred ich znečisťovaním inými látkami ako
odpadovými vodami, ochranou prirodzenej akumulácie
vôd a vodných zdrojov pred ich znečistením. K jej ďal-
ším významným úlohám patria aj kontroly vykonávané
v chránenej vodohospodárskej oblasti prirodzenej aku-
mulácie vôd na Žitnom ostrove, nakoľko táto oblasť je
svojimi prírodnými podmienkami významnou príro-
dzenou akumuláciou podzemných a povrchových vôd.
Preto z hľadiska ochrany vôd k mimoriadnym a dôleži-
tým kontrolám patria kontroly podnikov poľnohospo-
dárskej prvovýroby.

Novelami vodného zákona pre inšpekciu ochrany
vôd v priebehu rokov postupne pribudli ďalšie kom-
petencie ako napr. riešenie mimoriadneho zhoršenia
vôd, schvaľovanie havarijného plánu, kontrola vypúš-
ťania splaškových odpadových vôd z plavidiel, zaob-
chádzania so znečisťujúcimi látkami a inými odpado-
vými vodami z plavidiel, ukladanie opatrení a pokút
v správnom konaní. Slovensko plní tiež úlohy v medzi-
národnom systéme ochrany vôd a zabezpečuje prevádzku
Medzinárodného varovného strediska SR v súlade
s Dohovorom o spolupráci pri ochrane a trvalom vyu-
žívaní Dunaja.

Inšpekcia ochrany vôd najviac kontrol vykonala
v rámci riešenia *mimoriadneho zhoršenia vôd* (MZV), pri
schvaľovaní havarijných plánov a pri šetrení podnetov.
V rámci riešenia MZV inšpekcia ochrany vôd preberá
hlásenia predovšetkým od jeho pôvodcu a od orgánov
štátnej vodnej správy a zložiek *Integrovaného záchranného
systému* ako aj *Hasičského a záchranného zboru* a *Policajné-
ho zboru SR*. Zistenými príčinami MZV sú predovšet-
kým úniky znečisťujúcich látok do prostredia súvisia-
ceho s vodou, vrátane vodných ekosystémov a od vôd
priamo závislých ekosystémov. Najvýznamnejšou sku-
pinou znečisťujúcich látok sú ropné látky a to celkovo
okolo 50,5 %. Ďalšou významnou skupinou, ktorá sa
podieľa na vzniku MZV, sú odpadové vody a ich vy-
púšťanie do povrchových alebo podzemných vôd bez
povolenia orgánu štátnej vodnej správy, čo predstavuje
okolo 26 %.

Pri kontrolách zaobchádzania so znečisťujúcimi lát-
kami sa inšpekcia zameriava hlavne na technické a orga-
nizačné zabezpečenie prevencie neželateľných únikov
znečisťujúcich látok a materiálno-technické zabezpečie-
nie zneškodňovania a odstraňovania týchto látok pri ich
prípadných únikoch. V rámci tohto dozoru sú kontrolo-
vané najmä zásobné a prevádzkové nádrže, potrubné
rozvody a manipulačné plochy na stáčanie a výdaj zne-
čisťujúcich látok, manipulačné plochy na skladovanie

týchto látok. V oblasti poľnohospodárskej prvovýroby
sa vyhodnocuje zaobchádzanie a skladovanie hospo-
dárskych hnojív, priemyselných hnojív, prípravkov na
ochranu rastlín a silážnych štiav. Kontroly sa taktiež vy-
konávajú na bioplynových staniciach (digestát, fugát).

Pri kontrolách nakladania s vodami, prevádzky
a účinnosti čistiarni odpadových vôd sa preveruje naj-
mä dodržiavanie vydaných rozhodnutí na nakladanie
s vodami. Inšpekcia vykonáva aj vlastné sledovanie
kvalitatívnych a kvantitatívnych hodnôt vypúšťania od-
padových vôd.

Kontrolami vo všeobecnosti je dlhodobou zistené
vysoké percento porušenia ustanovení vodného záko-
na. Ďalšími významnými úlohami, ktoré od roku 2004
plní inšpekcia ochrany vôd, sú kontroly podľa zákona
č. 128/2015 Z. z. o prevencii závažných priemyselných
havárií, podľa zákona č. 67/2010 Z. z. o podmienkach
uviedenia chemických látok a chemických zmesí na
trh (chemický zákon) a podľa zákona č. 319/2013 Z. z.
o pôsobnosti orgánov štátnej správy pre sprístupnenie
biocídnych výrobkov na trh a ich používanie (biocídny
zákon). Uvedené kontroly predstavujú približne 10 %
z celkového počtu vykonaných kontrol.

Zákon č. 128/2015 Z. z. o prevencii závažných prie-
myselných havárií je preventívnym zákonom, ktorého
primárnym cieľom je predchádzať vzniku takýchto ha-
várií s prítomnosťou nebezpečných látok a obmedziť ich
následky na zdravie ľudí, životné prostredia a majetok.
Kontrolami na tomto úseku sa zisťuje, ako prevádzko-
vatelia plnia ustanovené povinnosti.

Kontroly dodržiavania ustanovení na úseku chemic-
kej legislatívy (chemický a biocídny zákon) sú kontro-
lami s nízkym stupňom možného zistenia porušenia
zákonných ustanovení, nakoľko inšpekcia je jedným zo
siedmich kontrolných orgánov podľa citovaných záko-
nov, ktoré vykonávajú kontrolu vo vzájomnej súčinnos-
ti.

Ochrana ovzdušia

Právna úprava ochrany ovzdušia bola v bývalom
Československu zavedená do právneho systému v roku
1967 zákonom č. 35/1967 Zb. o opatreniach proti znečis-
ťovaniu ovzdušia, ktorý bol známy aj ako komínový zá-
kon. Zákon riešil najmä zabezpečenie dobrého rozpty-
lu emisií znečisťujúcich látok do ovzdušia dostatočne
vysokým komínom, nie obmedzovanie emisií. Z tohto
dôvodu bolo Československo známe ako krajina vysok-
kých komínov. Do tohto obdobia siahajú prvé kroky
v zaistení ochrany ovzdušia prostredníctvom štátneho
orgánu, ktorý bol na tento účel určený – *Štátnej technic-
kej inšpekcie ochrany ovzdušia*, ktorá bola predchodkyňou
súčasnej inšpekcie ochrany ovzdušia SIŽP. V nasle-
dujúcom období bol tento zákon nahradený zákonom
č. 309/1991 Zb. o ochrane ovzdušia pred znečisťujúcimi
látkami (zákon o ovzduší), ktorý znamenal významný
pozitívny posun, pretože ochranu ovzdušia riešil no-

vou koncepciou, ktorej cieľom bolo zaistiť čo najnižšie znečisťovanie ovzdušia. Zákon zaviedol emisné limity, poplatky a pokuty za znečisťovanie, monitoring a inventarizáciu emisií, smogovú varovnú a regulačnú službu. Jeho plnenie si vyžiadalo aj zásadnú inováciu monitorovacieho systému kvality ovzdušia. Emisné limity a poplatky viedli v priebehu 90. rokov 20. storočia k poklesu tuhých aj plyných emisií zo stacionárnych zdrojov. V roku 2002 bol prijatý, v poradí už tretí zákon č. 478/2002 Z. z. o ovzduší, ktorým Slovensko plne prevzalo pravidlá ochrany ovzdušia EÚ. V súčasnosti inšpekcia ochrany ovzdušia kontroluje dodržiavanie kvality ovzdušia podľa nového zákona č. 137/2010 Z. z. o ovzduší, ale aj zákona č. 286/2009 Z. z. o fluórovaných skleníkových plynch a zákona č. 321/2012 Z. z. o ochrane ozónovej vrstvy Zeme.

Od roku 2014, kedy boli inšpekcii ochrany ovzdušia udelené Slovenskou národnou akreditačnou službou osvedčenia o akreditácii na technické činnosti, inšpekcia ochrany ovzdušia vykonáva akreditované kontrolné emisné merania vlastnými meracími vozidlami a inšpekcie zhody AMS-E. V roku 2019 sa opätovne po piatich rokoch uskutočnil na SIŽP proces reakreditácie meracích skupín vykonávajúcich kontrolné emisné merania znečisťujúcich látok a inšpekciu zhody AMS-E. Posudzovacia skupina Slovenskej národnej akreditačnej služby hodnotila plnenie akreditačných požiadaviek na ústredí SIŽP a na pracoviskách technických činností na inšpektorátoch v Žiline a Banskej Bystrici. Počas posudzovania systémových požiadaviek bolo preverené plnenie požiadaviek akreditačných noriem STN EN ISO/IEC 17025 a STN EN ISO/IEC 17020, svedecké posúdenie pri výkone meraní aj pri výkone inšpekcie zhody AMS-E. Posudzovatelia Slovenskej národnej akreditačnej služby konštatovali, že všetky činnosti boli vykonané profesionálne a na vysokej odbornej úrovni. Vysoko pozitívne bolo hodnotené aj plnenie systémových požiadaviek akreditačných noriem.

Po ukončení procesu reakreditácie Slovenskou národnou akreditačnou službou vydala SIŽP osvedčenia o akreditácii, ktoré potvrdzujú, že inšpekcia ochrany ovzdušia je aj naďalej spôsobilá vykonávať kontrolné emisné merania a inšpekciu zhody AMS-E. Akreditácia bola udelená 14. augusta 2019 s platnosťou do 14. augusta 2024.

Kontrolná činnosť inšpekcie ochrany ovzdušia pozostáva najmä z inšpekčných kontrol, kontrolných diskontinuálnych meraní emisií znečisťujúcich látok na zdrojoch znečisťovania ovzdušia a z kontrol inšpekcie zhody AMS-E. Inšpekčnými kontrolami sa sleduje dodržiavanie zákona o ovzduší napr. u prevádzkovateľov zdrojov (veľkých, stredných, ale aj malých) znečisťovania ovzdušia, podnikateľov a oprávnených osôb vykonávajúcich oprávnené technické činnosti. Pri kontrolách zameraných na diskontinuálne meranie emisií znečisťujúcich látok na zdrojoch znečisťovania ovzdušia sa sleduje

dodržiavanie ustanovených, resp. určených emisných limitov ustanovených znečisťujúcich látok (TZL – tuhé znečisťujúce látky, TOC – celkový organický uhlík, NO_x, CO, SO₂ a ďalšie). Kontroly inšpekcie zhody AMS-E sú vykonávané najmä na veľkých zdrojoch znečisťovania ovzdušia, ktorými sú zväčša najväčšie priemyselné subjekty.

Odpadové hospodárstvo

Prvými právnymi predpismi, ktoré upravovali problematiku odpadového hospodárstva, boli zákon č. 238/1991 Zb. o odpadoch, ktorý platil ešte pre celú vtedajšiu ČSFR a zákon č. 494/1991 Zb. o štátnej správe v odpadovom hospodárstve, tento platil už len pre územie Slovenska. V súvislosti s aproximáciou práva EÚ do legislatívy SR bol ešte federálny zákon FZ ČSFR č. 238/1991 Zb. o odpadoch v roku 2001 nahradený ďalším zákonom č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a v roku 2002 bol prijatý nový zákon č. 529/2002 Z. z. o obaloch. Postupom času došlo na úseku odpadového hospodárstva aj k ďalším legislatívnym zmenám a tak inšpekcia odpadového hospodárstva v súčasnosti kontroluje dodržiavanie v poradí už tretieho zákona č. 79/2015 Z. z. o odpadoch. Okrem neho vykonáva dozor nad dodržiavaním zákona č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov, zákona č. 514/2008 Z. z. o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu, zákona č. 127/2006 Z. z. o perzistentných organických látkach a zákona č. 205/2004 Z. z. o zhromažďovaní, uchovávaní a šírení informácií o životnom prostredí. Uvedené právne predpisy určujú nielen okruh osôb a činností, ale aj rozsah povinností, ktoré sa týčto osôb týkajú a ktoré sa tak stali cieľovou skupinou kontrolnej činnosti v tejto oblasti.

Najvýznamnejšou oblasťou kontrol z pohľadu rozsahu ustanoveného zákonom a tomu zodpovedajúcej naliehavosti, sú kontroly zamerané na dodržiavanie zákona o odpadoch. Tento zákon je základným právnym rámcom odpadového hospodárstva na Slovensku. Neupravuje však iba samotné nakladanie s odpadmi, určuje aj hierarchiu odpadového hospodárstva, v rámci ktorej na prvom mieste je predchádzanie vzniku odpadov. Spoločným znakom všetkých subjektov vymedzených týmto zákonom a nakladajúcich s odpadmi, je ich označenie ako *držiteľ odpadov*. S tým je spojený aj základný rozsah všeobecných povinností, ktorý je spoločný pre všetkých držiteľov odpadov.

Značný počet zistených porušení sa vzťahuje aj na následné nezákonné odovzdanie odpadu osobe, ktorá s odpadom nie je oprávnená nakladať. Kontrolami býva neraz odhalený celý reťazec vzájomne prepojených subjektov, ktoré odpad preberajú a nakladajú s ním v rozpore so zákonom.

SIŽP vykonáva kontroly zamerané aj na nakladanie s komunálnym odpadom a drobným stavebným odpadom. V súčasnosti chcú mať občania dostatok nádob určených na zber triedených zložiek komunálneho od-

padu a tiež majú právo, v rámci zákonom ustanovených podmienok, minimálne dvakrát do roka odovzdať objemný odpad, komunálny odpad s obsahom nebezpečných látok a drobný stavebný odpad na miesto určené obcou. V rámci týchto kontrol inšpekcia odpadového hospodárstva sleduje napr. aj dodržanie zákonom ustanovenej spôsoby zabezpečenia komunálneho odpadu v lokalitách s výskytom medveďa hnedého.

Novou, rôznorodou a zároveň veľkou skupinou kontrol sa v rámci zákona o odpadoch po roku 2016 stali kontroly subjektov, ktoré zohrávajú významnú rolu v rozšírenej zodpovednosti výrobcov. Sú to najmä výrobcovia vyhradených výrobkov (elektrozariadení, batérií a akumulátorov, obalov a neobalových výrobkov, pneumatík a vozidiel), distribútori týchto výrobkov, spracovatelia odpadov pochádzajúcich z týchto výrobkov a ďalší. Významné postavenie majú aj kontroly subjektov, ktoré svojou často vedomou činnosťou spôsobujú najväčší negatívny dopad na stav a kvalitu životného prostredia tým, že odpady ukladajú na miesta, ktoré na to nie sú určené. Špeciálne a jedinečné postavenie má inšpekcia odpadového hospodárstva v prípade kontrol cezhraničného pohybu odpadov. Kontroly na štátnych hraniciach sú vykonávané aj v spolupráci s kontrolnými orgánmi susediacich krajín.

Druhou významnou oblasťou kontrol sú kontroly podľa zákona č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov. V rámci tohto zákona inšpekcia odpadového hospodárstva kontroluje ako poplatníkov poplatkov, tak aj prevádzkovateľov skládok odpadov/odkalísk, ale aj obce, ktoré používajú príjmy z poplatkov za uloženie odpadov. Najčastejšie porušenia sú zisťované vo vzťahu k nezákonnému konaniu zo strany obcí spočívajúcim v použití prijatých poplatkov v rozpore so zákonom.

Značný počet kontrol je každoročne vykonaný na základe podnetov, je to viac ako 30 % vykonaných kontrol. Pri týchto kontrolách inšpekcia odpadového hospodárstva zisťuje nezákonnosť konania najmä v súvislosti s uložením odpadu na mieste, ktoré na to nie je určené podľa zákona o odpadoch.

Ochrana prírody a krajiny

Vznik inšpekcie ochrany prírody a krajiny sa datuje k roku 1995, nadobudnutím účinnosti zákona č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. V roku 2002 prijatím zákona č. 237/2002 Z. z. o obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín sa inšpekcia ochrany prírody a krajiny stala aj orgánom štátneho dozoru vo veciach ochrany exemplárov (CITES). V súčasnosti vykonáva kontrolu dodržiavania zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, zákona č. 15/2005 Z. z. o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi, tzv. CITES, a nariadení EÚ ako je *nariadenie Rady (ES) č. 338/97 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi* a *nariadenie Komisie (ES)*

č. 865/2006, ktorým sa ustanovujú podrobné pravidlá týkajúce sa vykonávania nariadenia Rady (ES) č. 338/97 o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín reguláciou obchodu s nimi.

Inšpekcia ochrany prírody a krajiny si od svojho vzniku postupne získala dôveryhodnosť a odborný kredit nielen medzi štátnymi orgánmi, s ktorými spolupracuje v rámci svojej kontrolnej činnosti, ale aj medzi samotnými občanmi. Dôvera občanov sa prejavuje každoročným nárastom podnetov poukazujúcich na porušenie rôznych oblastí zákona o ochrane prírody, najmä na ochranu drevín. Na základe podnetov bolo napr. v roku 2019 vykonaných viac ako 70 % všetkých kontrol podľa uvedeného zákona. Inšpekcia ochrany prírody a krajiny každoročne zisťuje porušenie právnych predpisov vo viac ako polovici vykonaných kontrol. Medzi najčastejšie zistené nedostatky patrí výrub drevín bez potrebného súhlasu orgánu ochrany prírody, nedodržanie podmienok určených na uskutočnenie výrubu (výrubaný iný počet drevín, na inej lokalite, v inom termíne a pod.), neuskutočnenie stanovenej náhradnej výsadby alebo nedodržanie podmienok určených na náhradnú výsadbu (napr. nedodržanie určeného počtu drevín, druhovej skladby drevín, nezabezpečenie starostlivosti o dreviny a pod.).

Nelegálne výruby drevín sú v posledných rokoch zaznamenávané aj vo voľnej krajine, najmä na pozemkoch pozdĺž vodných tokov a na pozemkoch, ktoré neboli dlhé roky obhospodarované a zarástli drevinami. O tieto dreviny je v súčasnosti veľký záujem z dôvodu ich využitia na drevnú štiepku na spaľovne s cieľom vyrobiť energiu. Výruby sú v takýchto prípadoch vykonávané živelné, neregulované, bez určenia podmienok zabezpečujúcich ochranu prírody a krajiny.

Okrem problematiky porušovania zákona v oblasti ochrany drevín, inšpekcia ochrany prírody a krajiny prešetruje aj nepovolené aktivity v chránených územiach – organizovanie športových aktivít, budovanie lesných ciest, využívanie dronov na filmovanie, vjazd a státie motorovými vozidlami, umiestňovanie stavieb, zásahy do vodných plôch a mokradí, ochranu chránených druhov rastlín a živočíchov, napr. odstránenie hniezd chráneného živočicha belorítky obyčajnej (*Delichon urbicum*).

V oblasti ochrany exemplárov (CITES), inšpekcia ochrany prírody a krajiny môže kontrolovať veľmi široké množstvo subjektov. Za exempláre podľa CITES sa totiž považujú nielen živé pôvodné a exotické živočíchy a rastliny, ale aj akékoľvek neživé časti a výrobky z nich. Okrem chovateľov tropických papagájov, dravých vtákov, opíc, plazov (korytnáčiek, hadov, jašterov), šeliem (levov, tigrov, púm, medveďov, rysov, vlkov atď.), tropických žiab, rýb, pavúkov a hmyzu inšpekcia ochrany prírody a krajiny kontroluje aj dovozcov a obchodníkov s tropickým drevom, kožušinami, držiteľov poľných trofejí (napr. slonie kly, rohy nosorožcov), výrobky

tradičnej ázijskej medicíny, kaviár, rôzne výživové doplnky s obsahom častí exemplárov rastlín a živočíchov, medvedie mäso, ale napr. aj turistické suveníry, ako sú koraly alebo veľké morské lastúry. Najčastejšími nedostatkami zistenými pri kontrolách sú nedôsledné alebo chýbajúce vedenie evidencie o držaných exemplároch, nepreukázanie pôvodu alebo spôsobu nadobudnutia exemplárov, vykonávanie komerčnej činnosti s exemplármi bez príslušného potvrdenia podľa nariadenia Rady (ES) č. 338/97, ako aj neplnenie povinností predávajúceho, ktorý je povinný zákazníka informovať o tom, aké má chovateľ povinnosti, ak chce, napr. chovať niektoré druhy papagájov, hadov a pod.

Biologická bezpečnosť

V roku 1998 sa zaviedlo moratórium na predaj geneticky modifikovaných potravín a využívanie geneticky modifikovaných poľnohospodárskych plodín. V odpovedi na obavy verejnosti EÚ zaviedla prísnu legislatívu týkajúcu sa GMO, ktorá je založená na princípe predbežnej opatrnosti sofistikovane distribuovanom vo viacerých smerniciach, nariadeniach a rozhodnutiach. SIŽP na úlohu presadiť novú legislatívu v praxi odpovedala v roku 2003 vytvorením zložky inšpekcie biologickej bezpečnosti. Podporou na jej zriadenie bol jeden z PHARE projektov *Biosafety Monitoring System*, v ktorom zúčastnenými inštitúciami okrem SIŽP boli Federálne ministerstvo pre zdravie a ženy Rakúska, Rakúska agentúra bezpečnosti potravín, Oblastná vláda Horné Bavorsko, Bavorské štátne ministerstvo pre životné prostredie, verejne zdravie a ochranu spotrebiteľov a Ministerstvo životného prostredia SR. Spolupráca inšpektorov vytvorená týmto projektom pokračuje dodnes. Pravidelne sa uskutočňujú spoločné kontroly v uzavretých zariadeniach aj v životnom prostredí, na ktorých sa zúčastňujú inšpektori z rôznych členských štátov. Inšpekcia biologickej bezpečnosti sa stala aktívnym členom európskej siete inšpektorov biologickej bezpečnosti, zúčastňuje sa a aj sama organizuje pracovné stretnutia inšpektorov členských štátov EÚ, na ktorom sa prehodnocujú inšpekčné postupy, triedenie používaných genetických technológií do rizikových tried, analytické metódy stanovovania GMO a používané ochranné opatrenia. Systém kontrol inšpekcie biologickej bezpečnosti podlieha aj inštitucionálne pravidelnému prehodnocovaniu zo strany EÚ. Posledný audit úradných kontrol GMO na Slovensku uskutočnila Európska komisia v januári 2018, zahŕňal preskúmanie vnútroštátnych právnych predpisov o GMO, organizáciu kontrol, zdroje, plánovanie a postupy, vykonávanie úradných kontrol vrátane odberu vzoriek a opatrení na presadzovanie práva. Podľa záverečnej správy z tohto auditu Slovensko má dobre organizovaný a efektívny systém úradných kontrol GMO, kontroly sú vykonávané kvalifikovane, odborne a vhodnými metódami.

Inšpekcia biologickej bezpečnosti intenzívne spolupracuje najmä s Ústredným kontrolným a skúšobným ústavom poľnohospodárskym, Ústavom verejného zdravotníctva a Štátnou veterinárnou a potravinovou správou, pretože zákon č. 151/2002 Z. z. o používaní genetických technológií a geneticky modifikovaných organizmov sa uplatňuje ako prvý a vždy pri všetkých druhoch GMO vrátane mikroorganizmov. Používateľovi GMO už od roku 2002 ukladá povinnosť vykonávať opatrenia na predchádzanie možným nepriaznivým účinkom na ľudí a na životné prostredie, s povoleným pokusným zavádzaním GMO do životného prostredia sa na území SR však začalo až v roku 2007. Prvý pokusný GMO do životného prostredia zavádzalo Slovenské centrum poľnohospodárskeho výskumu. Pre výskumných pracovníkov aj pre inšpektorov biologickej bezpečnosti to bola náročná skúsenosť, ktorí vykonali každoročne okolo 70 kontrol na miestach tohto zavádzania. Výsledky kontrol však svedčia o tom, že v SR už v tom čase bol vytvorený primeraný odborný priestor na bezproblémové zvládnutie tejto činnosti. Náročnejšie je vyhovieť prísny požiadavkám legislatívy pri používaní genetických technológií v uzavretých priestoroch, s čím majú skúsenosti aj niektoré ústavy SAV.

Inšpekcia biologickej bezpečnosti svoje kontroly postupne rozšírila aj o kontroly environmentálneho označovania, tvorby národnej infraštruktúry priestorových informácií, využívania genetických zdrojov a v roku 2019 aj o kontroly opatrení uplatňovaných voči inváznym druhom.

Na tvorbe postupov k zaobchádzaniu s inváznymi druhmi inšpekcia biologickej bezpečnosti úzko spolupracuje s Centrom biológie rastlín a biodiverzity SAV na dosiahnutie plného súladu so zákonom č. 150/2019 Z. z. o prevencii a manažmente introdukcie a šírenia invázných nepôvodných druhov a s článkom 8 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1143/2014. Spoločne bolo posúdené riziko úniku alebo šírenia invázných druhov s prihliadnutím na identitu, biológiu a spôsoby rozširovania daného druhu, možnú interakciu s prostredím a iné dôležité faktory. Spoločne bol vypracovaný systém nepretržitého dohľadu pri manipulácii s inváznymi druhmi vrátane podmienok ich prepravy a pohotovostný plán v prípade havárie vrátane plánu eradikácie.

Biologická bezpečnosť je oblasť, ktorá je v EÚ regulovaná iba v posledných rokoch, tak spolu s pripravovanou legislatívou sa vyvíjali a vyvíjajú aj informačné technológie, ktorými sú inšpektori biologickej bezpečnosti schopní svoju oblasť cielene kontrolovať, vyhodnocovať a bezprostredne spolupracovať s povinnými subjektmi. Efektívnym nástrojom kontroly je povinné zdieľanie environmentálnych informácií prostredníctvom geoportálov. Preto medzi prioritnými úlohami inšpekcie biologickej bezpečnosti je v uplynulých desiatich rokoch aj kontrola plnenia povinností vyplývajúcich povinným

osobám zo zákona č. 3/2010 Z. z. o národnej infraštruktúre pre priestorové informácie. Oblasťami kontroly sú hlavne metaúdaje, zobrazovacie a ukladacie služby a interoperabilita.

Environmentálna legislatíva poskytuje aj dobrovoľné nástroje environmentálneho správania. Jedným z týchto nástrojov je zákon č. 469/2002 Z. z. o environmentálnom označovaní výrobkov, ktorý umožňuje konštruktérom, výrobcam a poskytovateľom služieb získať pre svoj produkt environmentálnu značku, ak ich produkt aj jeho výroba spĺňajú stanovené kritériá zamerané na ochranu životného prostredia. Práva oprávnených subjektov chráni aj zákon č. 263/2015 Z. z. o pôsobnosti pre oblasť prístupu ku genetickým zdrojom a využívania prínosov vyplývajúcich z ich používania. Opatrenia transponované v tomto zákone sú na medzinárodnej úrovni upravené *Nagojským protokolom o prístupe ku genetickým zdrojom a spravodlivom a rovnocennom spoločnom využívaní prínosov vyplývajúcich z ich používania*, ktorý spolu s *Kartagenským protokolom o biologickej bezpečnosti* zaviedol postupy implementácie k *Dohovoru o biologickej diverzite* a pre inšpekciu biologickej bezpečnosti je výzvou uviesť tieto pravidlá do praxe.

Integrované povoľovanie a kontrola

Integrovaný prístup k ochrane životného prostredia bol prvýkrát v legislatíve EÚ zakotvený *smernicou Rady 96/61/ES z 24. septembra 1996 o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia*. V rokoch 1999 – 2000 spoločnosť ECOTEC realizovala pre MŽP SR projekt britského know-how fondu s názvom *Vytvorenie kapacít pre IPKZ na Slovensku*, z ktorého výsledkov vyplynulo vytvorenie prvého zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia v znení neskorších predpisov o IPKZ a príslušného povoľujúceho orgánu na SIŽP. V rokoch 2002 – 2004 bol realizovaný projekt DANCEE (konzorcium Ramboll-PlanMiljo) s názvom *Podpora Slovenska pri implementácii smernice o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania (Integrated Pollution Prevention and Control, IPPC)* a v rokoch 2003 – 2004 realizovaný ďalší Twining projekt SR/Grécko (Slovenská agentúra životného prostredia a NTU Atény) *Implementácia smernice o IPPC*. Realizácia a výsledky týchto projektov boli prípravnou fázou, ktorá uľahčila na Slovensku transpozíciu smernice Rady 96/61/ES do právneho poriadku SR, a to do prvého zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia v znení neskorších predpisov. Tento zákon upravoval integrovanú prevenciu a kontrolu znečisťovania životného prostredia, práva a povinnosti prevádzkovateľov prevádzok, v ktorých sa uskutočňuje jedna alebo viacej priemyselných činností podľa prílohy č. 1 k tomuto zákonu, úlohy orgánov verejnej správy v procese IPKZ, informačný systém IPKZ a podmienky odbornej spôsobilosti na poskytovanie odborného poradenstva v oblasti IPKZ.

Zákon definoval IPKZ ako súbor opatrení zameraných na prevenciu znečisťovania životného prostredia, znižovanie emisií do ovzdušia, vody a pôdy, obmedzenie vzniku odpadu a zhodnocovanie a zneškodňovanie odpadu s cieľom dosiahnuť vysokú celkovú úroveň ochrany životného prostredia. Cieľom IPKZ je preto minimalizácia dopadov povoľovanej prevádzky na životné prostredie, čiže predchádzanie vzniku znečistenia, prípadne obmedzovanie jeho vzniku voľbou vhodných výrobných postupov a technológií, úspora nákladov na suroviny, energie, vodu. Tým sa prekonáva princíp zložkového prístupu, ktorý často viedol iba k prenosu znečisťovania z jednej zložky životného prostredia do druhej. Integrovaný prístup k ochrane životného prostredia sa tak zaradil k najpokrokovejším stupňom ochrany zložiek životného prostredia aj na území Slovenska. Hlavným prostriedkom na dosiahnutie základného cieľa integrovaného povoľovania, t. j. zníženia dopadov na životné prostredie, sa stáva zavádzanie a používanie *najlepších dostupných techník (Best Available Techniques, BAT)*, ktoré boli na európskej úrovni vypracované v tzv. referenčných dokumentoch o BAT-BREF (*Best Available Techniques Document*) Európskym úradom pre IPKZ (*European Integrated Pollution Prevention and Control Bureau, EIPPCB*) so sídlom v Seville.

Keďže zákon určil SIŽP ako príslušný orgán v tejto oblasti, 1. augusta 2003 bola na SIŽP zriadená zatiaľ jej posledná zložka *integrované povoľovanie a kontrola*. Jej primárnou úlohou je vydávanie integrovaných povolení, ale súčasne je aj špeciálnym stavebným úradom, ktorý vydáva stavebné povolenia a kolaudačné rozhodnutia pre prevádzky spadajúce pod IPKZ. V predmetných prevádzkach tiež vykonáva environmentálne kontroly, pri ktorých dohliada a presadzuje, aby prevádzkovatelia dodržiavali podmienky integrovaného povolenia s cieľom minimalizovať negatívny dopad priemyslu na životné prostredie a aplikovali vo svojich procesoch BAT, t. j. inovovali svoju technológiu v súlade s najnovšími vedeckými poznatkami. Za zistené nedostatky v rámci environmentálnych kontrol zložka IPKZ ukladá prevádzkovateľom pokuty a opatrenia na nápravu. V prípade povoľovania prevádzky na území SR, ktorá by mohla mať vplyv na životné prostredie susedného členského štátu, zabezpečuje vyjadrenie cudzieho dotknutého orgánu a jeho účasť na konaní a v prípade povoľovania prevádzky na území susedného členského štátu, ktorá by mohla mať vplyv na životné prostredie na území SR, zasiela tomuto štátu stanovisko za SR.

V prvých rokoch fungovania musela SIŽP v relatívne krátkom čase (do 30. apríla 2004) vydať prvé integrované povolenia na všetky nové prevádzky, čo súviselo so vstupom Slovenskej republiky do EÚ (1. máj 2004). Táto úloha bola splnená a tak do 1. mája 2004 bolo vydaných 32 integrovaných povolení na všetky nové prevádzky.

Ďalší časový horizont, do ktorého museli mať všetky jestvujúce prevádzky spadajúce pod IPKZ vydané in-

tegrované povolenia, bol 30. október 2007. SIŽP dodržala aj tento termín a vydala 500 integrovaných povolení.

Nasledujúce obdobie sa na pôde Európskeho parlamentu naliehavo prezentovala potreba prevencie, zníženia a čo možno najväčšej eliminácie znečisťovania spôsobovaného priemyselnými činnosťami, tiež sa postupne začala presadzovať zásada *znečisťovateľ platí*, ale rástla aj potreba ustanoviť všeobecný rámec kontroly hlavných priemyselných činností. Tieto dôvody viedli v roku 2010 k prijatiu *smernice Európskeho parlamentu a Rady 2010/75/EÚ z 24. novembra 2010 o priemyselných emisiách*, ktorá zlúčila sedem smerníc do jednej (78/176/EHS, 82/883/EHS, 92/112/EHS, 1999/13/ES, 200/76/ES, 2001/80/ES a 2008/1/ES). V súlade s touto smernicou by povolenie malo obsahovať všetky opatrenia potrebné na dosiahnutie vysokej úrovne ochrany životného prostredia ako celku a na zabezpečenie činnosti v prevádzke v súlade so všeobecnými zásadami, ktoré upravujú základné povinnosti prevádzkovateľa. Povolenie by malo obsahovať aj emisné limity pre znečisťujúce látky alebo rovnocenné veličiny alebo technické opatrenia, primerané požiadavky v oblasti ochrany pôdy a podzemných vôd, ako aj požiadavky na monitorovanie. Podmienky povolenia by sa mali stanoviť na základe najlepších dostupných techník. Smernica a jej myšlienky boli v roku 2013 transponované aj do právneho poriadku Slovenska a to v zákone č. 39/2013 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia v znení neskorších predpisov.

* * *

Svet v súčasnosti nevyhnutne, ako daň za svoj rozvoj v posledných sto rokoch, čelí mnohým environmentálnym výzvam, ktoré sa však bez riadneho prijímania adresných legislatívnych pravidiel a ich následného vyžadovania, môžu len s ťažkosťami ujať a presadiť. V tomto smere bude SIŽP zohrávať aj naďalej významnú a nenahraditeľnú úlohu. Za týmto účelom SIŽP vyvíja konkrétne kroky k jej nevyhnutnému efektívnemu dobudovaniu s primárnym cieľom, a to v maximálnej možnej miere zodpovedajúcej reálnym možnostiam organizácie (personálne, technické, kompetenčné), aktívne reagovať na najväčšie environmentálne problémy. Preto jej primárna úloha bude v nasledovnom období prioritne orientovaná na preverovanie činnosti či už jednotlivcov alebo podnikateľov, dôsledkom ktorej je možné ohrozenie životného prostredia a zdravia ľudí. Na dosiahnutie tohto cieľa, ktorý sa možno zdá byť formálne pomenovaný a jednoduchý, avšak obsahovo je mimoriadne náročný a zložitý, SIŽP už v súčasnosti podniká množstvo krokov, ktoré ju k tomuto cieľu vedú. Je to napr. aktívna účasť pri tvorbe alebo novelizácii právnych predpisov, kedy využíva praktické poznatky na ich skvalitnenie v prospech ochrany životného prostredia. Je to aj aktuálna účasť na projektoch hrađených zo štrukturálnych

zdrojov EÚ, ktoré majú napomôcť k technickému dobudovaniu SIŽP, vrátane účinného informačného systému celej SIŽP, ktorý bude poskytovať analýzu rizík jednotlivých zložiek životného prostredia, ale aj vytvorenie priestoru, v ktorom majú občania možnosť dozvedieť sa o výsledkoch šetrenia najvypuklejších problémov a káuz, alebo možnosť jednoduchým spôsobom podávať podnety. Pre SIŽP je veľkou a zaväzujúcou výzvou do nasledujúceho obdobia garantovať svoje miesto efektívnou, všeobecne prospešnou a profesionálnou činnosťou aj naďalej. SIŽP má väčšie možnosti ako ktokoľvek iný v ovplyvňovaní správania jednotlivých osôb, či už fyzických alebo podnikateľov, vo vzťahu k životnému prostrediu. Preto chce svoje pôsobenie aj naďalej plnohodnotne zastávať a naplňovať jej hlavné poslanie *presadzovať právne predpisy, zvyšovať environmentálne povedomie a zodpovednosť dotknutých osôb za stav životného prostredia a ochraňovať životné prostredie a zdravie ľudí*.

Literatúra

- Bieliková, M., Bukovská, G., Horváth, L., Horecká, T.: Kontrola používania GMO v SR. Bratislava: Veda, 2008, s. 47
- Feketeová, M., Horecká, T., Mogelská, N.: Unintentional Transboundary Movements of LMOs: Experiences from Central and Eastern Europe. Biosafety Protocol News, 2016, 12, p. 10 – 11
- Horvath, L., Horecka T., Feketova M., 2012: Cultivation of biotech-crops, control of co-existence and environmental monitoring of GM plants in Slovakia. Plant Protect. Sci., 48, p 3-10.
- SIŽP: Výročné správy Slovenskej inšpekcie životného prostredia od roku 2004 do 2015. (<http://old.sizp.sk/univerzal1.php?t=1513260881&tab=vyrspravy>)
- Súhrnná správa Slovenskej národnej akreditačnej služby z reakreditácie pracovísk technických činností – inšpekčný orgán, 28. 07. 2019
- Tóth, D., Bežo, M., Bežová, K., Brežňanová, I., Brindza, J., Bulla, J., Ferenčík, I., Furiaková-Šulejová, L., Gálová, Z., Godány, A., Horecká, T., Hraška, Š., Ražná, K., Chrenek, P., Kačániová, M., Kantíková, M., Klubicová, K., Kmeť, V., Siekel, P., Sommer, A., Šajbidor, J., Štefanovič, J., Štefúnová, V.: Biologická bezpečnosť. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2007, 463 s.
- Vyhodnotenie plnenia Plánu hlavných úloh SIŽP za roky 2016 až 2018

Ing. Jarmila Ďurďovičová, jarmila.durdovicova@sizp.sk
Útvar inšpekcie odpadového hospodárstva Slovenskej inšpekcie životného prostredia, Grösslingová 5, 811 09 Bratislava

Sedemdesiat rokov existencie Výskumného ústavu vodného hospodárstva

Rimarčíková, M.: Seventy Years Existence of the Water Research Institute. *Životné prostredie*, 2020, 54, 1, p. 50–54.

The Water Research Institute (WRI) is a scientific research base for the water management sector of Slovakia. It is part of highly specialised network of research organisations across the world and a fully-valued member in the European area. The WRI is a public non-profit research organisation governed by the Ministry of Environment, and it conducts comprehensive research in the field of water management and provides scientific assessment, expert opinions and professional consulting services for the development of sustainable water management. The Water Research Institute actively participates in finding solutions for current and future environmental problems, and especially emphasises the rational use of water and adherence to national development concepts and international commitments.

Key words: water research institute, water management, monitoring, environment

Výskumný ústav vodného hospodárstva (VÚVH) je komplexné vedecké pracovisko s aplikovaným výskumom v oblasti vodného hospodárstva. Rozsahom svojich prác a výskumom je jediné na Slovensku, patrí do vysoko špecializovanej siete výskumných ústavov vo svete a je plnohodnotnou súčasťou európskeho priestoru. VÚVH je príspevkovou organizáciou patriacou do rezortu životného prostredia.

Ako rezortná vedeckovýskumná základňa vytvára a poskytuje vedecké a odborné posudky, odporúčania a špeciálne poradenské služby pre trvalo udržateľný rozvoj vodného hospodárstva. Aktívne sa podieľa na riešení aktuálnych a výhľadových problémov životného prostredia z pohľadu ochrany a racionálneho využívania vôd so zohľadnením národnej koncepcie rozvoja a medzinárodných záväzkov.

História Výskumného ústavu vodného hospodárstva

Po druhej svetovej vojne vznikla na Slovensku potreba vybudovať vodné hospodárstvo, s cieľom zabezpečiť dostatok kvalitnej vody pre najrôznejšie účely, výstavbou vodných diel zabezpečiť energiu, chrániť krajinu pred veľkými vodami, chrániť toky pred znečisťovaním odpadovými vodami atď.

V dôsledku rozbiehajúcej sa industrializácie a urbanizácie nariadila vláda v decembri 1948 vypracovať *Štátny vodohospodársky plán* ako základný dokument rozvoja vodného hospodárstva krajiny. V tejto súvislosti bola 9. januára 1951 v Bratislave zriadená pobočka pražského *Výskumného ústavu vodohospodárskeho*, ktorá bola zároveň jeho oblastným ústavom pre Slovensko. Zakladateľom a prvým riaditeľom ústavu bol významný hydrológ európskeho formátu, akademický profesor Ing. Oto Dub, DrSc.

VÚVH vznikol spojením výskumnej zložky hydrotechnického laboratória *Štátneho vodohospodársko-stavebného úradu* a časťou bývalého *Štátneho hydrologického ústavu*. Na začiatku svojej existencie pozostával z troch výskumných odborov – hydrotechnického, hydrologického a odboru čistoty vôd. V roku 1952 pribudol ďalší – odbor meliorácií, ktorý bol neskôr (v roku 1959) odčlenený a stal sa *Výskumným ústavom závlahového hospodárstva* v Bratislave.

Významným medzníkom pre VÚVH bol rok 1958, kedy bola dokončená výstavba prevádzkovej budovy na ľavom brehu Dunaja (obr. 1–2), v ktorej sa sústredili výskumné pracoviská ústavu, dovtedy rozmiestnené na viacerých miestach Bratislavy. Patrilo sem aj rozsiahle hydraulické laboratórium, zriadené v dvoch halách bývalého výstavného areálu Dunajských veľtrhov. Postupne sa vybudovalo 13 externých výskumných a poloprevádzkových staníc na celom Slovensku.

Najvýznamnejším vedecko-výskumným pilierom VÚVH bol odbor hydrotechniky. Vypracoval celý rad štúdií, ktoré boli podkladom na projektovanie a výstavbu veľkých hydroenergetických a vodohospodárskych diel najmä v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Pre Vodné dielo Gabčíkovo – Nagymaros boli na VÚVH postavené desiatky modelových zariadení a riešené stovky výskumných úloh. Už v polovici 60. rokov VÚVH využívalo v súlade so svetovým trendom analógové počítače a matematické modelovanie, je tiež autorom prvého publikovaného matematického modelu morfológického vývoja toku.

Ako súčasť odboru hydrológie a hydrotechniky vzniklo *Kalibračné laboratórium vodomerných meračov*.

V januári 1976 bol k VÚVH pričlenený štátny podnik *Vodorozvoj*, ktorý pôsobil ako koncepčno-rozvojová základňa odvetvia vodného hospodárstva na Slovensku,

čím odborná náplň pracoviska nadobudla približne rovnakú štruktúru, ako ju poznáme dnes.

V 60. rokoch 20. storočia rástli nároky na zásobovanie pitnou vodou a problém znečisťovania vôd bol stále aktuálnejší. To bol podnet k tomu, aby sa na VÚVH začala venovať pozornosť otázkam vodárenstva; formovali sa útvary čistoty, úpravy a ochrany vôd. VÚVH zmapoval kvalitu vôd slovenských tokov a zdroje znečistenia, čo umožnilo vypracovanie prvej mapy čistoty slovenských riek. Podobne výrazným počínom bol multidisciplinárny projekt 14 pracovísk z vtedajšej ČSSR.

V rámci ochrany vôd pred znečistením ropou a produktami ropy bol VÚVH hlavným riešiteľským i koordinačným pracoviskom. Pozornosť sa začala venovať aj podzemným vodám. Vodné zdroje na Žitnom ostrove a ich ochrana pred znečistením vyústila v 70. rokoch do Plánu komplexného využitia a ochrany vôd Žitného ostrova. Významné výsledky dosiahol ústav aj v oblasti saprobiológie Dunaja.

Od roku 1997 boli hydroanalytické činnosti a laboratória sústredené do jedného odboru – *Národného referenčného laboratória pre oblasť vôd na Slovensku*, ktoré okrem analytickej činnosti a vývoja nových metód vykonáva VÚVH aj najvyšší audit a zabezpečuje harmonizáciu činností s krajinami EÚ.

V roku 1996 vznikol na VÚVH samostatný odbor technickej normalizácie, zabezpečujúci odbornotechnickú pomoc pri tvorbe slovenských technických noriem.

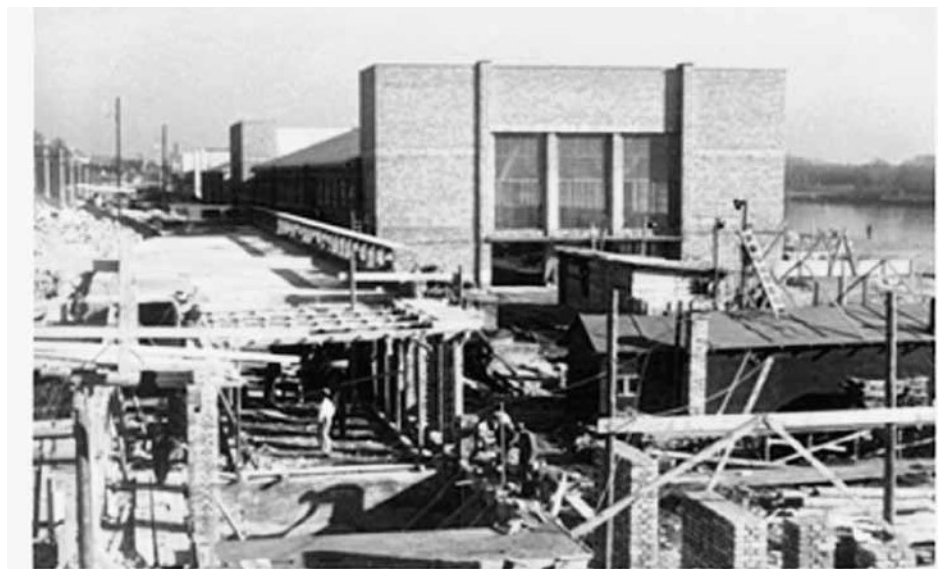
Súčasnosť Výskumného ústavu vodného hospodárstva

V súčasnosti má VÚVH viac ako 200 zamestnancov. Organizačne je členený do piatich odborov:

1. Odbor koncepcií, programov a vodného plánovania;

Obr. 1. Sídlo Výskumného ústavu vodného hospodárstva v Bratislave. Zdroj: Archív VÚVH

Obr. 2. Výstavba prvých objektov Výskumného ústavu vodného hospodárstva v Bratislave okolo roku 1958. Zdroj: Archív VÚVH

2. Odbor hydrológie a hydrotechniky;
3. Odbor kvality vôd;
4. Národné referenčné laboratórium pre oblasť vôd na Slovensku;
5. Odbor ekonomiky a správy majetku.

Pôsobí v nasledovných oblastiach:

- vodné plánovanie;
- sledovanie znečistenia povrchových a podzemných vôd a s vodou súvisiacich matric;
- hodnotenie kvality a stavu povrchových a podzemných vôd dodávka pitnej vody a bezpečnosť;
- odvádzanie a čistenie odpadových vôd, nakladanie s čistiarenským kalom;
- ochrana vodných zdrojov;
- ochrana podzemných vôd pred dusičnanmi a znečistením pesticídmi;

Obr. 3. Monitoring vody – odber vzoriek. Zdroj: Archív VÚVH

- zmena klímy a jej vplyv na vodné hospodárstvo – adaptačné opatrenia;
- protipovodňové opatrenia a ochrana vôd pred povodňami;
- hydromorfologické zmeny na tokoch, rybovody.

V oblasti vodného plánovania je VÚVH pracoviskom povereným koordináciou *rámčovej smernice o vode* (smernica Európskeho parlamentu a Rady 2000/60/ES z 23. októbra 2000, ktorou sa stanovuje rámec pôsobnosti pre opatrenia spoločenstva v oblasti vodného hospodárstva). Pripravuje hlavné plánovacie dokumenty, ktoré pozostávajú z plánov manažmentu správneho územia Dunaja a Visly. Plány manažmentu povodí sú základným nástrojom na dosiahnutie cieľov vodného plánovania v správnych územiach povodí, ktoré na základe vykonaných analýz súčasného stavu povrchových a podzemných vôd a zhodnotenia vplyvu ľudskej činnosti na vodné pomery ustanovujú environmentálne ciele a programy opatrení na ich dosiahnutie vrátane finančného zabezpečenia.

VÚVH je odborné vedeckovýskumné pracovisko vodného hospodárstva poverené Ministerstvom životného prostredia SR vykonávať primárne posúdenie významnosti vplyvu realizácie nových rozvojových projektov na stav útvarov povrchovej vody a stav útvarov podzemnej vody vo vzťahu k plneniu environmentálnych cieľov podľa čl. 4.7 rámcovej smernice o vode. Posudzuje každý nový projekt alebo novú rozvojovú aktivitu, u ktorej sa predpokladá, že spôsobí zmenu fyzikálnych (hydromorfologických) charakteristík útvarov povrchovej vody a úrovne hladiny v útvare podzemnej vody. Posudzujú sa predovšetkým projekty týkajúce sa vodnej dopravy, malých vodných elektrární a protipovodňovej ochrany.

VÚVH poskytuje komplexné služby a servis v oblasti tvorby a poskytovania digitálnych alebo analógových mapových služieb. Prostredníctvom analógových mapových služieb poskytuje Vodohospodársku mapu SR v mierke 1: 50 000.

Súčasťou VÚVH je aj pracovisko technickej normalizácie pre vodné hospodárstvo. Jeho hlavným poslaním je koordinácia tvorby slovenských technických noriem (STN) v oblasti vodného hospodárstva so zameraním na harmonizáciu STN s európskymi normami, ktorá je pre Slovenskú republiku povinná a vyplýva z členstva Slovenska v Európskej únii a Európskom výbore pre normalizáciu (CEN, *The European Committee for Standardization*). Pracovisko technickej normalizácie zabezpečuje odbornú a technickú pomoc pri tvorbe pôvodných STN a pri preberaní európskych a medzinárodných noriem do sústavy STN. Služi ako informačné pracovisko, ktoré sústreďuje všetky aktuálne informácie o slovenskej, európskej a medzinárodnej normalizácii a informuje o nich odbornú verejnosť systematicky a pravidelne, ale poskytuje aj poradenskú, informačnú, prednáškovú a konzultačnú činnosť aktuálne podľa potrieb a záujmu. Pracovisko technickej normalizácie koordinuje výber noriem, ktoré sa majú prebrať, realizuje odborný preklad a zabezpečuje celý schvaľovací proces.

Základným nástrojom na zisťovanie výskytu, množstva, režimu a kvality všetkých druhov vôd je monitorovanie vôd. Získané informácie sú podkladom na vodné plánovanie, nastavovanie opatrení na zlepšenie stavu vôd a zhodnotenie efektivity už realizovaných opatrení. Slúžia pre odbornú aj laickú verejnosť na riešenie rôznych problémov s kvalitou vody. Monitorovanie vôd je riadené prostredníctvom ročných a rámcových *Programov monitorovania*. VÚVH koordinuje prípravu plánov monitorovania vôd na Slovensku a podieľa sa na ich realizácii. Monitorovanie vôd sa uskutočňovalo v minulosti v rámci dvoch projektov z Operačného programu Životné prostredie (programové obdobie 2008 – 2012 a 2012 – 2015). V súčasnosti sa realizuje projekt z nového Operačného programu Kvalita životného prostredia na roky 2015 – 2020. Monitorovanie zahŕňa výskum podzemných a povrchových vôd a výskum vôd chránených

území. Jeho vykonávaním sa zisťujú chemické, fyzikálno-chemické, hydrobiologické, mikrobiologické, rádiochemické a hydromorfologické charakteristiky prostredníctvom činností, akými sú odbery vzoriek, terénny prieskum, hydromorfologické merania, úpravy vzoriek, analytické práce a hodnotenie výsledkov (obr. 3).

Povodne predstavujú prírodnú hrozbu, ktorá má negatívne dopady na ľudstvo, jeho hospodárske aktivity i životné prostredie. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2007/60/ES z 23. októbra 2007 o hodnotení a manažmente povodňových rizík (povodňová smernica) ukladá členským štátom Európskej únie povinnosť hodnotiť a mapovať povodňové ohrozenie a povodňové riziko a následne vypracovať plány manažmentu povodňového rizika. Všetky spomenuté činnosti, ktoré na seba nadväzujú, sa budú prehodnocovať a podľa potreby aktualizovať v 6-ročných cykloch na rôznych úrovniach. Nadregionálnu úroveň na území Slovenska predstavuje medzinárodné povodie Dunaja. Na tejto úrovni sa VÚVH podieľa na činnosti expertnej skupiny na ochranu pred povodňami Medzinárodnej komisie pre ochranu Dunaja (ICPDR, *International Commission for the Protection of the Danube River*) a tiež na činnosti tzv. Dunajskej stratégie (EUSDR, *The EU Strategy for the Danube Region*), ktorá predstavuje platformu na podporu a implementáciu projektov v oblasti environmentálnych rizík. Národná úroveň je reprezentovaná plánmi manažmentu povodňového rizika v jednotlivých čiastkových hydrologických povodiach na území Slovenska.

V súčasnom období je kvôli eliminácii povodní a zníženiu povodňových škôd nevyhnutné poznať jednotlivé parametre povodní. Moderné nástroje na modelovanie a mapovanie spolu s komplexnými riešeniami predstavujú kľúčové prvky potrebné na pochopenie, identifikáciu a kvantifikovanie povodňového ohrozenia a povodňového rizika a na ich efektívny manažment. Využívajú sa nielen pri vyššie spomenutých činnostiach spojených s implementáciou povodňovej smernice na rôznych úrovniach, ale napr. aj pri manažmente krízov-

Obr. 4. Kalibračné laboratórium Výskumného ústavu vodného hospodárstva v Bratislave. Zdroj: Archív VÚVH

Obr. 5. Modelovanie bezpečnostného prepadu vodného diela. Zdroj: Archív VÚVH

vých situácií (záplavy spôsobené preliatím alebo prietrami ochranných hrádzí vodných tokov) a pri štúdiách zameraných na posúdenie účinnosti protipovodňových opatrení na lokálnej úrovni (mestské aglomerácie, obce).

Špecializované pracoviská Výskumného ústavu vodného hospodárstva

Národné referenčné laboratórium pre oblasť vôd na Slovensku (NRL) je najvyšším metodickým orgánom na zabezpečenie kvality odberov vzoriek a analytických

skúšok vôd a súvisiacich matric na všetkých stupňoch nakladania s vodou v zmysle zákona č. 364/2004 Z. z. o vodách (vodný zákon) a na odborné posudzovanie účinnosti technologických riešení a použitých zariadení v oblasti úpravy a čistenia povrchových vôd, podzemných vôd, odpadových vôd a kalov. NRL je držiteľom dvoch osvedčení o akreditácii. Podľa normy STN EN ISO/IEC 17025 je akreditované na fyzikálno-chemické a chemické, rádiochemické, hydrobiologické a mikrobiologické skúšky vôd, vodných výluhov, s vodou súvisiacich matric a vodných organizmov, na odber vzoriek vôd, s vodou súvisiacich matric a vodných organizmov a na vyjadrovanie názorov a interpretácií k výsledkom skúšok. V zmysle STN EN ISO/IEC 17043 je pracovisko akreditované aj na organizovanie skúšok odbornej spôsobilosti. Zároveň je držiteľom osvedčenia o autorizácii na výkon úradných meraní v oblasti rádiochémie. Okrem toho vykonáva NRL aj činnosti spojené najmä s implementáciou analytických metód, prípravou hodnotiacich postupov a riešením problémov spojených s kvalitou vôd. Uvedené činnosti sa vykonávajú plnením plánu hlavných úloh VÚVH v rámci domácich a medzinárodných projektov, podnikových úloh a služieb pre rôznych zákazníkov.

Kalibračné laboratórium vodomerných meračov je akreditované a autorizované špecializované pracovisko VÚVH (obr. 4 – 5). Rozsah jeho činností pozostáva z overovania a kalibrácie meračov pretečeného množstva vody (na teplú a studenú vodu v rozsahu do DN800 pri maximálne dosiahnuteľnom prietoku $1\,800\text{ m}^3\cdot\text{h}^{-1}$), z overovania a kalibrácie prietokomerov (ako členov meračov tepla v rozsahu do DN800 pri maximálne dosiahnuteľnom prietoku $1\,800\text{ m}^3\cdot\text{h}^{-1}$) a z kalibrácie meračov bodovej rýchlosti prúdenia vody upevnených na tyči alebo na závaží, ako sú vodomerné vrtule, elektromagnetické a ultrazvukové meradlá rýchlosti prúdenia v rozsahu rýchlostí od $0,03\text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$ až $4,50\text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$. Je aj unikátnym európskym pracoviskom, kde sa vytvárajú zmenšené modely mostov, riek či vodných nádrží. Pri výstavbe Mosta Apollo v Bratislave (2002 – 2005) tu bol vytvorený model Dunaja medzi Prístavným a Novým mostom. Jeho zmenšenie bolo 120-násobné oproti reálnej stavbe a testovalo sa na ňom otáčanie mosta. Modely môžu slúžiť napríklad aj na simuláciu tisícročnej vody.

Hydrologická, hydromorfologická a hydrotechnická činnosť VÚVH sa sústreďuje na problematiku vodného hospodárstva v oblasti pôsobenia riečnych procesov a interakcie povrchových a podzemných vôd v povodiach vodných tokov a nádrží. **Hydrotechnické laboratóriá** prostredníctvom *in-situ* meraní, nástrojov numerického a fyzikálneho modelovania a GIS interpretácií riešia časovo-priestorové hodnotenie morfologického vývoja riečnych systémov, miery ich modifikácie, kvantifikovanie a modelovanie procesov zanášania a erózie riečnych systémov vrátane vodných nádrží, hodnotenie

protipovodňovej ochrany a mapovanie povodňového rizika v súlade s povodňovou smernicou. Jednou z hlavných náplní hydrotechnických laboratórií je aj optimálny návrh a posúdenie funkčnosti a odolnosti všetkých typov vodohospodárskych stavieb, ako aj jednotlivých objektov postavených na vodných tokoch (hate, priepady, zhybky, žlaby, mosty a ďalšie).

* * *

Aktivity VÚVH boli počas uplynulých 70 rokov zamerané na riešenie úloh vychádzajúcich zo základného účelu a predmetu činnosti pracoviska daného zriaďovateľskou listinou. Majú celospoločenský charakter a zohľadňujú spoločenskú objednávku súvisiacu so záväzkami Slovenskej republiky vyplývajúcimi z národných ako i medzinárodných dohôd a legislatívy.

Za svoju prácu a profesionálny prístup získal ústav niekoľko ocenení: 1. miesto v súťaži *Zlatá Aqua* za najlepšiu technológiu odstraňovania dusičnanov z pitných vôd autotrofnou denitrifikáciou, Čestné uznanie za mimoriadne výsledky a dlhoročný prínos v starostlivosti o životné prostredie udelené Ministerstvom životného prostredia SR a viaceré ocenenia za odbornú a prínosnú spoluprácu s inštitúciami a organizáciami pôsobiacimi v rôznych oblastiach vodného hospodárstva.

VÚVH považuje za nevyhnutné aplikovať poznatky výskumu do praxe, čo realizuje prostredníctvom konzultačnej a poradenskej činnosti, odborných konferencií s medzinárodnou účasťou, odborných seminárov a publikačnej činnosti. Snaží sa tiež pozitívne vplývať na žiakov, študentov i laickú verejnosť a rozširovať tak osvetu ochrany životného prostredia.

Naša planéta, s ohľadom na klimatické zmeny, ktorých sprievodnými javmi sú otepľovanie, zmena zrážkového režimu, sucho a povodne ovplyvňujúce nielen životné prostredie, ale aj poľnohospodárstvo, ekonomiku a tým celé národné hospodárstvo krajín, potrebuje stále viac odborníkov v rôznych oblastiach životného prostredia a tiež inštitúcie, ktorých cieľom a náplňou je okrem ich odborného poslania aj spoločenská zodpovednosť. VÚVH svojou profesionálnou a celospoločensky prospešnou činnosťou k takýmto organizáciám patrí a vytvára tak reálne predpoklady na zlepšovanie kvality vody a životného prostredia.

Ing. Mária Rimarcíková, maria.rimarcikova@vuoh.sk
Výskumný ústav vodného hospodárstva, Nábřežie
arm. gen. L. Svobodu 5, 812 49 Bratislava

Slovenská agentúra životného prostredia – odborná základňa rozvoja starostlivosti o životné prostredie

Kureková, I.: Slovak Environment Agency – Professional Basis of Environmental Development. *Životné prostredie*, 2020, 54, 1, p. 55–61.

The Slovak Environment Agency (SEA) fulfills its main tasks in the field of environmental care and landscape creation in accordance with the principles of sustainable development. Its initiation was preceded on the 25th of August 1992 by transformation of the Slovak Commission for the Environment which was established as a central state administration body by Act No. 96/1990 Coll. of the 1st of July 1990. This Commission was transformed into the Ministry of Environment of the Slovak Republic by Act No. 453/1992 Coll.. The Slovak Environment Agency was then established by the Environment Minister on the 17th of May 1993 as the only cross-sectional professional organisation with nationwide competence. The SEA celebrates its 27th anniversary this year and it continues to guarantee its environmental approach and the quality of its services by certificates of appropriate environmental management and quality in accordance with ISO 9001 and ISO 14001 standards.

Key words: landscape protection and creation, landscape management, legislation, information platform, services

Slovenská agentúra životného prostredia (SAŽP) plní svoje hlavné úlohy v oblastiach starostlivosti o životné prostredie (ŽP) a tvorbu krajiny v súlade so zásadami trvalo udržateľného rozvoja. Zriadená bola rozhodnutím ministra životného prostredia SR 17. mája 1993 ako jediná prierezová odborná organizácia Ministerstva životného prostredia SR (MŽP SR) s celoslovenskou pôsobnosťou. Garantuje kvalitu poskytovaných služieb a environmentálny prístup certifikátmi kvality a environmentálneho manažérstva podľa noriem ISO 9001 a ISO 14001.

História SAŽP

Návrh na vykonanie zmien v rozpočtových a príspevkových organizáciách rezortu MŽP SR vypracoval a v decembri 1992 predložil na schvaľovacie konanie vtedajší riaditeľ odboru ekologickej politiky Jozef Klinda. V rámci neho mala k 1. aprílu 1993 vzniknúť aj Slovenská environmentálna agentúra, ktorá by zlúčila 38 organizácií územného rozvoja a tri pracoviská Slovenského hydrometeorologického ústavu. Zabezpečovať mala činnosti najmä pre všetky sektory environmentalistiky, pre ktoré neboli zriadené osobitné organizácie, koordináciu ostatných organizácií v rezorte, (prierezovo) rozvoj environmentalistiky a aj sústredovanie, spracúvanie a vyhodnocovanie environmentálnych informácií, pokryť oblasť envirovýchovy a organizáciu celoslovenských enviropodujatí. Do agentúry sa na základe požiadaviek vedenia ministerstva začlenilo aj množstvo ďalších organizácií, najmä inštitúty ochrany prírody a jaskyniarstva, čo sa neskôr ukázalo ako nesystémové.

Upravený návrh schválila operatívna porada ministra ŽP 26. marca 1993 a podľa neho vznikla SAŽP 1. júla 1993. Zlúčila 49 organizácií a štyri pracoviská vyčlenené z iných organizácií. Rozhodnutie nadobudlo platnosť 17. mája

1993. Jej prvý štatút nadobudol účinnosť až 8. októbra 1993. V tomto dokumente sú uvedené všetky jej pôvodné kompetencie, ktoré sa neskôr často rozširovali alebo upravovali, niektoré, ako napríklad v oblasti ochrany prírody a jaskyniarstva, prešli do kompetencií novovzniknutých organizácií (Štátna ochrana prírody SR /ŠOP SR/). Až v štatúte SAŽP z 10. septembra 1996 č. 1384/1996 sa podarilo presadiť odvetvový systém riadenia a štruktúry, na základe čoho sa oblastné prierezové pobočky v krajoch mohli začať premieňať na špecializované centrá s celoslovenskou pôsobnosťou. Okrem toho v Banskej Bystrici vznikol pri ústredí osobitný odbor environmentálnej výchovy a propagácie. Týmto sa vytvorili lepšie podmienky na rozvoj pôvodných i nových sektorov starostlivosti o ŽP, pre ktoré v rezorte MŽP SR nebola zriadená samostatná odborná organizácia. V rámci budovania a modifikácie ostatných centier došlo v ďalšom období aj k dopĺňovaniu a spresňovaniu ich funkcií s osobitným zameraním aj na rozvoj mestského a vidieckeho životného prostredia. Týmto organizačnými zmenami bolo možné posilniť a zlepšiť aj prierezovú a koordinačnú funkciu SAŽP a postupne ju pretransformovať na environmentálnu agentúru, ktorá prevzala aj funkciu sprostredkovateľského orgánu pod riadením orgánom (MŽP SR) pre Operačný program Životné prostredie (OP ŽP) a nadväzujúci Operačný program Kvalita životného prostredia (OP KŽP).

SAŽP a jej hlavné úlohy

SAŽP plní v zmysle svojho štatútu a kontraktu s MŽP SR odborné úlohy v oblasti starostlivosti o ŽP vymedzené predmetom činnosti v jej zriaďovacej listine. Zabezpečuje ich pre zriaďovateľa – MŽP SR, pre výkon orgánov štátnej

Obr. 1. Hlavné sídlo Slovenskej agentúry životného prostredia v Banskej Bystrici. Zdroj: Archív SAŽP

správy, organizácie verejnej správy, samosprávy, Európsku úniu (EÚ), medzinárodné inštitúcie, univerzity, mimovládne organizácie i pre odbornú a laickú verejnosť. SAŽP má hlavné sídlo v Banskej Bystrici (obr. 1), ďalšie pracoviská má v Bratislave, Žiline, Prievidzi a Zemplínskej Oľči.

Predmet činnosti SAŽP je v posledných rokoch rozdelený do ôsmich oblastí: I. Hodnotenie ŽP; II. Environmentálna informatika; III. Environmentálne služby; IV. Environmentálne manažerstvo a nástroje environmentálnej politiky; V. Starostlivosť o mestské a vidiecke ŽP; VI. Environmentálna výchova, vzdelávanie, osвета a komunikácia; VII. Reporting a podpora plnenia medzinárodných záväzkov, medzinárodná spolupráca; VIII. Podpora štátnej environmentálnej politiky. V rámci jednotlivých oblastí plní SAŽP v súčasnosti úlohy prostredníctvom sekcií environmentalistiky, ekonomiky a prevádzky, environmentálnej informatiky, odboru riadenia projektov a sekcie fondov EÚ.

Hodnotenie životného prostredia

Medzi hlavné úlohy SAŽP patrí *poskytovanie environmentálnych služieb*, ale aj *práca s údajmi týkajúcimi sa ŽP, ich zber, spracovanie a analýza*. Cieľom je zabezpečenie objektívnych, spoľahlivých a porovnateľných informácií, ktoré sú súčasťou vstupov na prijatie strategických i programových dokumentov, ako aj nevyhnutných opatrení na ochranu ŽP. Zároveň zabezpečujú informovanosť verejnosti o jeho

stave. Jedným z výsledkov práce SAŽP v tejto oblasti sú *Správy o stave ŽP SR* (<https://www.enviroportal.sk/spravy/kat21>), ktoré spracúva a vydáva každoročne od roku 1994. Ich súčasťou sú údaje o stave životného prostredia a príčinách a následkoch tohto stavu, ako aj trendoch jeho vývoja a opatreniach na jeho ochranu a zlepšovanie, vrátane medzinárodnej spolupráce. Analytické práce SAŽP sú založené na tvorbe indikátorov a správ, ktoré sa postupným vývojom štrukturalizovali do rôznych tematických skupín podľa ich zamerania. SAŽP pravidelne vyhodnocuje a aktualizuje niekoľko *súborov indikátorov* – napr. indikátory kľúčové, sektorové, zeleného rastu, efektivity zdrojov, stavu a ochrany biodiverzity, predchádzania vzniku odpadov. Tie významne pomáhajú pri plánovaní, stanovovaní politických cieľov, kontrole ich plnenia a tvorbe následných opatrení a nástrojov smerujúcich k ich dosiahnutiu v rôznych koncepcných a strategických dokumentoch. Rovnako sú aj zdrojom informácií z rôznych oblastí ŽP a s nimi súvisiacimi aspektmi pre širokú verejnosť. SAŽP sa venuje aj *tvorbe výhľadových informácií, štúdií a prognóz*. V roku 2016 pripravilo Centrum sociálnych a psychologických vied SAV v spolupráci s MŽP SR, SAŽP a odborníkmi z viacerých oblastí hodnotenie globálnych megatrendov v perspektíve Slovenska. V roku 2019 boli spracované *Scenáre pre prírodu Slovenska do roku 2050* (Považan, Filčák, eds., 2020), ktoré sú spoločným dielom zástupcov SAŽP, MŽP SR, Prognostického ústavu SAV, Ústavu krajiny ekológie SAV, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ŠOP SR a ďalších relevantných expertov.

Environmentálna informatika

SAŽP sa v tejto oblasti zameriava najmä na zber, vyhodnocovanie a následnú publikáciu dát, a s tým spojených služieb. Komplexný pohľad na životné prostredie – od platnej legislatívy a rôznych záväzných dokumentov až po registre a informačné a monitorovacie systémy ponúka všetkým užívateľom *Enviroportál*, ktorého správou bola poverená SAŽP. Je prístupovým bodom k mnohým informačným systémom, napr. *Posudzovanie vplyvov na životné prostredie* a *Katalóg chránených stromov*. Kontakt s používateľmi Enviroportálu sa udržiava prostredníctvom diskusného fóra. Najkomplexnejším informačným systémom v histórii SAŽP vôbec, ktorý bol doteraz riešený vlastnými kapacitami, je *Informačný systém environmentálne záťaž*. Vytvorených bolo aj niekoľko informačných systémov zameraných na podporu aktivít envirovýchovy a vzdelávania.

Prístup k metaúdajom v oblasti ŽP zabezpečuje metainformačný systém *Enviro-Info*. Poskytuje prehľad metaúdajov o informáciách a údajoch, tvorí jeden z kľúčových elementov nevyhnutných na vytvorenie environmentálnej infraštruktúry priestorových informácií v zmysle smernice INSPIRE (*Infrastructure for Spatial Information in Europe*). Verejnosti boli postupne sprístupnené priestorové údaje a s tým spojené služby cez webové rozhranie *Národného geoportálu*. Vývoj e-Governmentu a implementácia a spustenie *Registra priestorových informácií* do operačnej prevádzky

ky postupne nahradili časť metaúdajov v oblasti INSPIRE. Významná časť údajovej základne, s ktorou sa v SAŽP pracuje od začiatku, sú priestorové údaje a vrstvy Geografického informačného systému, t. j. údaje s priamym alebo nepriamym odkazom na konkrétnu polohu alebo geografickú oblasť. Tieto údaje sa využívajú pri paneurópskom projekte CORINE Land Cover, zameranom na mapovanie krajinnnej pokrývky Európy pomocou satelitných snímok, na ktorom SAŽP spolupracuje s Geografickým ústavom SAV. SAŽP bola poverená aj vytvorením a správou rezortnej neverejnej siete ŽPNet, čo bolo spojené s vybudovaním serverovne, potrebnej na prevádzku informačného systému a centrálného uzla siete ŽPNet. Najnovšie trendy environmentálnej informatiky mapovala dvanásť rokov odborná konferencia Enviro-i-fórum, ktorej hlavným organizátorom bola SAŽP. Poskytovala priestor na výmenu skúseností, prezentáciu konkrétnych riešení a predstavovala možnosti financovania projektov. Toto fórum prešlo plynule do konferencie Underground-i-expo, ktorá je odpoveďou na záujem geoinformatikov o témy ako zber dát v podzemí a na iných ťažko prístupných miestach. V oblasti enviroinformatiky stojí SAŽP pred viacerými úlohami – od zavádzania ďalších moderných a inovatívnych riešení, cez pokračujúcu konsolidáciu prevádzky, až po plnenie viacerých úloh plynúcich zo zmien slovenskej legislatívy a európskych nariadení.

Environmentálne služby

SAŽP rieši od svojho vzniku *posudzovanie vplyvov na životné prostredie* (EIA/SEA, *Environmental Impact Assessment/Strategic Environmental Assessment*) (<https://www.enviroportal.sk/sk/eia>). Postavenie, práva a povinnosti SAŽP sa v procese posudzovania rokmi menili a vyvíjali. V počiatkoch boli zamerané najmä na spracovávanie a vydávanie odborných stanovísk k navrhovaným činnostiam. S postupnou zmenou legislatívy sa pretransformovalo aj zameranie SAŽP v tejto oblasti. Od roku 2002 realizovala projekty zamerané na budovanie a prevádzku informačného systému pre proces EIA/SEA, na školenia štátnej správy, samosprávy a verejnosti, na vydávanie propagačných materiálov a prevádzkovanie dokumentačného centra EIA/SEA na SAŽP (twiningový projekt, projekt Zdokonalenie implementácie posudzovania vplyvov na ŽP – IMP3 – *Improving the Implementation of Environmental Impact*, projekt z OP KŽP). SAŽP bola zapojená do tvorby národnej legislatívy a jej zosúladovania s požiadavkami vyplývajúcimi zo smernice EIA. V roku 2010 sa prvýkrát konala *medzinárodná konferencia EIA/SEA*, ktorá každý druhý rok vytvára fórum na prezentáciu poznatkov a skúseností z tejto oblasti.

SAŽP významne participuje na riešení závažných prípadov poškodenia ŽP, spolu s MŽP SR a jeho odbornými organizáciami, so štátnou správou a zainteresovanými skupinami. Spolupracuje i s Európskou komisiou (EK), plní reportingové povinnosti, je členom pracovnej skupiny expertov ELD, aktívne spolupracuje na vyhodnocovaní situácie na Slovensku a informuje EK, pripravuje sa na po-

skytovanie a napĺňanie údajov do registra ELD za Slovensko (register environmentálnych škôd v EÚ).

SAŽP zabezpečuje bilaterálne stretnutia v zásadách Dohovoru z Espoo (Dohovor o hodnotení vplyvov na ŽP presahujúceho štátne hranice).

Aktivity SAŽP v oblasti environmentálnych škôd smerovali od roku 2007 k vytvoreniu komplexného systému procesov pre implementáciu smernice o environmentálnej zodpovednosti (smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/35/ES z 21. apríla 2004 o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd – smernica ELD – *Environmental Liability Directive*) a uplatňovanie zákona o prevencii a náprave environmentálnych škôd na Slovensku. Hlavným cieľom bolo zlepšiť aplikačnú prax. SAŽP výrazne participovala už pri tvorbe zákona a následne pri jeho uplatňovaní podporou metodických a informačných činností pre štátnu správu, prevádzkovateľov, odbornú verejnosť a poisťovací sektor prostredníctvom metodických príručiek a manuálov, odborných školení a seminárov, poradenstva, konzultácií a informovanosti verejnosti na webovej stránke (od roku 2007).

Zabezpečovala vybudovanie a sprístupňovanie *Informačného systému prevencie a nápravy environmentálnych škôd*, od roku 2014 ako nový *Integrovaný portál informačného systému prevencie a nápravy environmentálnych škôd* pre evidenciu prípadov, podnetov, oznámení o environmentálnych škodách a bezprostrednej hrozbe v samostatných registroch (od roku 2018) (<http://www1.enviroportal.sk/environmentalne-skody/informacny-system.php>).

SAŽP sa problematike environmentálnych záťaží venuje od roku 2002, keď z poverenia MŽP SR začala uskutočňovať projekt *Realizácia geologických, sanačných a monitorovacích prác na územiach poškodených činnosťou Sovietskej armády*. Cieľom bolo vypracovať rizikové analýzy súčasných a potenciálnych environmentálnych a zdravotných rizík vyplývajúcich z existencie týchto záťaží a optimalizovať náklady potrebné na ich zníženie. Od roku 2003 spolupracujú experti SAŽP na príprave legislatívy súvisiacej s envirozáťažami. Významná bola realizácia projektu *Systematická identifikácia environmentálnych záťaží SR*, v rámci ktorého sa od roku 2006 do roku 2008 zmapovalo celé územie Slovenska. Získané údaje sa stali základom *Informačného systému environmentálnych záťaží*, prostredníctvom ktorého sú informácie o envirozáťažiach verejne dostupné a priebežne sa aktualizujú. Projekt *Dobudovanie informačného systému environmentálnych záťaží* posunul riešenie na ešte vyššiu úroveň, a to prepojením tohto projektu s inými informačnými systémami verejnej správy v envirorezorte. V priebehu rokov 2012 – 2015 realizovala SAŽP sériu projektov z európskych fondov v rámci OP ŽP (v rokoch 2007 – 2013), zameraných na prácu s verejnosťou v oblasti envirozáťaží. SAŽP sa podieľala aj na príprave strategického dokumentu *Štátny program sanácie environmentálnych záťaží (v rokoch 2016 – 2021)*, ktorý položil základ sanácie najrizikovejších lokalít na Slovensku do roku 2021.

V SAŽP pôsobí 17 rokov aj *pracovisko integrovanej prevencie a kontroly znečisťovania*. Od roku 2003 vykonáva podpornú činnosť pre MŽP SR. Pracovisko zabezpečuje prevádzkovanie informačného systému, poradenstvo, konzultačnú činnosť a vzdelávanie a podieľa sa na vykonávaní úloh národného referenčného centra pre priemyselné znečistenie, ktoré bolo zriadené v štruktúrach EEA. Intenzívne spolupracuje so Slovenským hydrometeorologickým ústavom v Bratislave v oblasti ohlasovania údajov a informácií medzinárodným inštitúciám, a so Slovenskou inšpekciou životného prostredia na výmene a šírení informácií o najlepších dostupných technikách. Po desiatich rokoch uplatňovania princípu integrovanej prevencie a kontroly znečisťovania na úrovni EÚ bol tento prijatý ako nosný prístup na riešenie komplexnej problematiky, akou sú priemyselné emisie. Toto pracovisko sa venuje aj priezovo širším súvislostiam v oblasti priemyselných emisií. Špecifickou úlohou je zastupovanie Slovenska v Európskej hospodárskej komisii OSN vo veci *Protokolu o uvoľňovaní a prenosoch znečisťujúcich látok* (PPRTR, *Protocol on Pollutant and Transfer Registers*), ktorý je jedným z pilierov Aarhuského dohovoru. Na národnej úrovni tvorí pracovisko v spolupráci so Slovenským hydrometeorologickým ústavom národný kontaktný bod pre PPRTR Aarhuského dohovoru.

Ďalšie *pracovisko zamerané na prevenciu závažných priemyselných havárií* vzniklo v období prístupového procesu Slovenska do EÚ. V rokoch 2003 – 2004 riešilo medzinárodný projekt *Implementácia smernice 96/82/ES (SEVESO II) o priemyselnej bezpečnosti*, ktorého cieľom bolo implementovanie postupov pri prevencii závažných priemyselných havárií v podnikoch s prítomnosťou vybraných nebezpečných látok a inštitucionálne posilnenie štátnej správy. Zamestnanci pracoviska sú od roku 2005 členmi výboru zloženého zo zástupcov členských štátov, tzv. Výboru kompetentných autorít, zodpovedných za implementáciu smernice SEVESO II a odbornej pracovnej skupiny SEVESO expertov. Spracúvajú správu o implementácii smernice SEVESO a ako národní reportéri zabezpečujú nahlasovanie informácií do EÚ databázy (eSPIRS). V rokoch 2013 – 2015 boli členmi pracovnej skupiny na prípravu nového zákona č. 128/2015 Z. z. o prevencii závažných priemyselných havárií. Pracovisko sa podieľa na tvorbe a pripomienkovaní právnych predpisov, prevádzkuje *Informačný systém prevencie závažných priemyselných havárií*, vykonáva činnosti vyplývajúce z členstva v Komisii pre prevenciu závažných priemyselných havárií na Slovensku, buduje informačno-poradenské a konzultačné centrum, organizuje odborné školenia a vydáva odborné materiály.

Environmentálne manažérstvo a nástroje environmentálnej politiky

Pre udržateľnosť výroby a spotreby je dôležité uplatňovať nielen ekonomický a sociálny, ale aj environmentálny rozmer. V oblasti environmentálneho manažérstva zabezpečuje SAŽP od roku 1996 prostredníctvom súboru

norium ISO radu 14000 vytváranie podmienok na rozvoj a implementáciu *dobrovoľných nástrojov enviropolitiky*, ktoré umožňujú zavedenie systémového prístupu riešenia problémov ochrany a starostlivosti o ŽP a zlepšovania environmentálneho správania organizácií aplikovaním ekoinovačných trendov. Jedným z týchto nástrojov je *schéma environmentálneho označovania produktov*, ktorého cieľom je podporovať výrobu, používanie a spotrebu produktov s environmentálnou kvalitou deklarujúcou významný potenciál k znižovaniu negatívnych vplyvov na ŽP, zdravie populácie a biodiverzitu rodov, druhov a ekosystémov a k podporovaniu konkurencieschopnosti výrobkov a služieb na vnútornom trhu EÚ. Ďalším systémovým nástrojom je *schéma environmentálneho manažérstva a auditu* s cieľom podporovať oblasť priemyselnej politiky vo väzbe na optimalizáciu výrobných procesov s prepojením na zmeny v modeloch spotreby a výroby v súlade s udržateľným rozvojom. Požiadavky týchto kľúčových nástrojov enviropolitiky EÚ sú dané nariadeniami Európskeho parlamentu a Rady a kontrola ich plnenia je hlavným predmetom činnosti SAŽP. Významným míľnikom v tejto oblasti bolo pre SAŽP získanie funkcie príslušného orgánu pre schému environmentálneho manažérstva a auditu, ktorú plnohodnotne zabezpečuje od roku 2012.

Vyššie uvedené schémy nadstavbovo dopĺňa zelené verené obstarávanie, ako ďalší z nástrojov oblasti environmentálneho riadenia, ktorý SAŽP realizuje cez opatrenia vládou SR schváleného *Národného akčného plánu pre zelené verejné obstarávanie*. S cieľom podpory obstarávania produktov, služieb a stavebných prác s vyššou envirokvalitou realizuje SAŽP prijaté opatrenia formou vzdelávacích, publikačných a koncepčných činností. Realizácia spomenutých nástrojov je úzko prepojená aj s ďalšími oblasťami a témami, ako sú *udržateľná výroba a spotreba, environmentálna stopa produktov a organizácií, obehové hospodárstvo a ekoinovácie*, ktorých vývoj a smerovanie monitoruje SAŽP a zabezpečuje transfer informácií pre cieľové skupiny. Zastrešuje aj publikačnú činnosť, semináre, konferencie či súťaže. K významným podujatiam SAŽP patrí konferencia *Ekoinovačné Slovensko* v rokoch 2016 a 2019, ktorej prioritnými témami sú ekoinovácie, obehové hospodárstvo a digitalizácie v oblasti ŽP s cieľom vytvoriť platformu pre odbornú verejnú na zdieľanie informácií a skúseností z praxe. Ďalej sú to osvetové workshopy v oblasti dobrovoľných nástrojov enviropolitiky so sektorovým zameraním (prioritne cestovný ruch, stavebníctvo a verejná správa), či súťaž *Zelený Merkúr*, ktorá hodnotí efektívne využívanie zdrojov v kontexte princípov obehového hospodárstva v každodennej činnosti organizácií.

Dvadsaťtri rokov je organizačnou zložkou SAŽP *Regionálne centrum Bazilejského dohovoru* s pôsobnosťou pre krajinu strednej a východnej Európy so sídlom v Bratislave. Od roku 2002 predkladá svoje dvojročné plány činnosti na schválenie v regióne a konferencii zmluvných strán Bazilejského dohovoru. Sú pripravované v súlade s národnými prioritami krajín, ako aj so Strategickým rámcom pre im-

plementáciu Bazilejského dohovoru na roky 2012 – 2021. Toto regionálne centrum organizuje workshopy a tréningy, koordinuje projekty Oficiálnej rozvojovej pomoci SR pomocou finančných zdrojov Programu Spojených národov pre životné prostredie (UNEP, United Nations Environment Programme pri OSN) zamerané na vytvorenie systému pre environmentálne vhodné nakladanie s rôznymi druhmi odpadov, ako aj na vytvorenie mechanizmu spolupráce a koordinácie medzi envirodohovormi zameranými na manažment odpadov a chemických látok a výmenu skúseností. Regionálne centrum sa aktívne zúčastňuje v expertných pracovných skupinách na revízii príloh Bazilejského dohovoru a k problematike cezhraničnej prepravy, ako je vytvorený program na manažment odpadov z domácností, odpadov z plastov a pokračovanie programu zameraného na manažment počítačov a mobilov na konci životnosti.

Starostlivosť o mestské a vidiecke životné prostredie

V prvých rokoch existencie SAŽP patrilo k jej prioritným úlohám uplatňovanie nástrojov územného plánovania, spracovanie územnoplánovacích dokumentácií všetkých úrovní a územnotechnických podkladov k nim, prostredníctvom ktorých sa usmerňoval súlad všetkých činností v území so zreteľom na starostlivosť o ŽP, dosiahnutie ekologickej rovnováhy a zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja. V tom období SAŽP riešila úlohy Stratégie územného rozvoja Slovenska ako podklad pre Koncepciu územného rozvoja Slovenska. Časom sa intenzívne začali prejavovať problémy a nové úlohy ŽP miest, ktoré bolo potrebné zo strany SAŽP riešiť. Preto sa v tejto oblasti zamerala na implementáciu viacerých medzinárodných dokumentov cielených mestám na národnej úrovni a na uvedenie úloh z nich vyplývajúcich do dennej praxe miest.

SAŽP plnila reportingové úlohy za Slovensko pri vyhodnocovaní a aktualizácii úloh *Agendy URBAN HABITAT, programu OSN o ľudských sídlach*. Spolupracovala s Ministerstvom dopravy a výstavby SR na Správe o stave plnenia Agendy Habitat, pre medzinárodnú konferenciu OSN v Quite (Ekvádor), ktorá sa koná raz za 20 rokov za účasti 180 krajín.

SAŽP sa od roku 2004 venuje aj problematike územných systémov ekologickej stability, ktorá zahŕňa metodickú a koordinačnú činnosť, spracovanie dokumentov na regionálnej a miestnej úrovni. Uvedené dokumenty slúžia pre rozhodovaciu činnosť štátnej správy, pre podporu biodiverzity území.

Na podporu Environmentálnych akčných plánov EÚ vypracovala SAŽP *Národný akčný plán implementácie tematickej stratégie pre mestské ŽP na roky 2013 – 2020* na podporu európskej enviropolitiky v rámci 6. a 7. environmentálneho akčného plánu EÚ. V rámci medzinárodnej spolupráce SAŽP participuje na *Karpatskom dohovore* (Rámcový dohovor o ochrane a trvalo udržateľnom rozvoji Karpát). Na vyhodnocovanie vybraných medzinárodných *indikátorov biodiverzity v mestách – indikátorov CBI (City Biodiversity In-*

dicators) mapuje SAŽP prírodnú pôvodnú zachovalú zeleň v mestách, sleduje konektivitu a prepojenie prírodnej vegetácie v meste s prvkami verejnej zelene s cieľom zachovať prírodné krajinné štruktúry v meste, potrebných pre biodiverzitu mestskej krajiny.

SAŽP od roku 2017 organizuje súťaž *Enviro mesto*, ktorej cieľom je zviditeľniť, oceniť a podporiť mestské samosprávy, ktoré robia zaujímavé, pútavé, nevšedné environmentálne akcie, podujatia a realizujú pozoruhodné projekty, pričom uplatňujú environmentálne princípy.

Výsledky v oblasti starostlivosti o mestské ŽP a uplatňovanie najnovších poznatkov v praxi miest sú pravidelne od roku 2008 prezentované na medzinárodnej konferencii *Životné prostredie miest*, ktorú SAŽP organizuje.

SAŽP buduje *Informačný systém životné prostredie miest*, v ktorom sústreďuje adresné porovnateľné údaje z oblasti ŽP. Cieľom je sprístupniť odborné poznatky verejnosti a umožniť operatívne a efektívne rozhodovanie o investíciách do ŽP, transparentné využitie finančných prostriedkov na riešenie týchto problémov.

SAŽP od roku 2014 mapuje *degradované ekosystémy a brownfields miest Slovenska*, ktoré spočívajú v recyklácii a hodnotení využitia urbanizovanej krajiny na Slovensku. Prostredníctvom navrhnutých indikátorov definujú jej využitie. Pri stanovení niektorých indikátorov recyklácie urbanizovanej krajiny úloha využíva databázu degradovaných, opustených a nedostatočne využívaných mestských ekosystémov. Recykláciou sa obmedzí rozširovanie urbanizácie do okolitej krajiny na úkor prírodných a poloprárodných ekosystémov. Dôjde ňou aj k šetreniu prírodných zdrojov, zachovávaní širšieho spektra ekosystémových služieb dostupných v blízkosti sídel a zabezpečujúcich potenciál trvalo udržateľného rozvoja. Keďže tvorba a ochrana ŽP sa týka nielen sídel, ale aj regiónov a krajiny, SAŽP sa zameriava i na činnosti a dokumenty týkajúce sa ŽP, ochrany prírody, ako aj na činnosti socioekonomického a regionálneho rozvoja sídel, regiónov a krajiny.

V oblasti starostlivosti o ŽP vidieka sa činnosť SAŽP sústreďuje na spracovanie odborných podkladov a štúdií, metodických a legislatívnych podkladov, poradenstvo, monitoring, vzdelávaciu a edičnú činnosť v oblasti starostlivosti o krajinu a v oblasti rozvoja vidieka a obnovy dediny. SAŽP je aj výkonným garantom *Programu obnovy dediny* a súťaže *Dedina roka*. V oblasti starostlivosti o krajinu vykonáva SAŽP aj úlohy spojené so spravovaním siete Geoparkov Slovenska ako nástroja geoturizmu.

Environmentálna výchova, vzdelávanie, osвета a komunikácia

SAŽP v tejto oblasti zabezpečuje praktickú, metodickú, publikačnú, projektovú a koncepcnú činnosť. Organizuje vzdelávacie a informačné podujatia, pričom spolupracuje so zainteresovanými rezortmi (napr. s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR), s inštitúciami a mimovládnyimi organizáciami. Realizuje úlohy v zmysle Koncepcie environmentálnej výchovy a vzdelávania, Ná-

Obr. 2. Z informačnej aktivity SAŽP pre študentov vysokých škôl zameranej na monitorovanie environmentálnych záťaží. Zdroj: Archív SAŽP

rodnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja, Stratégie environmentálnej politiky SR do roku 2030 Zelenšie Slovensko, ako aj Stratégie Európskej hospodárskej komisie OSN pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju. To, že je táto oblasť pre SAŽP prioritou svedčí aj to, že v závere uplynulého roka prijala *Koncepciu rozvoja environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu v SAŽP do roku 2030*.

SAŽP koordinuje aj pracovnú skupinu pre vytvorenie funkčného systému environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu v SR. Jedným z výsledkov jej práce je aj vytvorenie a spustenie jedinečného portálu environmentálnej výchovy EWOBOX. Skupina pripravuje aj certifikáciu organizácií poskytujúcich envirovýchovu, ktorá bude slúžiť ako nástroj ich hodnotenia, a aj ako meradlo na ich sebareflexiu. MŽP SR zriadilo pri SAŽP Sekretariát Zeleného vzdelávacieho fondu, ktorého poslaním je podporovať realizáciu projektov mimovládnych organizácií zameraných na envirovýchovu, vzdelávanie a osvetu detí, mládeže a širokej verejnosti na Slovensku. Prepojenosť environmentálnej výchovy a vzdelávania s riešením teoretických a najmä praktických úloh zameraných na zlepšovanie ŽP zabezpečuje SAŽP formou rôznych školských programov, súťaží a vzdelávania

dospelých (obr. 2). Z realizovaných školských programov spomeňme napríklad program s regionálnym dosahom *Poznávaj hrou*, či národný projekt *Triedim – triediš – triedime*. Zo školských súťaží sú asi najznámejšie výtvarná súťaž *Zelený svet*, ktorej 25. ročník sa uskutočňuje v tomto roku a online vedomostná súťaž *EnviroOtázky*.

SAŽP sa orientuje aj na vzdelávanie dospelých. Do roku 2019 SAŽP zabezpečovala akreditovaný program kontinuálneho aktualizácieho vzdelávania *Envirominimum*, zameraný na zvyšovanie envirovedomia učiteľov materských škôl a rozvíjanie ich didaktických spôsobilostí pre envirovýchovu vo vzdelávacích oblastiach: *Človek a príroda*, *Človek a spoločnosť* a *Zdravie a pohyb*. SAŽP zabezpečuje aj školenie pracovníkov orgánov štátnej správy starostlivosti o ŽP. Dôležitou súčasťou systému je odborná príprava na získanie osobitného kvalifikačného predpokladu, ktorý musia spĺňať všetci štátni zamestnanci alebo zamestnanci vykonávajúci práce vo verejnom záujme, v štátnej správe starostlivosti o ŽP. SAŽP zastrešuje akreditovaný vzdelávací program ďalšieho vzdelávania *Ochrana prírody a krajiny*, ktorý je určený zamestnancom pracujúcim v tejto oblasti, ako aj záujemcom o prácu v uvedenej oblasti. SAŽP už viac ako dve desiatky rokov organizuje festival environmentálnych výučbových programov *ŠÍŠKA*, ktorého poslaním je prinášať nové nápady, poznatky a informácie z oblasti envirovýchovy a vzdelávania. Podujatie sa realizuje vždy v inej časti Slovenska a cieľovou skupinou sú učitelia, koordinátori a priaznivci tohto vzdelávania z verejného, mimovládneho a súkromného sektora.

Stredisko environmentálnej výchovy Dropie je jediným pobytovým strediskom SAŽP. Nachádza sa na Dolnom Žitnom ostrove v katastri obce Zemianska Olča. Zabezpečuje neformálne vzdelávanie v podobe praktickej envirovýchovy pre širokú cieľovú skupinu. Programy sú orientované na spoznávanie prírodných a kultúrnych hodnôt regiónu Dolného Žitného ostrova, prezentáciu hodnôt Chránené vtáčie územie (CHVÚ) Ostrovné Lúky a zvyšovanie povedomia v oblasti adaptačných a mitigačných opatrení na dopady klimatických zmien. V poslednej spomínanej oblasti sa chystajú novinky, stredisko prechádza zásadnou rekonštrukciou, na základe ktorej by sa malo pretransformovať na tzv. *Climate Change Living Lab*. V roku 2019 rozšírilo ponuku programov pre verejnosť o samoobslužný interaktívny náučný chodník *Príbeh krajiny lúk* a dve pozorovateľne vtáctva v CHVÚ Ostrovné lúky. Toto stredisko zároveň bude slúžiť pre návštevníkov ako „vstupná brána“ do *Prírodného parku Podunajsko*.

SAŽP zabezpečuje propagáciu a edičnú činnosť. Podieľa sa na organizácii vzdelávacích a osvetových podujatí, medzi najvýznamnejšie z nich patrí medzinárodný filmový festival *Ekotopfilm – Envirofilm*. SAŽP koordinuje národnú kampaň Európskeho týždňa mobility a spolu s MŽP SR k nej vyhlasuje aj národnú súťaž.

Jej súčasťou je redakcia jediného celoštátneho odborného-náučného časopisu o ŽP s 25-ročnou tradíciou *Enviromagazín*, ktorý pre MŽP SR komplexne pripravuje a vydáva. Ďalej zabezpečuje videotéku environmentálnych filmov z medzinárodného filmového festivalu Ekotopfilm – Envirofilm a internú knižnicu, ktorá utvára a sprístupňuje špecializovaný knižničný fond z oblasti environmentalistiky a prírodných vied.

Reporting a podpora plnenia medzinárodných záväzkov, medzinárodná spolupráca

SAŽP zabezpečuje komunikáciu v oblasti poskytovania informácií na medzinárodnej úrovni vo vzťahu k EÚ a jej štruktúram, ako aj vo vzťahu k OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development*). Taktiež aktívne spolupracuje v oblasti výmeny skúseností a znalostí pri tvorbe správ a indikátorov vo vzťahu k ďalším krajinám. Je partnerom Európskej environmentálnej agentúry (EEA, *European Environment Agency*) v rámci projektu zameranom na podporu budovania kapacít v tejto oblasti pre šesť krajín východného partnerstva. Od roku 2004 plní SAŽP aj rolu *národného kontaktného bodu* pre spoluprácu s EEA a jej partnerskú sieť členských a spolupracujúcich krajín Eionet, ktorá sa zameriava na poskytovanie včasných a kvalitných údajov, informácií a posudkov na hodnotenie stavu ŽP v Európe a tlakov, ktoré naň pôsobia. V rámci funkcie *národného kontaktného bodu* koordinuje SAŽP činnosť národnej siete Eionet SK, ktorá zabezpečuje požiadavky EEA na vybrané envirotémy. Sieť tvorí 74 odborníkov, ktorí sa zúčastňujú na pracovných stretnutiach, webových konferenciách a workshopoch. SAŽP pravidelne prispieva, na základe národného reportingu a tvorby Správy o stave ŽP, do päťročnej správy EEA, ktorá predstavuje súhrnné hodnotenie stavu, trendov a výhľadov ŽP Európy. Obsahuje údaje a hodnotenia vychádzajúce z regionálnej, národnej a globálnej úrovne a porovnania medzi krajinami. Aktuálne bola v závere uplynulého roka predložená správa SOER 2020 a SAŽP sa pripravuje na národné uvedenie správy. Zástupca SAŽP plní funkciu člena riadiaceho výboru EEA. SAŽP je súčasťou medzinárodnej siete *Network of Environmental Protection Agencies (EPA Network)*, ktorá združuje európske enviroagentúry.

Podpora štátnej environmentálnej politiky

Cieľom úlohy je podpora štatutárnych činností prostredníctvom implementácie enviroprojektov v SAŽP v úzkej spolupráci s jej príslušnými organizačnými zložkami. Zahŕňa aktívne sledovanie možných zdrojov financovania projektov, koordináciu pri ich plánovaní vzhľadom na disponibilné ľudské zdroje, prípravu projektových žiadostí, vedenie centrálnej evidencie projektov SAŽP, podporu projektového manažmentu vo fáze implementácie a monitoringu, poskytovanie informácií o projektovej činnosti pre rozhodovacie procesy, podpora samotnej implementácie enviroprojektov SAŽP.

V súčasnosti SAŽP implementuje národné projekty *Zlepšovacie informovanosti a poskytovanie poradenstva v oblasti zvyšovania kvality životného prostredia* a *Podpora biodiverzity prvými zelenými infraštruktúrami v obciach Slovenska – Zelené obce Slovenska*. SAŽP je zapojená aj do **integrovaného projektu LIFE zameraného na zlepšenie kvality ovzdušia na Slovensku (LIFE-IP SK Air Quality Improvement)**. SAŽP plní funkciu Sprostredkovateľského orgánu pre OP ŽP a OP KŽP. V **programovom období 2014 – 2020** je zmluvou o vykonávaní časti úloh riadiaceho orgánu sprostredkovateľským orgánom v znení jej dodatkov poverená výkonom úloh OP KŽP v oblasti programovania, realizácie projektov, monitorovania a hodnotenia operačného programu, informovania a komunikácie, ako aj v prierezových oblastiach.

* * *

SAŽP prešla od svojho vzniku mnohými zmenami a turbulentnými obdobiami, keď sa hovorilo aj o opodstatnenosti jej existencie. Veríme, že jej doterajšia činnosť, výsledky a plány na ďalšie obdobie potvrdzujú, že si vybudovala dostatočne vysoký kredit a je prínosom pre zabezpečenie starostlivosti o naše ŽP. Môže sa pochváliť množstvom zrealizovaných programov, projektov a aktivít, ktorými sa dostala do povedomia verejnosti. A čo je najdôležitejšie, aj vďaka jej práci sa ochrana a tvorba ŽP dostáva z úzadia do popredia záujmu našej spoločnosti, čo nás motivuje plniť ďalšie výzvy, ktoré sú pred nami.

Literatúra

- Lubyová, M., Filčák, R. (eds.): *Globálne megatrendy. Hodnotenie a výzvy z pohľadu Slovenskej republiky*. Bratislava: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2016, 266 s.
- MŽP SR: *Správa o stave ŽP SR*, Enviroportál (<https://www.enviroportal.sk/spravy/kat21>)
- Považan, R., Filčák, R., Chrenko, M., Mederly, P., Špulerová, J., Ivanegová, B., Kadlečík, J., Kapusta, P., Gusejnov, S., Švajda, J., Šťastný, P., Viestová, E., Černecký, J.: *Scenáre pre prírodu Slovenska do roku 2050*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, 2020. (<https://www.enviroportal.sk/uploads/report/10621.pdf>)

Ing. Iveta Kureková, iveta.kurekova@sazp.sk

Slovenská agentúra životného prostredia, Sekcia environmentalistiky, Tajovského 28, 975 90 Banská Bystrica

Index článkov publikovaných v časopise Životné prostredie v roku 2019

Časopis Životné prostredie v roku 2019 vyšiel v štvrtročnej periodicite. V štyroch číslach bolo publikovaných 43 príspevkov, z toho v rubrike *Monotéma* 30 tematicky zameraných príspevkov, v rubrike *Kontakty* šesť článkov rozširujúcich monotému, dva články diskusného charakteru v rubrike *Tribúna*, štyri príspevky k aktuálnemu daniu v rubrike *Aktuality* a jedna recenzia na publikáciu. Jednotlivé čísla 53. ročníka sa venovali týmto témam:

- **1/2019 Pamiatky v krajine** • *The Monuments in the Landscape* (zostavili prof. RNDr. Tatiana Hrnčiarová, CSc., RNDr. Milena Moyzeová, PhD., doc. RNDr. Zdeněk Lipský, CSc.)
- **2/2019 Dopad globálnych megatrendov na krajinu a jej ekosystémy** • *The Impact of Global Megatrends on the Landscape and its Ecosystems* (zostavili doc. RNDr. Zita Izakovičová, PhD., Dr. h. c. prof. RNDr. László Miklós, DrSc.)
- **3/2019 Rekreačia v prírodnom prostredí** • *Recreation in the Natural Environment* (zostavili Dr. h. c. prof. Ing. Ján Supuka, DrSc., doc. RNDr. Jaromír Kolečka, CSc.)
- **4/2019 Popularizácia environmentálnej vedy** • *Popularization of Environmental Science* (zostavili RNDr. Milena Moyzeová, PhD., prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc., doc. RNDr. Zdeněk Lipský, CSc.)

Monotémy • Monothemes

1. **D. Štefunková:** Prepojenie tradičných agrárnych krajín s pamiatkovo hodnotnými sídelnými štruktúrami – príklady a možnosti zachovania biokultúrneho dedičstva, č. 1, s. 3 – 11
2. **J. Ofahel', R. Pazúr:** Vizualná analýza a percepčia mestských pamiatok, č. 1, s. 12 – 20
3. **Z. Izakovičová, F. Petrovič:** Lokalizačné kritériá uplatňované pri stavaní historických hradov a zámkov na Slovensku, č. 1, s. 21 – 25
4. **M. Moyzeová:** Kultúrne pamiatky pri hodnotení kvality životného prostredia vidieckych sídel v okrese Trnava, č. 1, s. 26 – 31
5. **T. Hrnčiarová:** Zaniknuté a existujúce historické cintoríny Bratislavy – špeciálne kultúrne a prírodné pamiatky mestskej krajiny, č. 1, s. 32 – 40
6. **N. Urbanová:** Premena historického krajinného prostredia Holíča a okolia od 18. storočia po súčasnosť, č. 1, s. 41 – 50
7. **M. Šantrúčková, L. Bendíková, L. Medková:** Pamiatky a hodnoty v asociatívnej krajine sv. Prokopa ve středních Čechách, č. 1, s. 51 – 58
8. **B. Moldan:** Environmentálne procesy globálneho významu, č. 2, s. 67 – 73

9. **Z. Izakovičová, L. Miklós:** Dopad globálnych megatrendov na krajinu a jej ekosystémy, č. 2, s. 74 – 79
10. **R. Filčák, R. Považan, M. Chrenko:** Megatrendy, kontext socioekonomických zmien a systémových limitácií, č. 2, s. 80 – 87
11. **J. Nováček, M. Kopecká, J. Ofahel', J. Feranec:** Hodnotenie zmien krajiny na Slovensku s využitím údajov CORINE Land Cover, č. 2, s. 88 – 90
12. **R. Považan, R. Filčák, J. Kadlečík, M. Chrenko, T. Orfánus:** Využitie scenárového prístupu v životnom prostredí na príklade krátkodobých scenárov do roku 2020 v oblasti biodiverzity a zmeny klímy, č. 2, s. 91 – 101
13. **J. Špulerová, J. Lieskovský:** Tlaky globálnych megatrendov na historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny Slovenska, č. 2, s. 102 – 107
14. **V. Rataj, J. Galambošová, M. Macák:** Presné poľnohospodárstvo a klimatické zmeny, č. 2, s. 107 – 115
15. **Š. Luby:** Modelovanie migračných tokov do Európy a ich súvis s klimatickou zmenou, č. 2, s. 116 – 122
16. **J. Supuka, M. Bihuňová, M. Totkovič:** Rekreačný potenciál a rajonizácia cestovného ruchu na Slovensku, č. 3, s. 131 – 138
17. **M. Pichlerová:** Les, turizmus a pocit pohody (well-being), č. 3, s. 139 – 146
18. **D. Zahradník, M. Banaš, J. Švajda:** Monitoring návštevnosti v managementu chránených území České republiky, č. 3, s. 147 – 152
19. **J. Martínek, P. Klučka:** Rekreačné a cykloturistika, č. 3, s. 153 – 157
20. **E. Apfel:** Drevený vodný žlab v doline Rakytovo v Dolnom Harmanci – významné lesnícke miesto ako potenciál na rekreáciu a vzdelávanie, č. 3, s. 158 – 163
21. **M. Bihuňová:** Rekreácie a voľný čas mestského človeka, č. 3, s. 164 – 171
22. **N. Levandovskaja, J. Kolečka:** Antropogenní ovlivnění historicko-kulturních dendrologických prvků lázeňského města Soči (Rusko), č. 3, s. 172 – 176
23. **L. Jurík:** Problémy rekreácie pri vodných nádržiach a jazerách, č. 3, s. 177 – 180
24. **M. Moyzeová, E. Adamčeková, Z. Izakovičová:** Popularizácia environmentálneho výskumu na Ústave krajinnej ekológie SAV, č. 4, s. 195 – 198
25. **P. Ferus, P. Hořka, E. Zahradníková, S. Straková, D. Košútová, J. Konôpková, J. Králová:** Výskum, popularizácia vedy a environmentálna výchova – významné poslanie Arboréta Mlyňany, č. 4, s. 199 – 203
26. **J. Chovancová, D. Fazekašová:** Prístupy k environmentálnemu vzdelávaniu a výskumu na Fakulte manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove, č. 4, s. 204 – 208

27. **T. Valentiny:** Popularizácia environmentálnej vedy a zvyšovanie environmentálneho povedomia, č. 4, s. 209 – 213
28. **I. Belčáková:** Medzinárodná intelektuálna spolupráca a popularizácia vedy na zvýšenie environmentálneho vedomia a osvety trvalo udržateľného rozvoja, č. 214 – 218
29. **J. Dlouhý, J. Dlouhá:** Vědecké poznatky o klimatické změně – objektivní fakta, nebo argumenty pro celkovou změnu společnosti, č. 4, s. 219 – 224
30. **P. Nováček:** Tvář Země v šesti obrazech, č. 4, s. 225 – 231

Kontakty • Contacts

31. **T. Hrnčiarová:** Historická krajina Bratislavy z druhej polovice 16. storočia podľa jednej z najstaršie zachovaných vedút, č. 1, s. 59 – 63
32. **J. Čech:** O efektívnej úrovni znečistenia životného prostredia, č. 3, 181 – 185
33. **L. Lachman, B. Šerá, K. Pavličková:** Biologické invazy nepůvodních druhů do krajiny, č. 186 – 190
34. **R. Novotný, D. Fazekašová:** Monitoring životného prostredia pomocou indikátora ekologickej stopy v medzinárodnom kontexte, č. 4, s. 232 – 237
35. **R. Bársony:** Hungarian Barracks that Became Superfluous, č. 4, s. 238 – 243
36. **K. Schmeidler, K. Maršálová:** Sociologický výzkum jako podpora rozvojových projektů měst, č. 4, s. 244 – 248

Tribúna • Tribune

37. **T. Slach, H. Skokanová:** Územní systém ekologické stability a zelená infrastruktura na Kyjovsku, č. 4, s. 249 – 253
38. **I. Jakab:** Ako zefektívniť a zatriaktivniť environmentálnu výchovu na školách? č. 4, s. 253 – 255

Recenzie • Reviews

39. **L. Krtička:** Udržitelné plánování městských regionů jihovýchodní Asie, č. 2, s. 123 – 124

Aktuality • News

40. **D. Štefunková:** Publikácia o rekreácii z dielnej krajinných architektov, č. 2, s. 124 – 125
41. **E. Kenderessy:** Index článkov publikovaných v časopise Životné prostredie v roku 2018, č. 2, s. 126 – 127
42. **J. Fialová:** Rekreace a ochrana přírody, č. 3, s. 190 – 191
43. **Redakcia:** Cena Danubius pre mladých vedcov za rok 2019, č. 4, s. 255

Index autorov • Index of Authors

(autor s poradovým číslom článku/author with an order number of the articles)

Adamčeková, E., 24	Luby, Š., 15
Apfel, E., 20	Macák, M., 14
Banaš, M., 18	Maršálová, K., 36
Bársony, R., 35	Martínek, J., 19
Belčáková, I., 28	Medková, L., 7
Bendíková, L., 7	Miklós, L., 9
Bihuňová, M., 16, 21	Moldan, B., 8
Čech, J., 32	Moyzeová, M., 4, 24
Dlouhá, J., 29	Nováček, J., 11
Dlouhý, J., 29	Nováček, P., 30
Fazekašová, D., 26, 34	Novotný, R., 34
Feranec, J., 11	Orfánus, T., 12
Ferus, P., 25	Otaheř, J., 2, 11
Fialová, J., 42	Pavličková, K., 33
Filčák, R., 10, 12	Pazúr, R., 2
Galambošová, J., 14	Petrovič, F., 3
Hotka, P., 25	Pichlerová, M., 17
Hrnčiarová, T., 5, 31	Považan, R., 10, 12
Chovancová, J., 26	Rataj, V., 14
Chrenko, M., 10, 12	Schmeidler, K., 36
Izakovičová, Z., 3, 9, 24	Skokanová, H., 37
Jakab, I., 38	Slach, T., 37
Jurík, L., 23	Straková, S., 25
Kadlečík, J., 12	Supuka, J., 16
Kenderessy, E., 41	Šantrůčková, M., 7
Klučka, P., 19	Šerá, B., 33
Kolejka, J., 22	Špulerová, J., 13
Konôpková, J., 25	Štefunková, D., 1, 40
Kopecká, M., 11	Švajda, J., 18
Košútová, D., 25	Totkovič, M., 16
Králová, J., 25	Urbanová, N., 6
Krtička, L., 39	Valentiny, T., 27
Lachman, L., 33	Zahradník, D., 18
Levandovskaja, N., 22	Zahradníková, E., 25
Lieskovský, J., 13	

Časopis Životné prostredie je evidovaný v DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) a v databáze EBSCO.

Mgr. Dana Lieskovská, PhD., zivotne.prostredie@savba.sk
Ústav krajinskej ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava

HLAVNÁ REDAKTORKA • EDITOR-IN-CHIEF

prof. RNDr. Tatiana Hrnčiarová, CSc.

HLAVNÍ EXREDAKTORI • PAST EDITORS-IN-CHIEF

Dr. h. c. prof. RNDr. Milan Ružička, DrSc. (1967 – 1976)

doc. Ing. Ludovít Weismann, DrSc. (1977 – 1990)

Dr. h. c. prof. RNDr. Milan Ružička, DrSc. (1991 – 2007)

PRESEDNÍČKA REDAKČNEJ RADY • CHAIRMAN OF EDITORIAL BOARD

doc. RNDr. Zita Izakovičová, PhD.

REDAKČNÁ RADA • EDITORIAL BOARD

Dr. habil. Olaf Bastian, olaf.bastian@web.de

Úrad ochrany prírody mesta Drážďany • Nature Conservation Authority of the City of Dresden, Drážďany

prof. Dr. Péter Csorba, geonextcsorba@gmail.com

Debrecínska univerzita • University of Debrecen, Debrecín

prof. RNDr. Pavol Eliáš, CSc., pavol.elias@uniag.sk

Slovenská poľnohospodárska univerzita • Slovak University of Agriculture, Nitra

prof. RNDr. Juraj Hreško, PhD., jhresko@ukf.sk

Univerzita Konštantína Filozofa • Constantine The Philosopher University, Nitra

prof. RNDr. Tatiana Hrnčiarová, CSc., zivotne.prostredie@savba.sk

Bratislava

doc. Ing. Emília Hroncová, PhD., emilia.hroncova@umb.sk

Univerzita Mateja Bela • Matej Bel University, Banská Bystrica

prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc., geogira@savba.sk

Slovenská akadémia vied • Slovak Academy of Sciences, Bratislava

doc. RNDr. Zita Izakovičová, PhD., zita.izakovicova@savba.sk

Slovenská akadémia vied • Slovak Academy of Sciences, Bratislava

Mgr. Henrik Kalivoda, PhD., henrik.kalivoda@savba.sk

Slovenská akadémia vied • Slovak Academy of Sciences, Bratislava

RNDr. Jozef Klinda, jozef.klinda@gmail.com

Bratislava

doc. RNDr. Jaromír Kolečka, CSc., kolejka@ped.muni.cz

Masarykova univerzita • Masaryk University, Brno

prof. RNDr. Milan Lapin, CSc., lapin@fmph.uniba.sk

Univerzita Komenského • Comenius University, Bratislava

doc. RNDr. Zdeněk Lipský, CSc., lipsky@natur.cuni.cz

Univerzita Karlova • Charles University, Praha

Dr. h. c. prof. RNDr. László Miklós, DrSc., laszlo.miklos@savba.sk

Slovenská akadémia vied • Slovak Academy of Sciences, Bratislava

Ing. Július Oszlányi, CSc., julius.oszlanyi@savba.sk

Slovenská akadémia vied • Slovak Academy of Sciences, Bratislava

Dr. h. c. prof. RNDr. Milan Ružička, DrSc., mruzicka@ukf.sk

Univerzita Konštantína Filozofa • Constantine The Philosopher University, Nitra

Dr. h. c. prof. Ing. Ján Supuka, DrSc., jan.supuka@uniag.sk

Slovenská poľnohospodárska univerzita • Slovak University of Agriculture, Nitra

doc. Ing. Jan Těšitel, CSc., jtesitel@zf.jcu.cz

Jihočeská univerzita • University of South Bohemia, České Budějovice

REDAKTORKA • EXECUTIVE EDITOR

Mgr. Dana Lieskovská, PhD., zivotne.prostredie@savba.sk

POKYNY PRE AUTOROV • INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

<http://publikacie.ukf.sav.sk/node/111>

Časopis Životné prostredie je evidovaný v
The Životné prostredie journal is indexed in

Životné prostredie je recenzovaný časopis, zameraný na aktuálne teoreticko-metodologické a praktické otázky krajinné ekologickej a environmentálneho výskumu. Vychádza 4-krát ročne a publikuje články v slovenskom, českom, prípadne anglickom jazyku s anglickým abstraktom. Uverejňuje pôvodné vedecké práce základného a aplikovaného výskumu, diskusné príspevky, aktuality, informácie o konferenciách a recenzie kníh. V súlade s požiadavkami otvoreného prístupu (Open Access) k výsledkom vedeckej a výskumnej činnosti je obsah časopisu Životné prostredie voľne prístupný na svojej webovej stránke <http://publikacie.ukf.sav.sk/>.

Životné prostredie (*The Environment*) is a peer-reviewed journal focusing on the current theoretical, methodological and practical issues of landscape ecological and environmental research. The journal is published four times a year in Slovak, Czech or English language with an English abstract. The scope of the journal includes published original scientific works in basic and applied research, discussion papers, news, information on conferences and book reviews. To provide Open Access to online research outputs, the Životné prostredie journal is freely available on its website <http://publikacie.ukf.sav.sk/>.

Redakcia a vydavateľ • Editorial Office and Published by

Ústav krajinné ekológie Slovenskej akadémie vied

Institute of Landscape Ecology, Slovak Academy of Sciences

Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava

Tel.: +421 2 2092 0318, e-mail: zivotne.prostredie@savba.sk

<http://publikacie.ukf.sav.sk/>

IČO: 00679119

Dátum vydania: marec 2020

Objednávky a distribúcia časopisu • Distributed by

Slovenská republika • Slovak Republic • L. K. Permanent, s. r. o.,

Poštový priechodok 4, 834 14 Bratislava 34, e-mail: skardova@lkpermanent.sk

• Slovenská pošta, a. s., každé stredisko, e-mail: predplatne@slpostas.sk

Zahranie • Abroad • Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného

tlač, Uzbecká 4, P. O. Box 164, 820 14 Bratislava, e-mail: predplatne@slpostas.sk

• SLOVART-G. T. G., Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152,

852 99 Bratislava, e-mail: info@sloart-gtg.sk

Česká republika • Czech Republic • A. L. L. Production, s. r. o., P. O.

Box 732, 111 21 Praha, Česká republika, e-mail: predplatne@predplatne.cz

Monotémy na rok 2020 • Monothemes for 2020

1. Inštitucionalizácia starostlivosti o životné prostredie •

Institutionalisation of Environmental Protection

2. Precízne poľnohospodárstvo • Precision Agriculture

3. Scénické krajiny • Scenic Landscapes

4. Environmentálne riziká nových technológií •

Environmental Risks of New Technologies

Obrázky na obálke • Pictures on the Cover

Strana • page 1 Budova Ministerstva životného prostredia SR (Bratislava, 2020). Foto: Martin Izsóf

Strana • page 2 Budova SAV v Nitre, v ktorej sídli aj pobočka Ústavu krajinné ekológie SAV (Nitra, 2020). Foto: Juraj Lieskovský

Strana • page 3 Obrázok k článku M. Rimarčíkovej na str. 50.

Strana • page 4 Svetelná projekcia na budove Ministerstva životného prostredia SR pri príležitosti Svetového dňa životného prostredia (Bratislava, 2020). Foto: Odpor komunikácie MŽP SR

Monotematickú časť zostavili • Monothematic Part Compiled by

RNDr. Jozef Klinda, Dr. h. c. prof. RNDr. László Miklós, DrSc.